

Minna Heimola

PERHEEN ARJEN ASiantuntija ja Oman Työnsä Rajaaaja

Vapaaehtoistyöntekijöiden rajatyö lapsiperheiden parissa
tehtävässä työssä

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Tammikuu 2020

TIIVISTELMÄ

Minna Heimola: Perheen arjen asiantuntija ja oman työnsä rajaaja. Vapaaehtoistyöntekijöiden rajatyö lapsiperheiden parissa tehtävässä työssä.

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityön tutkinto-ohjelma

Tammikuu 2020

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on lapsiperheiden parissa toimivien vapaaehtoistyöntekijöiden tekemä rajatyö. Aineistona on 15 vapaaehtoistyöntekijöiden haastattelua. Osa haastatelluista on erään ison kaupungin lastensuojelun tukihenkilötoiminnan vapaaehtoisia, ja osa on HelsinkiMissio-järjestön äiti- ja isämentorttoiminnan vapaaehtoisia. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten vapaaehtoistyöntekijät tekevät omaa positiotaan luovaa ja vahvistavaa rajatyötä sekä suhteessa sosiaalialan ammattilaisiin että suhteessa asiakasperheisiin. Vapaaehtoisten ja ammattilaisten välillä tehtävään rajatyöhön liittyy oman asiantuntemuksen vahvistaminen, mutta myös vapaaehtoisen tehtäviin kuulumattomien asioiden rajaaminen ulkopuolelle. Suhteessa asiakasperheisiin vapaaehtoistyöntekijät tekevät sekä ulossulkevaa rajatyötä että mukaanottavaa rajatyötä määrittäessään omaa positiotaan suhteessa tuettaviin. Tutkimuksessa tarkastellaan myös sitä, miten vapaaehtoistyöntekijät perustelevat sitä, mitä tehtäviä he ottavat itselleen ja mitä jättävät vapaaehtoisen vastuun ulkopuolelle.

Tutkimus on tehty käyttäen menetelmänä teorialähtöistä sisällönanalyysiä. Teoreettisena lähtökohtana tutkimuksessa hyödynnetään alun perin Thomas Gierynin kehittämää rajatyön käsitettä. Rajatyöllä tarkoitetaan retorisia keinoja ja prosesseja, joissa rajoja ja työnjakoja rakennetaan, neuvotellaan ja määritellään uudelleen, ja joihin liittyy olennaisesti myös oman position ja asiantuntijuuden rakentaminen. Tutkimuksessa hyödynnettiin rajatyöhön liittyvistä diskursseista etenkin ulossulkevan ja mukaanottavan rajatyön käsitteitä.

Haastatellut vapaaehtoiset kuvasivat kertomuksissaan vapaaehtoistoiminnan rajoja ja olivat tietoisia siitä, että tietyissä tilanteissa heillä oli velvollisuus tehdä ulossulkevaa rajatyötä ja siirtää vastuu ammattilaisille. Käytännössä kuitenkin vapaaehtoistyöntekijöiden ja ammattilaisten väliset rajat näyttäytyivät huokoisina ja tilannekohtaisina. Haastatellut myös rakensivat kertomuksissaan omaa asiantuntijuuttaan perheiden arjessa tiiviisti läsnä olevina henkilöinä, jotka olivat myös valmiita sitoutumaan pitkään tukisuhteeseen ja pitämään yhteyttä lapseen, vanhempaan tai perheeseen virallisen tukisuhteen jälkeenkin. Tämä mukaanottava rajatyö rakensi heidän asiantuntijuuttaan etenkin verrattuna lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään, joka saattoi vaihtua usein, eikä suuren asiakasmäärän vuoksi muutenkaan ollut yhtä lailla lapsen arjesta tietoinen.

Suhteessa tukea tarvitseviin lapsiin, vanhempiin ja perheisiin vapaaehtoistyöntekijät pyrkivät toisaalta soveltamaan koulutuksessa saamaansa tietoa vapaaehtoistoiminnan rajoista, mutta toisaalta myös arvioimaan perheen tarpeita ja ylittämään rajat oman harkintansa nojalla. Ulossulkevaa rajatyötä suhteessa perheisiin tehtiin ennen kaikkea ajankäytön sekä rahan osalta, mutta myös joitakin raskaampia keskustelunaiheita tai vaikeimpia ongelmia rajattiin vapaaehtoistyöntekijän roolin ulkopuolelle. Rajojen ylläpitäminen ei ollut itsestäänselvää; usein vapaaehtoiset kokivat hankalaksi sen, että joutuivat kieltäytymään jostakin, jota perhe toivoi tai tarvitsi. Siksi ulossulkevaa rajatyötä lähes aina perusteltiin. Vapaaehtoisten koulutuksessa esiin tulleet vapaaehtoistoiminnan rajat ja puitteet toimivatkin usein perusteluina. Osa vetosi omaan jaksamiseensa tai oman arkensa sujumiseen; osa puolusti rajoista kiinni pitämistä kasvatuksellisistakin syistä; ja osa vetosi tasavertaisuuteen: toiminta oli tasapuolista, kun kaikkien kohdalla noudatettiin samoja periaatteita.

Moni haastatelluista vapaaehtoistyöntekijöistä oli kuitenkin valmis tekemään mukaanottavaa rajatyötä ja rikkomaankin rajoja. Tällöinkin haastatellut olivat kuitenkin hyvin tietoisia rajoista, ja siksi myös niiden ylittäminen tai rikkominenkin edellytti aina perusteluja haastattelutilanteessa. Mukaanottavaa rajatyötä perusteltiin lähes aina perheiden tarpeisiin vastaamisella tai lapsen, vanhemman tai perheen edulla, jonka katsottiin ylittävän ennalta määrättyt rajat.

Avainsanat: Vapaaehtoistyö, lastensuojelu, tukihenkilötoiminta, mentorointi, lapsiperheet, rajatyö

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Minna Heimola: Expert of the daily life and master of their own work. Boundary work of the volunteers working with families.

Master's Thesis

Tampere University

Social Work

January 2020

This Master's thesis examines the boundary work done by volunteers working with families with children. The source material consists of 15 volunteer interviews. Some of the interviewed volunteers are volunteers for child welfare support in a large city, and some are volunteers of HelsinkiMissio, a non-governmental organization. The aim of the study is to find out how volunteers do boundary work constructing and reconstructing their position, both vis-à-vis social work professionals and with families. Boundary work done in a relationship between the volunteer and professionals involves constructing and defining the volunteers' own expertise, but also defining some situations as belonging outside the jurisdiction of volunteers. In relation to client families, volunteers do both exclusive and inclusive boundary work. The study also looks at how volunteers justify what tasks they take on and what they refuse to do.

The theoretical starting point for the study is the concept of boundary work developed by Thomas Gieryn. Boundary work refers to the rhetorical means and processes of constructing, renegotiating and redefining boundaries and division of labour, which also involve constructing one's own position and expertise. In particular, the concepts of exclusionary and inclusive boundary work were used in the study.

In the interviews, the interviewed volunteers described the boundaries of volunteering and were aware that in certain situations they had an obligation to do exclusive boundary work and to transfer responsibility to the professionals. In practice, however, the boundaries between volunteers and professionals appeared ambiguous and contextual. In the interviews, the volunteer workers constructed their position as a person who is present in families' daily lives and as a person who is willing to commit to a long-term relationship and stay in contact with the child, parent, or family, even after the formal support or mentoring relationship has ended. This inclusive boundary work underlined their commitment and expertise, especially compared to the social workers, who changed jobs frequently and were not equally aware of the child's daily life due to the large number of clients.

When working with the children, parents and families, volunteers strive to apply the guidelines of the limits of volunteering they have learned during the training process. However, they also assess the needs of the family and cross boundaries at their own discretion. Exclusive boundary work was done primarily as regards to time and money, but also some of the more difficult topics of discussion or the most difficult problems were excluded from the role of volunteer. Maintaining borders was not self-evident. Often, volunteers found it difficult to refuse something the family hoped for or needed. That is why excluding boundary work almost always seemed to need justification. Frequently the boundaries and frameworks of volunteering learned during the volunteer training served as justifications. Some volunteers also referred to their own well-being or their own daily routine. Some volunteers felt that keeping clear boundaries was for the benefit of child in question. Others appealed to equality: it was fair that the same rules were applied to all.

However, many of the volunteers interviewed were prepared to do inclusive or welcoming boundary work and even to break the boundaries. Even then, the interviewees were highly aware of the boundaries, and therefore exceeding or breaking them also required justification. Inclusive boundary work was almost always justified by referring to the interests of the child, parent, or family. Their needs were considered to exceed predefined boundaries.

Keywords: volunteer work, child protection, support persons, mentoring, families, boundary work

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

Sisällys

1	JOHDANTO.....	1
2	TUTKIMUKSEN TAUSTA: VAPAAEHTOISTYÖ JA PERHEIDEN TUKIPALVELUT	4
2.1	Vapaaehtoistyö ja vertaistuki käsitteinä	4
2.2	Sosiaalialan vapaaehtoistyö ajankohtaisena teemana	7
2.3	Lapsiperheiden parissa tehtävä ammatillinen ja vapaaehtoistyöhön perustuva tukityö	12
2.4	Tutkimuksen kontekstit	15
	Lastensuojelun tukihenkilötoiminta	15
	HelsinkiMission äiti- ja isämentorttoiminta	17
	Molemmille toimintamuodoille yhteisiä piirteitä	18
3	RAJATYÖ TUTKIMUKSEN TEOREETTISENA LÄHTÖKOHTANA.....	21
3.1	Rajatyö käsitteenä alkuperäislähteissä	21
3.2	Rajatyö sosiaali- ja terveysalan tutkimuksessa	22
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	26
4.1	Tutkimuskysymykset, työn tavoitteet ja eettiset huomiot.....	26
4.2	Vapaaehtoistyöntekijöiden haastattelut aineistona	28
4.3	Sisällönanalyysi rajatyötä metodisena käsitteenä hyödyntäen	31
5	VAPAAEHTOISTYÖNTEKIJÖIDEN RAJATYÖ SUHTEESSA SOSIAALIALAN AMMATTILAIISIIN	35
5.1	Vapaaehtoistoiminnan ja ammattilaisten työn rajat	35
	Huolipuhe ja muuttuvien tilanteiden arviointi	35
	Harmaa alue ja huokoiset rajat.....	37
5.2	Vapaaehtoisen asiantuntijuus suhteessa ammattilaisiin	39
	Perheen arjen asiantuntija.....	39
	Pitkäaikaisin aikuiskontakti	41
	Vapaaehtoistyöntekijä ja lastensuojelun haasteet	42
6	VAPAAEHTOISTYÖNTEKIJÄN RAJATYÖ VUOROVAIKUTUKSESSA PERHEIDEN KANSSA	46
6.1	Vapaaehtoinen rajojensa varjelijana suhteessa perheeseen	46
	Ajankäyttö.....	47
	Rooli ja keskustelunaiheet	50
	Rahankäyttö ja budjetissa pysyminen	52
	Vapaaehtoisen oma perhe ja muu elämä.....	54
	Lastenhoidon tai muun lisäavun tarve	56
6.2	Vapaaehtoinen rajojen tietoisena ylittäjänä	58
	Suhteen jatkaminen pidempään.....	59
	Oman elämän jakaminen.....	61
	Pidemmät tapaamiset.....	63
	Taloudelliset asiat.....	64

Muiden perheenjäsenten tapaaminen.....	65
Lastenvahdiksi tarjoutuminen	66
7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	69
8 LÄHTEET	74
Liitteet.....	79
Liite 1: kutsu tutkimukseen lastensuojelun tukihenkilötoiminnan vapaaehtoisille.....	79
Liite 2: kutsu tutkimukseen HelsinkiMission äiti- ja isämentoreille	80
Liite 3: Suostumuslomake tutkimukseen osallistujille	81
Liite 4: Taustatietolomake tutkimukseen osallistujille	82

1 JOHDANTO

Suomalaisen sosiaalityön juuret ovat isolta osin vapaaehtoistyössä – yksittäisten kansalaisten tekemässä hyväntekeväisyystyössä (Jaakkola 1991, 22; Juhila 2006, 24-28). Hyväntekeväisyystyötä tekevät naisyhdistykset keskittyivät erityisesti perhetyöhön, köyhien lasten ja heidän perheidensä tukemiseen (Pulma 1994, 59), joten perheiden parissa tehtävä vapaaehtoistyö liittyy vahvasti sosiaalityön historiaan. Sosiaalityön asema professiona on kehittynyt vasta vähitellen työn ammattimaistumisen ja koulutuksen myötä, äskettäin myös sosiaalialan ammattihenkilölain (Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015) voimaantulon myötä.

Useissa kuluva vuosikymmenen aikana tehdyissä tutkimuksissa todetaan, että vapaaehtoistyöllä ei ole koskaan aiemmin ollut näin suurta merkitystä. Vaikka vapaaehtoistyötä on tehty useimmissa yhteiskunnissa, siihen kohdistuvat odotukset niin yksilöiden kehityksen kuin yhteiskunnan koheesion kannalta eivät ole koskaan olleet näin suuret (Rochester ym. 2010, 1). Tulevaisuuskaavailuissa vapaaehtoistyön määrän on arveltu nousevan palkkatyöhön kuluva ajan vähentyessä (Halava ym. 2018, 36). Vapaaehtoistoiminta on jo 1990-luvulla nähty mahdollisuutena vähentää julkisvaroin rahoitettuja palveluita tai niiden täydennyksenä (Lehtinen 1997, 10-17), ja myös tuoreissa tutkimuksissa kuvataan pitkäaikaishoidon ja sosiaalityön painopisteen siirtymistä ammatilaisilta vapaaehtoisille monissa eri konteksteissa (esim. van Bochove 2018, 393). Myös Moilanen toteaa sekä suomalaisten että kansainvälisten analyysien puhuvan ”vapaaehtoistyön ja kansalaistoiminnan uudelleen keksimisen puolesta”, mihin sisältyy hyvinvointipalveluiden painopisteen siirtyminen kolmannelle sektorille ja lisääntyvässä määrin vapaaehtoistyön varaan (Moilanen 2015, 98). Osin taustalla vaikuttaa myös sosiaalisen median merkityksen kasvu, joka mahdollistaa uudenlaisen yhteistoiminnan ja vertaisten yhteistyön (Juhila 2006, 71-76; Botero ym. 2012, 6-7; Pestoff 2012, 14). Netin välityksellä tehtävä ”virtuaalivapaaehtoisuus” onkin yksi vapaaehtoistoiminnan kasvavista trendeistä episodisen vapaaehtoisuuden eli pätäväapaaehtoisuuden sekä yritysten vapaaehtoistoimintaprojektien ohella (Rochester ym. 2010, 103-114).

Pro gradu -tutkielmani aihe, sosiaalialan vapaaehtoistyö, liittyy tähän vapaaehtoistoiminnan merkityksen nousuun. Tarkempana aiheenani on vapaaehtoistyöntekijöiden aseman rakentuminen lapsiperheissä tapahtuvassa vapaaehtoistyössä. Vapaaehtoistoiminnan tuoreiden trendien vastaisesti tarkastelen kuitenkin kahta sellaista vapaaehtoistoiminnan muotoa, jotka edellyttävät vahvaa ja pitkäaikaista sitoutumista säännöllisiin, kasvokkain tapahtuviin tapaamisiin: lastensuojelun tukihenkilötoimintaa sekä äiti- ja isämentorttoimintaa. Työssäni on kaksi tutkimuskysymystä, jotka

molemmat liittyvät vapaaehtoistyöntekijän positioon ja rajatyöhön näissä tehtävissä. Ensimmäinen kysymys on se, miten vapaaehtoistyöntekijät tekevät omaa asemaansa luovaa ja vahvistavaa rajatyötä suhteessa sosiaalialan ammattilaisiin. Tähän rajatyöhön liittyy oman asiantuntemuksen vahvistaminen, mutta myös vapaaehtoisen tehtäviin kuulumattomien asioiden rajaaminen ulkopuolelle. Toinen kysymys on se, millä tavalla vapaaehtoistyöntekijät suhteessa asiakasperheisiin tekevät sekä ulossulkevaa rajatyötä että mukaanottavaa rajatyötä määrittäessään omaa positiotaan suhteessa tuettaviin. Tähän kysymykseen liittyy läheisesti myös se, miten he perustelevat sitä, mitä tehtäviä he ottavat itselleen ja mitä jättävät vapaaehtoisen vastuun ulkopuolelle.

Rajatyöllä tarkoitan tässä tutkimuksessa mukaanottamista, ulossulkemista ja asiantuntijuuden rakentamista. Lähtökohtana on termin luoneen Thomas Gierynin määritelmä, jonka mukaan rajatyö tarkoittaa ”mukaanottamisen (inclusion) ja ulossulkemisen (exclusion) retorisia pelejä” (Gieryn 1995, 406). Täydennän tätä rajatyötä eteenpäin kehitelleen Ewa Wikströmin määritelmällä, jonka mukaan rajatyö tarkoittaa kaikkia niitä prosesseja, joissa rajoja ja työnjakoja rakennetaan, neuvotellaan ja määritellään uudelleen, ja joihin liittyy olennaisesti myös oman roolin ja työhön liittyvän position ja asiantuntijuuden rakentaminen (Wikström 2008, 60-61).

Aiheen valinta nousee osin henkilökohtaisesta kokemuksesta. Olen itse toiminut HelsinkiMission Pelastakaa sukupolvi –hankkeessa vapaaehtoistyössä äitimentorina eli vanhemmuuden pohtimiseen liittyvää tukea ja keskustelukumppania arkeensa kaipaavan vanhemman tukihenkilönä ennen sosiaalityön tutkinto-opintojen aloittamista. Sosiaalityön opintojen aloittaminen ja niihin liittyvä vähittäinen siirtyminen sosiaalityön ammattilaiseksi herätti myös henkilökohtaisia pohdintoja siitä, miten vapaaehtoistyöntekijän asema eroaa sosiaalityöntekijän ammattiroolista ja millaista rajatyötä vapaaehtoiset ja ammattilaiset tekevät yhdessä toimiessaan, mikä tekee aiheestani myös henkilökohtaisesti relevantin.

Tein aiheesta myös kandidaatintutkielmani, joka oli lapsiperheiden parissa tehtävää vapaaehtoistyötä käsittelevä kirjallisuuskatsaus. Pro gradu -tutkielmassani olen laajentanut aiheen käsittelyä tekemällä vapaaehtoistyöntekijöiden haastatteluja, joita käytän tässä tutkielmassani tutkimusaineistona. Vapaaehtoisia haastatteleamalla kartoitan sitä, miten vuorovaikutukseen perustuvassa, lapsiperheiden parissa tehtävässä vapaaehtoistyössä toimivat vapaaehtoiset rakentavat omaa positiotaan rajatyön kautta, suhteensa tukemaansa perheeseen tai lapseen.

Tutkielmani koostuu seitsemästä luvusta. Johdantoa seuraavassa luvussa kaksi taustoitaa tutkimustani aiemmalla vapaaehtoistyötä käsitelleellä tutkimuksella, sekä kuvaan tarkemmin niitä lapsiperheiden parissa tehtäviä vapaaehtoistyön muotoja, jotka ovat oman tutkimukseni kontekstina. Kolmas luku esittelee tutkimuksessa analyttisenä käsitteenä käytettävän rajatyön teoreettista taustaa.

Neljäs luku puolestaan kuvaa tutkimuksen käytännön toteutusta. Tutkimuskysymysten tarkemman esittelyn yhteydessä avaan tarkemmin myös sitä, millä tavoin hyödynnän rajatyön käsitettä nimenomaan omassa tutkimuksessani. Lisäksi käsittelen haastattelujen luonnetta tutkimusaineistona ja pohdin tutkimukseeni liittyviä eettisiä kysymyksiä.

Aineiston varsinainen analysointi jakautuu lukuihin viisi ja kuusi. Luku viisi käsittelee rajatyötä vapaaehtoistyöntekijöiden ja sosiaalialan ammattilaisten välisessä vuorovaikutuksessa, ja miten vapaaehtoisten positio rakentuu suhteessa ammattilaisiin. Luku kuusi puolestaan kuvaa varsinaisia tukisuhteita rajatyön näkökulmasta, ja käsittelee rajatyötä suhteessa asiakasperheeseen. Ulossulkeva ja toisaalta mukaanottava rajatyö ovat omissa alaluvuissaan. Yhteenveto tutkimustuloksista on luvussa seitsemän.

2 TUTKIMUKSEN TAUSTA: VAPAAEHTOISTYÖ JA PERHEIDEN TUKIPALVELUT

Tässä luvussa kuvaan vapaaehtoistyötä ja vapaaehtoistoimintaa käsitteinä sekä vapaaehtoistoiminnan ja siihen väliin kytkeytyvän vertaistoiminnan historiasta. Lisäksi käsittelen vapaaehtoistyön ja sen tutkimuksen tämänhetkistä tilannetta ja vapaaehtoistyön uutta nousua ja kuvaan yleisellä tasolla lapsiperheiden parissa tehtävää työtä. Pääluvun viimeisessä osiossa esittelen tarkemmin oman tutkimukseni tutkimuskontekstit.

2.1 Vapaaehtoistyö ja vertaistuki käsitteinä

Vapaaehtoistoiminta on Suomessa varsin yleistä. Vapaaehtoistoimintaa on Tilastokeskuksen tekemän kyselyn mukaan tehnyt viimeisen vuoden aikana 28% 10 vuotta täyttäneestä väestöstä (Tilastokeskus 2018), ja Kansalaisareenan teettämän tutkimuksen mukaan jopa 40% on tehnyt vapaaehtoistyötä (Stranius 2018). Vapaaehtoistoiminnalla tarkoitetaan ”palkatonta, vapaasta tahdosta kumpuavaa yleishyödyllistä toimintaa, joka useimmiten on organisoitunut jonkun tahon avustuksella” (Nylund & Yeung 2005, 13-15). Lehtinen puolestaan määrittelee vapaaehtoistoiminnan prosessiksi, joka tähtää ihmisten elämänlaadun parantamiseen yhteistoiminnan kautta (Lehtinen 1997, 17). Vapaaehtoistoiminnan prosessiluonteen korostaminen tuo määritelmään tärkeän lisäulottuvuuden etenkin puhuttaessa pitkäaikaisesta vapaaehtoistoiminnasta, kuten omassa tutkimuksessani. Toisaalta Lehtisen määritelmä (1997, 17) ei mainitse palkattomuutta ja voisi soveltua myös monenlaiseen palkkatyönä tehtävään yleishyödylliseen yhteistoimintaan; lisäksi määritelmä jättää avoimeksi sen, kenen elämänlaadun paranemiseen tähdätään. Myös vertaistuki tulee lähelle vapaaehtoistoiminnan käsitettä, mutta vertaistukea määrittää lisäksi se, että se perustuu nimenomaan saman kokeneiden ihmisten kohtaamiseen. Vertaistukiryhmät ovat yhdessä kriittisiä elämäntilanteita käsitteleviä vastavuoroisia suhteita, joiden tavoitteena on toisten tukeminen. (Nylund & Yeung 2005, 13-15.) Vertaistuki ja sen merkityksen nousu on liitetty joskus myös oma-apuliikkeen merkityksen lisääntymiseen; Suomessa kuitenkin vertaistuki on käsitteenkin tasolla erotettu oma-avusta, jonka nähdään käsitteenä liittyvän pikemminkin yksin selviämiseen erilaisten oma-apumateriaalien ja self-help-kirjallisuuden avulla (Nylund 2005, 198).

Koskiahho erottaa toisistaan käsitteet vapaaehtoistyö ja vapaaehtoistoiminta. Vapaaehtoistyöllä hän tarkoittaa yksilön omasta vapaasta tahdostaan tekemää toimintaa, kun taas vapaaehtoistoiminnalla

hän tarkoittaa yksilöiden vapaaehtoistyötä ohjaavien organisaatioiden toimintaa. (Koskiahho 2001, 16.) Toisaalta esimerkiksi Nylund ja Yeung käyttävät sanaa vapaaehtoistoiminta myös tai nimenomaan yksilön toiminnasta (esim. Nylund & Yeung 2005, 15-16). Omassa tutkimuksessani, joka kuvaa nimenomaan yksilöiden toimintaa, käytän termejä vapaaehtoistyö ja vapaaehtoistoiminta pitkälti synonyymisesti.

Vapaaehtoistoimintaan kuuluu usein se, että vapaaehtoistyötä voi tehdä tavallisin ihmisen tiedoin ja taidoin; tämä mainitaan joskus myös vapaaehtoistoiminnan periaatteena (esim. Lehtinen 1994, 11). Vapaaehtoistoiminnassa voi kuitenkin hyödyntää myös ammatillista tai muuta erityisosaamista (Kansalaisareena 2019). Nousussa onkin sellainen ajattelutapa, että vapaaehtoistoiminta voi tarjota myös mahdollisuuksia oman työelämässä hankitun osaamisen monipuoliseen hyödyntämiseen (Rochester ym. 2010, 106; Halava ym. 2018, 13). Joskus vapaaehtoistoiminta on myös yksi keino kerryttää alaan liittyvää käytännön osaamista esimerkiksi sosiaali- tai terveysalalle suuntautuvien opintojen aikana (esim. Ojanen 2001, 106-107).

Koska vapaaehtoisilla ei kuitenkaan ole lähtökohtaisesti sosiaalialan ammattilaisten osaamista, vapaaehtoistoiminnan rooliksi sosiaalipalveluissa on määritelty joskus ennaltaehkäisevä työ, kun taas korjaavan työn on katsottu kuuluvan ammattitoiminnan puolelle. Taustalla on tärkeä havainto siitä, että vapaaehtoisten tekemä työ ei voi kokonaan korvata ammattilaisten panosta monimutkaisten ongelmien korjaajana ja vapaaehtoistyön ylenmääräinen painottaminen näyttäytyy usein ainoastaan keinona leikata kuntien menoja. (Lehtinen 1997, 19.) Myös esimerkiksi Jacklin-Jarvisin ja Potterin artikkelissa vapaaehtoistoimintaa tekevien järjestöjen tehtävänä nähdään ennen kaikkea ennaltaehkäisevä toiminta, jonka tarkoituksena on huolehtia siitä, että lapsi saa tukea ennen kuin ammattilaisten korjaaville palveluille ehtii tulla edes tarvetta (Jacklin-Jarvis & Potter 2018, 91). Toisaalta lapsiperheiden parissa tehtävässä työssä rajanvetoa ennaltaehkäisevän ja korjaavan työn välillä ei ole aina yksioikoista tehdä. Etenkin lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa lapsella, nuorella tai perheellä on jo haasteita, joiden vuoksi lastensuojelun asiakkuus on alkanut, ja rajanveto sen välillä, ehkäiseekö tukisuhde vakavampia ongelmia vai voiko sen katsoa korjaavan esimerkiksi luotettavan aikuisen puuttumista nuoren elämästä, on hankalaa.

Suomalaisen sosiaalityön juuret ovat isolta osin vapaaehtoistyössä – yksittäisten kansalaisten tekemässä hyväntekeväisyystyössä (Jaakkola 1991, 22; Juhila 2006, 24-28). Sosiaalityön profession vakiintuminen on tapahtunut vähitellen, ja sosiaalityö ammattialana on joutunut taistelemaan asiantuntemuksensa tunnustamisesta. Tästä syystä sosiaalityössä on joskus ollut tarve aktiivisesti erottaautua vapaaehtoistyöstä nimenomaan oman professioaseman vahvistamiseksi. Sari Vidén kommentoikin, että perheiden parissa tapahtuvassa sosiaali- ja terveystyössä työn naisvaltaisuus ja

liiallinen käytännönläheisyys saattaa nakertaa työn professionaalista arvovaltaa, ja liian kansanläheinen työ uhkaa häivyttää eroa ammattilaisen ja ei-ammattilaisen välillä (Vidén 2007, 114). Tämä tarve tehdä selkeä ero vapaaehtoisena toimivan maallikon ja sosiaalityön ammattilaisen välillä voikin näkyä joskus kielteisenä suhtautumisena vapaaehtoistoimintaan. Ammattihenkilölaki on kuitenkin vahvistanut ammattilaisten asemaa, ja siten selkeyttänyt ammattilaisten ja vapaaehtoisten välistä eroa. Toisaalta vapaaehtoistyöntekijän roolin voi nähdä, kuten Harju ym. esittävät, nimenomaan siltana ammattilaisten viranomaistoiminnan ja henkilökohtaisen, luonnollisiin verkostoihin pohjautuvan avun välillä, jolloin sille jäsentyy selkeä oma paikka. Lisäksi vapaaehtoisille yhteistyö ammattilaisten kanssa on luontevampaa kuin luonnollisilla verkostoilla, kuten naapureilla. (Harju ym. 2001, 6.)

Vaikka suhtautuminen vapaaehtoistoimintaan on vaihdellut, vertaistuellalla ja vertaisryhmätoiminnalla on kuitenkin jo pitkät perinteet. Suomessa jo 1800-luvulla työväestön järjestäytymisen myötä syntyi erilaisia vastavuoroisia oma-avun muotoja, jotta työväestön ei tarvinnut tyytyä vain ylempien sosiaaliluokkien hyväntekeväisyystoimintaan (Jaakkola 1994, 149-153). Vertaistuen alalla pioneerinä on toiminut myös ennen kaikkea päihdeongelmaisten AA-liike, jonka ensimmäiset vertaisryhmät perustettiin Suomeen jo 1940-luvun lopulla (Lehtinen 1997, 39; Harju ym. 2001, 58). Nykymuodossaan vertaistuki painottuu nimenomaan sairauteen, elämänkriisiin tai elämäntilanteeseen liittyviin ryhmiin, ja lapsiperheiden osalta erilaiset äitiryhmät ja matalan kynnyksen kohtaamispaikat lapsiperheille ovat koko ajan yleistyneet 1900-luvun lopulta lähtien.

Kun vertaistukitoiminnassa motiivina on nimenomaan samaa kokevien auttaminen, vapaaehtoistoimintaan yleisesti lähtemisen motivaatiot ovat moninaisia. Taustalla voi olla tekemisen halua, joka voi aktivoitua etenkin elämän taitekohdissa, vaikkapa eläkkeelle siirtyessä. Vapaaehtoistyöntekijä voi toivoa arkeensa uudenlaista sisältöä ja/tai uudenlaisia sosiaalisia suhteita. Motiivina voi olla myös yleinen altruismi ja auttamisen halu, mikä voi peilautua myös omiin elämäkokemuksiin: kun oman elämän haasteista on selvitty, halutaan tukea myös muita vastaavissa tilanteissa. Tämä tulee lähelle myös vertaistukena toimimisen motiiveja, halua tukea toista nimenomaan saman kokevaa. Lisäksi vapaaehtoistoiminta voi olla vastapainoa omalle palkkatyölle, sekä palvella tarvetta kuulua johonkin yhteisöön, kuten vapaaehtoistoimintaa organisoivaan järjestöön tai muuhun ryhmään. (Harju ym. 2001, 36-37; Rochester ym. 2010, 10-11.)

Vapaaehtoistyö tukee eri ihmisryhmiä, mutta se on hyödyksi myös vapaaehtoisille itselleen. Osallisuus lisää tietoisuutta ja kannustaa vaikuttamistoimintaan (Nylund & Yeung 2005, 19). Joissain tukihenkilötoimintaa koskevissa tutkimuksissa hyöty tukihenkilölle oli jopa suurempi kuin tuen saajalle (Lehtinen 1997, 52). Vapaaehtoistoiminta vahvistaa osallisuuden kokemusta, tunnetta siitä,

että yksilö on oman yhteisönsä ja koko yhteiskunnan tärkeä jäsen. Tätä kautta vapaaehtoistoiminnan luoma osallisuuden kokemus voidaan nähdä myös lääkkeenä osattomuuden kokemukselle. (Harju 2005, 68-69.) Vapaaehtoistoimintaa ei kuitenkaan voi nähdä automaattiratkaisuna osattomuuteen, etenkin pitkäaikaiseen syrjäytymiseen, joka vaatii myös ammattilaisten panosta.

2.2 Sosiaalialan vapaaehtoistyö ajankohtaisena teemana

Kirjansa alussa Rochester ym. toteavat, että vapaaehtoistyöllä ei ole koskaan aiemmin ollut näin suurta merkitystä. Vaikka vapaaehtoistyötä on tehty useimmissa yhteiskunnissa, siihen kohdistuvat odotukset niin yksilöiden kehityksen kuin yhteiskunnan koheesion kannalta eivät ole koskaan olleet näin suuret. (Rochester ym. 2010, 1.) Vapaaehtoistyöhön ja vertaistoimintaan liittyvä keskustelu ja siitä tehty tutkimukset ovat lisääntyneet 1990-luvun lamasta lähtien. Tulevaisuuskaavailuissa vapaaehtoistyön määrän on arveltu nousevan palkkatyöhön kuluvan ajan vähentyessä (Halava ym. 2018, 36). Vapaaehtoistoiminta on nähty mahdollisuutena vähentää julkisvaroin rahoitettuja palveluita tai niiden täydennyksenä (Lehtinen 1997, 10-17). Erityisesti 1990-luvun laman aikaan vapaaehtoistyöstä toivottiin pelastajaa resurssipulaan, ja 90-luvulla alkoikin ilmestyä myös tähän tarpeeseen liittyviä tutkimuksia ja opinnäytteitä vapaaehtoistyöstä (esim. Soini 1999). Van Bochove ym. kuvaavat pitkäaikaishoidon ja sosiaalityön painopisteen siirtymistä ammattilaisilta vapaaehtoisille monissa eri konteksteissa (van Bochove 2018, 393). Myös Moilanen toteaa sekä suomalaisten että kansainvälisten analyysien puhuvan ”vapaaehtoistyön ja kansalaistoiminnan uudelleen keksimisen puolesta”, mihin sisältyy hyvinvointipalveluiden painopisteen siirtyminen kolmannelle sektorille ja lisääntyvässä määrin vapaaehtoistyön varaan (Moilanen 2015, 98). Halava ym. esittävät jopa, että väestön ikääntyminen suorastaan edellyttää hoivapalveluiden siirtymistä lisääntyvässä määrin vapaaehtoisten vastuulle (Halava ym. 2018, 31). Harju ym. kuitenkin korostavat nimenomaan vapaaehtoistoiminnan asemaa julkisten palveluiden täydentäjänä eikä niiden korvaajana. Vapaaehtoistoiminnan tulee palvella nimenomaan ihmisten tarpeita eikä taloudellisia säästöpaineita. (Harju ym. 2001, 38.)

Uusiliberalismiin ja kustannustehokkuuteen kytkeytyy joskus myös se, että nimenomaan ammattilaisten eri tavoin poikkeuksellisen ”vaikeiksi” tai ”haastaviksi” määrittelemät asiakkaat sysätään hyvinvointivaltion palveluiden ulkopuolelle vapaaehtoisten autettaviksi (ks. Juhila 2006, 84). Taustalla saattaa vaikuttaa myös New Public Management –ideologia, jonka mukaan rahalliset resurssit tulee suunnata niiden asiakkaiden auttamiseen, joilla toipumisen mahdollisuudet ovat hyvät (ks. Juhila 2006, 74-76) – tällöin erityisen haastavat asiakkaat saattavat ajautua sosiaalityön

ulkopuolelle vapaaehtoisten auttamisen varaan. Laajemminkin uusliberalistinen ajattelu painottaa kansalaisten omaa vastuuta niin omasta kuin lähiyhteisönsäkin hyvinvoinnista (Harju ym. 2001, 51-52). Yksilön tai perheen vastuu myös palveluiden aktiivisesta hakemisesta korostuu tässä ajattelutavassa. Halava ym. kuvaavat yhteiskunnan kehittymistä kolmivaiheisesti tavalla, joka nähdäkseni samalla heijastaa yhteiskunnan muutosta: kun 1980-luvulla palvelut suunniteltiin valmiiksi kuluttajille (for people), 1990-luvulla kansalaiset otettiin mukaan palveluiden suunnitteluun (with people), mutta 2010-luvulla organisaatiot toimivat vain ympäristöinä, joissa kansalaiset ”luovat palveluita keskenään” (by people; Halava ym. 2018, 16; vrt. myös Ketola & Hughes 2018, 198). Mikäli soveltuvien palveluiden etsiminen nähdään uusliberalismin mukaisesti olevan yksilön omalla vastuulla, riskinä on se, että heikoimmassa asemassa olevat päätyvät ainoastaan vapaaehtoistoiminnan varaan, ja sekin edellyttää aktiivista toimintaa palveluiden pariin hakeutumisessa.

Toisaalta vapaaehtoistoiminnan nousu on nähty myös mahdollisuutena ryhtyä omaehtoiseen toimintaan vastauksena kasvottomille taloudellisen vallan rakenteille (Lehtinen 1997, 10; Harju ym. 2001, 32). Myös joskus esitetty ”sosiaalityön kriisi”, johon kytkeytyy epäluuloja sosiaalialan ammattilaisia kohtaan, voisi myötävaikuttaa siihen, että tulevaisuudessa vapaaehtoistyöntekijöiden asema korostuu (Moilanen 2015, 119). Vapaaehtoistoiminta tarjoaa osallisuuden ja merkityksellisyyden kokemuksia niin yhteisöille kuin yksilöillekin ja siitä on monenlaista etua vapaaehtoisille itselleenkin (Nylund & Yeung 2005, 13-15; Hyväri 2005, 215; Halava ym. 2018, 31; Äyräväinen ym. 2019, 13). Aktiivinen tekeminen on identiteettiä luova elementti ja tarjoaa roolin, joka on usein mielekkäämpi kuin vain esimerkiksi rahan lahjoittaminen järjestöille (Halava ym. 2018, 11). Vapaaehtoistoiminnan laajempaan kehikseen voidaan nähdä kansalaisyhteiskunta, joka koostuu toisaalta yhdistyksistä, poliittisista toimijoista, uskonnollisista yhteisöistä, etujärjestöistä, säätiöistä ja rahastoista, mutta toisaalta myös niissä aktiivisesti toimivista kansalaisista (Harju 2005, 58-67; Rochester ym. 2010, 12-13; Evers 2013, 150). Kansalaisyhteiskunta on nähty ”kolmantena vaihtoehtona” holhoavaksi mielletyn valtion ja markkinaliberalismin välissä (Evers 2013, 150), samaan tapaan kuin järjestökenttä on nähty kolmantena sektorina julkisen hallinnon ja yritysmaailman ohella.

Vapaaehtoistyö onkin usein liitetty nimenomaan kolmanteen sektoriin. Esimerkiksi Harju ym. kutsuvatkin kolmatta sektoria ”vapaaehtoissektoriksi” (Harju ym. 2001, 20) ja myös Smolej kolmannen sektorin kuvauksessaan korostaa sen toiminnan perustuvan suurelta osin vapaaehtoisuuteen (Smolej 2017, 4; vrt. myös Halava ym. 2018, 19). Toisaalta kolmatta sektoria leimaa myös vahva arvopohjaisuus (Ketola & Hughes 2018, 200; vrt. Smolej 2017, 4). Kolmas sektori

on liitetty voimakkaasti myös kansalaisten omaa toimintaa korostavaan kansalaisyhteiskuntaan (Evers 2013, 151).

Tämä kolmannen sektorin ja vapaaehtoistyön kytkös on kuitenkin muuttumassa. Vapaaehtoistyötä tehdään myös julkisella sektorilla. Erityisesti 2010-luvulla vapaaehtoistyön merkitys sosiaalityössä on noussut, kun vapaaehtoistyöstä on tullut entistä monipuolisempi ja merkittävämpi ilmiö myös kunnallisessa sosiaalityössä. Tästä kertovat esimerkiksi Tampereen kaupungilla vuonna 2016 aloitettu vuoden sosiaali- ja terveyssektorilla toimivan vapaaehtoisen palkitseminen (Ala-Honkola-Berge 2016) sekä Sosiaalitieto-lehden järjestämä kirjoituskilpailu, jossa kerättiin kokemuksia nimenomaan vapaaehtoisten auttajien ja ammattilaisten yhteistoiminnasta (Suoninen-Erhiö 2011). Myös esimerkiksi Helsingin kaupungilla on vapaaehtoisia terveys- ja sosiaaliviraston eri tehtävissä, kuten lastensuojelun tukihenkilöinä (Vapaaehtoistoiminta 2016). Kehitys on samansuuntaista myös muissa maissa (esim. Evers 2013, 154). Toisaalta puolestaan kolmannella sektorilla toiminta on puolestaan muuttunut vähitellen vapaaehtoistoiminnasta yhä tiukemmin ammatilliseksi, ja kolmannesta sektorista on tullut 1990-luvun puolivälistä lähtien yhä vahvemmin palkkatyön alue. Ainakin osin tähän vaikuttaa se, että kolmannesta sektorista on tullut vahvemmin kunnan ulkoistamien palveluiden tuottaja, ja se on alkanut ”menettää kansalaisyhteiskuntaulottuvuuttaan”. (Smolej 2017, 4-5.) Kyse on myös kansainvälisistä yhteiskunnallisista muutoksista, joissa järjestöistä on monissa maissa toivottu innovatiivisia palveluiden tuottajia ja julkisen vallan määrittelemien kriteereiden toteuttajia (Ketola & Hughes 2018, 200-203). Järjestöjen rahoituspohja on myös muuttunut kuntien avustusten vähentyessä, ja toiminta-avustusten mahdollinen loppuminen nähtiin esimerkiksi Järjestöbarometrissa keskeiseksi toiminnan uhaksi (Järjestöbarometri 2018, 43). Vapaaehtoistoimintaan perustuvien järjestöjen rahoituspohja on murroksessa myös muissa maissa, ja on lisääntyvässä määrin sidoksissa julkisen vallan määrittelemien palveluiden toteuttamiseen (esim. Walton & Macmillan 2015, 325; Jacklin-Jarvis & Potter 2018, 94; Ketola & Hughes 2018, 204-208).

Vapaaehtoistoiminnan tämänhetkisiä trendejä ovat episodisen vapaaehtoisuuden eli pätkävapaaehtoisuuden lisääntyminen, netin välityksellä tapahtuva ”virtuaalivapaaehtoisuus” sekä yritysten vapaaehtoistoimintaprojektit (Rochester ym. 2010, 103-114). Ensin mainittu sisältää monenlaisia eri muotoja, joko lyhytkestoista vapaaehtoistyöntekijänä toimimista tai pidempiaikaista mutta frekvenssiltään harvaa toimintaa, kuten Yhteisvastuukeräyksen kerääjänä toimimista kerran vuodessa. Tämän myös Suomen kontekstissa panivat merkille jo Nylund ja Yeung vapaaehtoistyötä käsittelevässä artikkelissaan (Nylund & Yeung 2005, 28-29), mutta samantapaisia ajatuksia nousi esiin myös esimerkiksi Halavan ym. raportissa järjestötoiminnasta, jossa korostettiin lyhytkestoisuuden ja projektiluonteisuuden nousua ja pitkäaikaisen sitoutumisen vähenemistä

kaikenlaisen yhteiskunnallisen toiminnan yhteydessä (Halava ym. 2018, 10). Nousussa on myös hyvin lyhytkestoinen mikrovapaaehtoisuus, kuten mahdollisuus auttaa näkövammaista ihmistä vain muutama minuutti kerrallaan Be My Eyes -sovelluksen kautta (Halava ym. 2018, 37). Tämä toiminta kytkeytyy myös virtuaalivapaaehtoisuuden trendiin, sillä se tapahtuu netin välityksellä. Kääntöpuolena on se, että pitkäaikaiseen, kasvokkain tapahtuvaan vuorovaikutukseen perustuvaan vapaaehtoisuuteen onkin usein haastavaa saada vapaaehtoisia, ja vapaaehtoisten puute tai kilpailu vapaaehtoisista muiden järjestöjen kanssa nousi esiin haasteena esimerkiksi Järjestöbarometrissa (Järjestöbarometri 2018, 43, 55). Kuten oma tutkimuskohteenikin osoittaa, tällaiselle pitkäaikaiselle, säännöllisiin kasvokkaiisiin tapaamisiin perustuvalle toiminnalle on kuitenkin edelleen tilausta.

Yritysten vapaaehtoistoiminta puolestaan viittaa esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa yleistyneeseen toimintatapaan, jossa yksittäiset ihmiset osallistuvat erilaiseen vapaaehtoistoimintaan työnantajiansa tukemina. Tästä on etua sekä toimintaan osallistuville työntekijöille taitojen karttumisen ja stressin lievittymisen myötä, että myös yritykselle, jonka maine kohenee vapaaehtoistoimintaan osallistumisen myötä. (Nylund & Yeung 2005, 28-29; Rochester ym. 2010, 107-110.) Myös Suomessa on kartoitettu halukkuutta vapaaehtoistoimintaan osallistumisesta työajalla, mikäli työnantaja tarjoaisi tähän mahdollisuuden (Stranius 2018). Etenkin jälkimmäistä trendiä voi pitää mielenkiintoisena myös oman tutkimuksen kannalta, sillä usea yritysmaailmassa toimiva vastaaja piti vapaaehtoistyötä tärkeänä vastapainona työlleen; voisikin pohtia, voisivatko yritykset myös Suomessa alkaa aktiivisemmin tukea työntekijöidensä osallistumista perheiden parissa tapahtuvaan vapaaehtoistyöhön.

Vertaistukitoiminta on myös lisääntymässä. Vertaisuuteen perustuvan toiminnan lisääntyminen kuvastaa sitä, että ihmisillä on tarve jakaa kokemuksiaan ja saada tukea nimenomaan niiltä ihmisiltä, joilla on samanlainen sairaus, kriisi tai elämänmuutos. (Nylund 2005, 195.) Vertaistukiryhmien suhde ammatilliseen toimintaan on edelleen jossakin määrin jännitteinen. Osallistujat saattavat edustaa erilaisia ihmisryhmiä, mutta tyypillisesti olennaisinta vuorovaikutuksessa on nimenomaan yhteinen kokemus sen asian suhteen, jonka ympärillä vertaistukiryhmässä toimitaan. (Eronen 2017, 17-20.) Vertaistoiminnassa keskeistä on kokemusten jakaminen (Hyväri 2005, 214). Vertaistukiryhmissä voidaan usein myös arvioida ammattilaisten toimintaa, esimerkiksi terveydenhoitohenkilökuntaa, hyvinkin kriittisesti. Vertaistuen nousun taustalla on osaltaan professionalismin kriisi, joka edellyttää professionaalisuuden jatkuvaa uudelleenmäärittelyä joustavasti, vuorovaikutuksessa ja tietyssä kontekstissa toimien. Vertaistuen avulla haettiin uusia vaikutusmahdollisuuksia. Vaikka joskus vertaistukitoiminnaksi määritellään vain vertaistukijoiden itse organisoima toiminta tai sellainen toiminta, jossa ammattilaiset toimivat ainoastaan konsultin roolissa, toisaalta ammattilaiset usein ovat

mukana käynnistämässä tai tukemassa vertaistukitoimintaa. Etenkin lasten ja nuorten vertaisryhmät toteutuvat yleensä ammattilaisen tai ainakin jonkun aikuisen vetäminä. Vapaaehtoistoiminnan tavoin myös vertaistukitoiminta voi tuottaa osallistujilleen kokemuksia oman asiantuntijuuden vahvistumisesta ja voimaantumisesta. (Lehtinen 1997, 39-44; Närhi 2004, 12; Nylund 2005, 200-207; Hyväri 2005, 216-222.) Kokonaisuutena vertaistukitoiminta on yksi keskeinen vapaaehtoistoiminnan areena.

Etenkin järjestöjen kautta toimivassa vapaaehtoistoiminnassa ammattilaisilla on usein tärkeä tehtävä vapaaehtoisten rekrytoijina, kouluttajina ja tukijoina. Päinvastoin kuin lakisääteiset sosiaalipalvelut, jotka kunnan on pakko järjestää tai hankkia ostopalveluna, vapaaehtoistoiminnan vapaaehtoisuus näkyy myös siinä, ettei vapaaehtoisia aina ole riittävästi tarjolla, eikä heitä välttämättä saa edes taloudellisilla resursseilla hankittua. Keskeinen osa vapaaehtoistoimintaa järjestävien ja koordinoivien työntekijöiden työssä onkin jatkuva mahdollisimman aktiivinen uusien vapaaehtoisten rekrytointi. Yleensä vapaaehtoistyöntekijöille järjestetään myös tehtäviin valmentavaa koulutusta. Etenkin jotkut vapaaehtoisten tehtävät mielletään niin vaativiksi, että niistä suoriutuminen suorastaan edellyttää koulutusta ja ohjausta (Lehtinen 1994, 11). Monissa tukihenkilö- tai ystävätoimintavapaaehtoistoiminnoissa ammattilaisilla on myös tärkeä rooli vapaaehtoisen ja tukea etsivän henkilön yhdistämisessä huomioden molempien toiveet, kiinnostuksen kohteet ja jopa persoonallisuudenkin mahdollisimman hyvin. Vapaaehtoistoiminta edellyttää siis palkattujen työntekijöidenkin panosta.

Toisaalta myös maallikolla, tässä tapauksessa vapaaehtoisella, voi olla myös relevanttia koulutuksen ja työelämäkokemuksen kautta hankittua asiantuntemusta, jota hän voi vapaaehtoistyöntekijänä hyödyntää. Ammattilaisten ja tukea tarvitsevien lasten vanhempien välistä rajapintaa tutkinut Sari Vidén kuvaa ammattilaisten ja vanhempien välistä suhdetta ”huokoiseksi”. Ammattilaiset ovat itsekkin vanhempia ja vanhemmilla puolestaan saattaa olla vaikkapa kasvatusalaan liittyvää koulutusta tai muuta asiantuntemusta. Median kautta esimerkiksi kasvatuksen ja psykologian teorian ovat levinneet ammattilaisia laajempien joukkojen tietoon. (Vidén 2007, 123-124.) Vapaaehtoisilla ”maallikoilla” on monenlaista osaamista, ja toisaalta ammattilaistenkin tieto- ja kokemusmäärä vaihtelee (Lehtinen 1997, 47). Halava ym. puhuvat ”professioeroosiosta”, jossa professioiden merkitys vähenee kansalaisten oman tietopohjan lisääntyessä (Halava ym. 2018, 45). Vapaaehtoisten ja ammattilaisten välisen toiminnan ero ei aina liitykään niinkään taitoihin tai koulutukseen, vaan vapaaehtoisen *positioon*, jota tällöin tulee myös aktiivisesti ylläpitää (vrt. Hoad 2002, 243). Myös Susanna Hyväri kiinnittää huomiota maallikon ja ammattilaisen roolien horjuvuuteen vertaistukitoiminnassa, ja kokee niiden kaipaavan selkiyttämistä; hän jättää ilmaan esimerkiksi kysymyksen siitä, voiko sama henkilö

toimia yhtä aikaa sekä vertaistukiryhmässä olevan maallikon että ammattilaisen rooleissa (Hyväri 2005, 219). Vaikkapa sosiaali- tai terveysalan ammattilainen voi ajautua vertaistuen piiriin esimerkiksi oman sairauden tai elämänkriisin myötä.

Samaan tapaan myös lapsiperheiden parissa toimivan vapaaehtoistyöntekijän ja ammattilaisen välinen raja voi olla ”huokoinen”. Vapaaehtoisena toimivalla henkilöllä voi olla esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan tai kasvatustieteen koulutusta, jonka kautta hänellä on asiantuntemusta perhepalveluihin ja vuorovaikutukseen liittyen. Lastensuojelun tietoa käsittelevässä artikkelissaan Tarja Pösö kuvaa, kuinka lastensuojelutyötä tehdään sekä ammatillisena toimintana että maallikkotietämyksen pohjalta, kuten tukihenkilö- ja tukiperhetoiminnassa tapahtuu. Pösö huomauttaa kuitenkin, että lastensuojelutehtävissä ammatillinen osaaminen ja maallikkous voivat yhdistyä myös samassa henkilössä tilanteesta riippuen: esimerkiksi lastenkotityössä työntekijä saattaa toimia pikemminkin ”äidin” tai ”kaverin” roolissa kuin ammattiroolissa, ja ammatillinen ja ei-ammattillinen kietoutuvat yhteen (Pösö 2007, 69). Myös Eronen ja Laakso kuvaavat perhekotien yhteydessä työntekijän toimivan nimenomaan vanhempana ja pääosin viettävän mahdollisimman kotimaista arkea lasten kanssa, sen sijaan, että hän tekisi virallisten rakenteiden ohjaamaa vastaanottotyötä (Eronen & Laakso 2006, 80). Moilanen toteaa, että ei ole laajemminkaan aina itsestäänselvää, mikä on sosiaalialan erityisosaamista ja mikä on ”arkista tai ’luonnollista’ sosiaalista vuorovaikutusta” (Moilanen 2015, 15). Siksi rajaa työntekijän ja vapaaehtoisen kohdalla ei aina ole helppoa yksiselitteisesti määritellä osaamisen tai asiantuntemuksen eikä myöskään tarkasteltavassa toiminnassa käytössä olevan position kannalta.

2.3 Lapsiperheiden parissa tehtävä ammatillinen ja vapaaehtoistyöhön perustuva tukityö

Sosiaalityön historia liittyy läheisesti nimenomaan alaikäisten lasten ja perheiden tukemiseen. Jo vuoden 1879 vaivaishoitoasetuksessa turvattomat lapset olivat yksi niistä ryhmistä, jotka kuuluivat pakollisen vaivaishoidon piiriin, ja myöhemmässäkin lainsäädännössä on aina kiinnitetty erityistä huomiota nimenomaan lapsiin, joiden on katsottu olevan erityisesti avun tarpeessa myös siksi, että heidän on arvioitu olevan omaan tilanteeseensa syyttömiä. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kansakoulujen perustaminen ja köyhään väestöön kuuluvien äitien valistaminen kasvatustehtävässä nousivat keskeisiksi sivistyneistön tavoitteiksi, jotka palvelivat myös kansallisvaltion rakentamista. Myös kansalaisliikkeet, kristillinen diakonia ja settlementiliike toimivat aktiivisesti perheisiin vaikuttavien sosiaalisten ongelmien ratkomiseksi. Vuoden 1918 kansalaissodan jälkeen pyrittiin eri tavoin tukemaan sodassa orvoiksi jääneitä lapsia, vaikkakin toimenpiteet olivat erilaisia sodan eri

osapuolilla. Lastensuojelun merkitys lisääntyi, vaikka se oli ollut idullaan jo aiemmin. Lasten kasvatuksen tärkeyttä painotettiin, ja lastenkoteja alettiin perustaa entistä enemmän. (Juhila 2006, 20-31.) Myös muissa Euroopan maissa lapsiperheiden palveluiden tausta on 1800-luvun hyväntekeväisyystoiminnassa (esim. Jacklin-Jarvis & Potter 2018, 91).

Suhtautuminen lapsiin ja lapsuuteen on muuttunut sosiaalityön varhaisvaiheista. Vanhempi lapsikäsitys korosti lasten asemaa suojelun kohteina, erityisen haavoittuvaisina ja monella tavalla aikuisten hallitsemina. 2000-luvulla sen sijaan lasten oma toimijuus, lasten tieto ja lapsilähtöisyys ovat nousseet merkittävään osaan perheiden parissa tapahtuvan sosiaalityön lähtökohtina. (Forsberg ym. 2006, 6-8.) Tosin edelleen lapsi nähdään herkästi perheen jäsenenä ja yksinomaan lähisuhteiden kautta. Tästä näkökulmasta myös sosiaalityö ja muu tuki toteutuu ensisijaisesti perhekokonaisuuden ja aikuisten esiin tuomien tarpeiden kautta. (Vrt. Hurtig 2006, 170.) Sosiaalityö on ollut alkuvaiheistaan lähtien vahvasti suhteisiin perustuvaa toimintaa (Moilanen 2015, 17); perheiden parissa tehtävässä työssä on kuitenkin vaihdellut se, onko painotettu lapsen luottamuksellista suhdetta häntä auttavaan työntekijään, vai perheen välisiä suhteita kokonaisuutena.

Myös suhtautuminen perhepalveluihin on vaihdellut. Hyvinvointivaltion rakentumiseen kytkeytyi ajatus universaaleista palveluista, jotka kuuluvat kaikille perheille (Juhila 2006, 41-42). Edelleenkin Suomessa on universaalisti kaikille perheille kuuluvia palveluita, kuten maksuton peruskoulutus, päivähoito¹ ja kaikille maksettava lapsilisä. Toisaalta 1990-luvun laman jälkeen keskiöön nousivat erilaiset hankkeet ja palvelut, jotka keskittyivät nimenomaan syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien henkilöiden liittämiseen yhteiskuntaan tiiviimmin (Juhila 2006, 50-52). ”Suojelupuheessa” keskitytään määrällisesti rajallisen, mutta erityistä tukea tarvitsevan, syrjäytymisvaarassa olevan lapsiryhmän tilanteeseen. Uusi talouspolitiikkakin edellyttää nimenomaan riskiarviointeja ja puuttumista nimenomaan korkeisiin riskeihin. Toisaalta voidaan kysyä, missä määrin nämä riskit ovat aiheutuneet nimenomaan universaalien palveluiden, jotka olisivat hyödyttäneet myös syrjäytymisvaarassa olevia lapsia ja nuoria, leikkaamisesta. (Forsberg ym. 2006, 15.)

Nykyisin perheiden parissa tehdään monenlaista työtä. Sosiaalialan ammattilaisia työskentelee lasten, nuorten ja perheiden tukena ainakin lastensuojelussa, perhesosiaalityössä, aikuissosiaalityössä, kouluissa, perheneuvoloissa, terveydenhuollossa, lastensuojelulaitoksissa, adoptioperheiden palveluissa ja monenlaisissa järjestöissä. Perhepalvelut ja etenkin lastensuojelu ovat olleet viime aikoina ajankohtaisia myös mediassa. Keskustelua on herättänyt etenkin ”lastensuojelun kriisi”, suuret asiakasmäärät ja sosiaalityöntekijöiden puute (ks. myös Alhanen 2014). Etenkin viime aikoina

¹ Juha Sipilän hallitus rajoitti päivähoito-oikeutta 2016, mutta Antti Rinteen hallitus on palauttamassa subjektiivisen päivähoito-oikeuden.

keskustelunaiheeksi on noussut myös laitoksiin sijoitettujen nuorten asema, sillä epäilyjä väärinkäytöksistä rajoitusten suhteen on esitetty, ja kuntien resurssipula vaikeuttaa osaltaan laitosten toiminnan seuraamista (esim. Roslund & Jansson 2019).

Kunnilla on vastuu perheiden palveluiden järjestämisestä, mutta käytännössä hyvin suuri vapaus palveluiden toteuttamisesta käytännössä. Tilaaja-tuottaja-mallin nojalla palveluita on mahdollisuus toteuttaa itse, järjestää yhteistyössä muiden kuntien kanssa, tai hankkia palveluita joko yksityisen sektorin tai kolmannen sektorin palvelidentuottajalta. Yksityisen sektorin osuus on jatkuvasti lisääntynyt, ja järjestöjen palvelut puolestaan täydentävät kuntien omaa toimintaa esimerkiksi erityisasiantuntemusta vaativien asiakasryhmien osalta. (Narikka 2008, 24-25, 43-46, 144-160; vrt. myös Jacklin-Jarvis & Potter 2018, 92.) Kolmannen sektorin järjestöillä on keskeinen rooli erityisesti lastensuojelun avohuollossa, sillä järjestöt järjestävät esimerkiksi tukihenkilö- ja tukiperhetoimintaa, kodin- ja lastenhoitoapua sekä ensi- ja turvakotipalveluita (Smolej 2017, 7).

Perheiden parissa työskentelee monia sellaisia kolmannen sektorin toimijoita, joissa mukana on myös vapaaehtoistyöntekijöitä. Suurimpia ja monella paikkakunnalla toimivia ovat muun muassa Mannerheimin lastensuojeluliitto, Pelastakaa lapset ry. ja Suomen punainen risti, joiden kaikkien toiminnassa on mukana sekä palkattuja työntekijöitä että vapaaehtoisia. Myös seurakunnat ovat keskeinen vapaaehtoistyön toimija; seurakunnissa ei kuitenkaan järjestetä juurikaan vapaaehtoisvoimin toteutettavaa erityisesti lapsille ja lapsiperheille suunnattua sosiaalista toimintaa lukuunottamatta vapaaehtoisten joissakin seurakunnissa toteuttamaa lastenhoitopalvelua, äidikepalvelua (Harju ym. 2001, 70-71). Lapset ja nuorisotoiminta on Kansalaisareenan teettämän tutkimuksen mukaan tehtyjen vapaaehtoistuntien määrän nojalla merkittävin vapaaehtoistoiminnan osa-alue (Stranius 2018). Sekä kuntien että järjestöjen kautta on järjestetty esimerkiksi tukihenkilö- ja tukiperhetoimintaa. Myös erilainen mentorointitoiminta on kasvava vapaaehtoistyön muoto. Mentoroitava voi olla joko lapsi tai nuori itse tai hänen vanhempansa, joka haluaa pohtia vanhemmuuttaan yhdessä mentorin kanssa.

Seuraavassa tutkielmani alaluvussa kuvaan tarkemmin niitä perheiden parissa tapahtuvia vapaaehtoistoiminnan muotoja, jotka ovat oman tutkimukseni kohteina. Kuten edellä on käynyt ilmi, vapaaehtoistoimintaa on monenlaista ja sitä tehdään sekä lyhyt- että pitkäkestoisesti monenlaisissa eri konteksteissa. Omassa tutkimuksessani keskityn kuitenkin nimenomaan kahteen sellaiseen vapaaehtoistyön muotoon, jotka rakentuvat pitkäaikaisen, vapaaehtoistyöntekijän ja tuettavan välille syntyvän vuorovaikutussuhteen varaan.

2.4 Tutkimukseni kontekstit

Tutkimukseni konteksteina on kaksi perheiden parissa tehtävää vapaaehtoistoiminnan muotoa: suuren kaupungin lastensuojelun tukihenkilötoiminta sekä HelsinkiMission äiti- ja isämentorttoiminta. Tässä luvussa kuvaan tarkemmin näitä toimintamuotoja, joista tutkimukseen osallistuneet haastateltavat rekrytoitiin.

Lastensuojelun tukihenkilötoiminta

Lastensuojelun tukihenkilötoiminta on lastensuojelulakiin perustuvaa toimintaa; lakikin määrää lapselle tai nuorelle tarvittaessa järjestettävän tukihenkilön. Tukihenkilö osoitetaan sellaiselle lapselle tai nuorelle, jolla ei ole elämässään riittävästi aikuisen tukea tai läsnäoloa. Tukihenkilötoiminnan asiakkaat ovat pääosin kouluikäisiä lapsia tai aikuistumassa olevia nuoria. (Korhonen 2005, 9.) Vaikka tukihenkilötoiminta perustuu lastensuojelulakiin, tukihenkilön saaminen ei edellytä lastensuojelun asiakkuutta (Tukihenkilöt ja perheet, 2016). Tutkimuskohteena olevan kaupungin organisaatiossa tukihenkilötoimintaa hallinnoivat tukihenkilötoiminnan koordinaattorit, jotka ensisijaisesti vastaavat tukihenkilöiden rekrytoinnista, kouluttamisesta ja tukihenkilöiden tukemisesta vapaaehtoistoiminnan aikana. Tukihenkilöt eivät salassapitosäädösten vuoksi saa tarkempia tietoja lapsen lastensuojeluasiakkuuden syistä, mutta sen sijaan heitä sitoo velvollisuus ilmoittaa mahdollisista huolenaiheista tukihenkilötoiminnan koordinaattoreille (Moilanen 2015, 101).

Tukihenkilötoiminta on alkanut 1970-luvulla. Tällöin pyrkimyksenä oli luoda nimenomaan lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen ja luotettavan aikuisen vapaaehtoisen välille luottamuksellinen vuorovaikutussuhde. Taustalla oli pyrkimys vahvistaa lasten asemaa YK:n lasten oikeuksien julistuksen hengessä. Lastensuojelun avohuollon työ vahvistui osana uutta lapsipolitiikkaa ja asiakaslähtöisempää sosiaalihuollon työtettä. Tavoitteena oli koko perheen tukeminen, mutta välillisesti, lapsen kohdistuvan toiminnan kautta. Aiemmin lastensuojelulaki on nimennyt lastensuojelun piirissä toimivalle lapselle tai nuorelle henkilökohtaisen valvojan, jonka piti ohjata lapsen tai nuoren käytöstä ja ilmoittaa huoltolautakunnalle, mikäli ”lapsi tai nuori ei noudattanut hänen neuvojaan”. Tämän toiminnan etäisyys nuorten maailmasta ja sen jääminen usein kuolleeksi kirjaimeksi oli syynä siihen, että tilalle suunniteltiin nimenomaan vapaaehtoisen aikuisen tukea. Tavoitteena oli tasavertaiseen vuorovaikutukseen perustuva tuki, jonka tavoitteisiin ja sisältöihin myös nuori itse pääsee vaikuttamaan ja joka on vähemmän leimaavaa kuin suojeluvalvonnan kohteena oleminen. Tukihenkilötoiminta käynnistyi ensimmäisenä Kotkassa, jossa sillä pyrittiin

myös korvaamaan laitossijoitusta ja tukemaan laitoksesta avohuoltoon siirtyviä nuoria. 1970-luvun loppuun tultaessa tukihenkilötoiminta oli laajentunut Kotkasta ympäri maata ja sitä oli kehitetty voimakkaammin ehkäisevän toiminnan suuntaan. Vapaaehtoistyö pyrki siis täydentämään ammatillista lapsiin kohdistuvaa suojelua ja kasvatustyötä, ja Suomessa julkisen sektorin ja kolmannen sektorin kansalaistoiminnan suhde oli muutenkin verrattain läheinen. (Moilanen 2011, 280-290; Moilanen 2015, 11-12, 101.) Tämä vuorovaikutukseen perustuva vapaaehtoistoisten toteuttama toiminta on todennäköisesti edelleen kasvussa, kun uuden sosiaalihuoltolain myötä tukihenkilö- ja tukiperhetoimintaa on jatkossa mahdollisuus saada myös ilman lastensuojelun asiakkuutta. Sama koskee myös erilaisia lapsiperheiden vertaistukiryhmiä. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, § 13, § 28.)

Kansainvälisesti lastensuojelun tukihenkilötoiminta vertautuu myös nuorisomentorointiin. Esimerkiksi Moilanen kuvaa nuorisomentorointia (youth mentoring) lastensuojelun tukihenkilötoiminnalle rinnakkaisena ilmiönä, joka on käytössä Yhdysvalloissa, Britanniassa ja manner-Euroopassa (Moilanen 2015, 13). Kansainvälisesti tutkimusta nuorisomentoroinnista on melko paljon. David L. DuBoisin ja Michael J. Karcherin toimittama teos *Handbook of Youth Mentoring* vetää yhteen nuorisomentoroinnista tehtyä tutkimusta ja käsittelee myös palkattujen työntekijöiden roolia mentorien rekrytoinnissa, koulutuksessa ja ohjauksessa (DuBois & Karcher 2014). Freedman kuvaa samoin mentorointia Yhdysvaltojen kontekstissa, jossa keskeistä on myös rodun tai etnisyyden merkitys: yksi keskeinen teema on myönteisten roolimallien tarjoaminen syrjäytymisvaarassa oleville afroamerikkalaisille nuorille (Freedman 1993, 3-5). Esimerkiksi Helen Colley kuvaa puolestaan nuorten mentorointia Britanniassa, jossa nuorten mentoroinnilla pyritään ennen kaikkea tukemaan nuorten työllistymistä (Colley 2003).

Suomessa tukihenkilötoiminta on pitkäaikaista vapaaehtoistyötä, johon vapaaehtoisen toivotaan sitoutuvan mahdollisimman pitkäksi aikaa; tukisuhde jatkuu useita vuosia nuoren aikuistumiseen asti. Tukihenkilön on tarkoitus olla turvallinen ja sitoutunut aikuiskontakti, jotta lapsen ja tukihenkilön välille voi muodostua luottamuksellinen ihmissuhde. Vaikka tukihenkilö ei voi korvata vanhempaa, vaan on pikemminkin ”aikuinen ystävä”, tukisuhdetta ohjaavat kuitenkin odotukset kiintymyssuhteesta ja ”hyvään vanhemmuuteen” liitetystä asioista. (Moilanen 2015, 104-105.) Luottamuksen vähittäinen rakentaminen onkin keskeinen osa tukihenkilön tehtävää, ja tuli voimakkaasti esiin omassa aineistossani vapaaehtoistyöntekijöiden kertomuksissa.

Virallisen päätöksen tukihenkilötoiminnasta lapsen kohdalla tekee lastensuojelun sosiaalityöntekijä, mutta tukihenkilötoiminnan käytäntö on pitkälti koordinaattoreiden vastuulla. Nämä huolehtivat vapaaehtoistyöntekijöiden jaksamisesta, tarjoavat mahdollisuutta tukihenkilöiden yhteisiin

tapaamisiin ja pyrkivät ylläpitämään läheisiä suhteita myös siksi, että vapaaehtoisilla olisi mahdollisimman matala kynnyksellä olla heihin yhteydessä ongelmien ilmetessä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijää tukihenkilö tapaa yleensä lähinnä jatkopalaverien yhteydessä (tästä teemasta tarkemmin luvussa 5).

HelsinkiMission äiti- ja isämentortoiminta

Toisena tutkimuskohteena olevassa HelsinkiMission äiti- ja isämentortoiminnassa puolestaan pyritään tukemaan lapsen tai lasten vanhempaa vanhemmuudessa; vapaaehtoistyöntekijä on nimenomaan vanhemman mentor. Mentorointitoiminnan asiakasperheet olivat usein eri kaupungin työntekijöiden (esim. neuvolan terveydenhoitajat) lähettämiä, mutta lapsiperheiden vanhemmilla on mahdollisuus hakea omaa mentoria myös suoraan, olemalla HelsinkiMissioon itse yhteydessä. (Pelkonen & Aro 2015, 28-29.) Tämä liittyy laajemminkin uusiin kolmannen sektorin toimijoiden toimintamalleihin, jossa tukea tarjotaan perheille suoraan ilman edellytystä lastensuojelun asiakkuudesta (Moilanen 2015, 100). Koska mentorointitoiminnalla pyrittiin ennen kaikkea tarjoamaan vanhemmalle arkeen tukea, mentorisuhteen katsottiin vastaavan erityisesti vanhempien yksinäisyyteen. Yhtä lukuunottamatta kaikki Hanna Falkin tekemään haastattelututkimukseen osallistuneet vanhemmat arvioivatkin yksinäisyytensä lievittyneen mentorin saamisen myötä. Yksinäisyyden lievittyminen liittyi osaltaan nimenomaan siihen, että kyseessä on vapaaehtoistyö: haastatellut sanoivat yksinäisyyden helpottaneen jo siitä tiedosta, että äiti- tai isämentori antaa omaa aikaansa vapaaehtoisesti.

Toinen syy, joka sai asiakkaat hakeutumaan mentorointitoimintaan tai työntekijät ohjaamaan heidät toimintaan, oli kriisi tai jumiutunut tilanne. Mentorilta ei niinkään odotettu ratkaisua kriisiin kuin keskustelutukea kuormittavan tilanteen yhteyteen. Usein myös jumiutunut tilanne liittyi yksinäisyyteen ja osin sen aiheuttamaan aloitekyvyttömyyden ja alakuloisuuden tunteeseen. Mentorointitoiminta oli vastannut myös tähän tarpeeseen: sekä asiakkaat että näiden tukena olleet kaupungin työntekijät kuvasivat mentorointitoiminnan vahvistaneen asiakkaiden toimijuutta sekä helpottaneen koko perheen tilannetta. (Falk 2015, 32-36.)

Vapaaehtoistyön ja ammattilaisten tekemän työn suhteiden kannalta keskeistä on myös se, että mentorointitoiminnan on kuvattu vähentäneen ammattityön tarvetta kyseisen perheen kohdalla. Etenkin Falkin haastatteleman kaupungin työntekijät kuvaavat, että ammatillisen työn tarve on vähentynyt, kun asiakkaan kuulluksi tuleminen ja oman tilanteen pohdiskelun tarpeet ovat päässeet

toteutumaan yhdessä mentorin kanssa. Vapaaehtoiset voivat pysyä perheen tukena pidempään eivätkä vain tietyn yksittäisen ongelman ratkeamiseen asti. (Falk 2015, 36.) Mentorointitoiminta näyttäytyy siis ennaltaehkäisevänä toimintana, joka vähentää ammattimaisen tuen tarvetta.

Samaan tapaan kuin lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa, myös äiti- ja isämentortoiminnassa koordinaattorit vastaavat vapaaehtoisten rekrytoinnista, kouluttamisesta ja tukemisesta mentorointisuhteen aikana. HelsinkiMissio järjestää äiti- ja isämentortoiminnan vapaaehtoisille myös työnohjausta, jossa vetäjänä toimii ulkopuolinen, koulutettu työnohjaaja, mutta työnohjausten yhteydessä on mahdollisuus myös tavata koordinaattoreita ja keskustella heidän kanssaan. Toiminnassa mukana olevia naisia nimitetään äitimentoreiksi ja miehiä isämentoreiksi. Miehet ovat vapaaehtoisten joukossa kuitenkin vähemmistö, ja omassa tutkimuksessani kaikki haastatellut HelsinkiMission vapaaehtoiset olivat naisia. Siksi puhun jatkossa pääasiassa vain äitimentoreista tai äitimentortoiminnan vapaaehtoisista.

Molemmille toimintamuodoille yhteisiä piirteitä

Päinvastoin kuin lakisääteiset sosiaalipalvelut, jotka kunnan on pakko järjestää tai hankkia ostopalveluna, vapaaehtoistoiminnan vapaaehtoisuus näkyy myös siinä, ettei vapaaehtoisia aina ole riittävästi tarjolla, eikä heitä välttämättä saa taloudellisilla resursseilla hankittua. Keskeinen osa vapaaehtoistoimintaa järjestävien ja koordinoivien työntekijöiden työssä onkin jatkuva mahdollisimman aktiivinen uusien vapaaehtoisten rekrytointi. Vapaaehtoistyön koordinaattoreiden sekä muiden saman toimijan työntekijöiden roolina onkin pyrkiä aktiivisesti viestimään eri medioissa vapaaehtoistointamahdollisuuksista sekä toiminnasta yleensä, jotta viestintä tekisi vapaaehtoistoimintaa tunnetuksi. Omassa aineistossani esimerkiksi useampi HelsinkiMission mentorina toimiva vapaaehtoinen mainitsi nimenomaan HelsinkiMission katumainoskampanjan keskeisenä vaikuttavana tekijänä omalle vapaaehtoistoimintaan lähtemiselleen. Lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa puolestaan etenkin haastatellut miehet toivat esiin toimintaan hakeutumiseen vaikuttaneen lehdissä olleet jutut nimenomaan miespuolisten tukihenkilöiden vähyydestä. Monipuolinen viestintä luo samalla jo odotuksia vapaaehtoistoiminnan suhteen ja sitä kautta luo toiminnan puitteita. Houkutteleva mutta samalla realistinen viestintä luo rajat vapaaehtoisen positiolle ja auttaa oman vapaaehtoistyöntekijän position rakentamisessa (vrt. Wikström 2008, 60-61).

Sekä lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa että äiti- ja isämentorttoiminnassa toiminnan koordinaattoreilla on vastuu siitä, että toimintaan hakeutuvien vapaaehtoistyöntekijöiden taustat tarkastetaan. Ammattilaisilla on valta ja vastuu pitää huolta siitä, että alaikäisten pariin ei hakeudu vapaaehtoistoimintaan esimerkiksi lasten hyväksikäytöstä tai väkivaltarikoksista tuomittuja. Suomessa laki edellyttää lasten ja nuorten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämistä (Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä). Vapaaehtoistyöntekijöiden osalta tämä ei Suomessa kuitenkaan ole pakollista, vaikka esimerkiksi HelsinkiMission mentorointiraportissa sen todetaankin olevan suositeltavaa (Pelkonen & Aro 2015, 29). Haastatteluaineistossa tuli esiin, että myös lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa vapaaehtoiset toimittavat nykyään rikosrekisteriotteen.

Molemmissa toimintamuodoissa toiminnan koordinaattoreilla on myös tärkeä tehtävä sopivan vapaaehtoisen ja tukea tarvitsevan lapsen tai vanhemman yhdistämisessä. Koska toiminnassa kaikkein olennaisinta on asiakkaan ja vapaaehtoisen välinen ihmissuhde ja vuorovaikutus, ammattilaisten täytyy myös arvioida toimintaan hakeutuvia vapaaehtoisia haastattelun ja koulutusten yhteydessä siltä kantilta, että syntyy mahdollisimman onnistunut vapaaehtoistyöntekijä ja tukea tarvitseva nuori/vanhempi ja vapaaehtoistyöntekijä -pari. Sekä vapaaehtoistyöntekijöillä että tukea tarvitsevilla on mahdollisuus myös esittää toiveita yhdistämistä varten.

Toiminnan jo käynnistyttyä osalle vapaaehtoisista tärkeitä oli myös vertaistuki muiden vapaaehtoisten kanssa, joskin osa tekee vapaaehtoistyötä hyvinkin itsenäisesti. Osa omankin tutkimukseni haastatelluista kuvasi, kuinka jo koulutuksissa syntyi tiivis porukka, joita yhteinen tavoite yhdisti ja joiden kanssa oli sikäli helppo vaihtaa ajatuksia ja pohtia tulevan vapaaehtoistyön kysymyksiä. Koulutus ei tarjonnut vain tietoja ja taitoja vapaaehtoistyössä toimimiseen, vaan loi myös selvästi pohjan koulutukseen osallistuvien ryhmäytymiselle ja vapaaehtoistyöntekijän identiteetin rakentumiselle. Tämän vertaisryhmän toiminta jatkui myöhemmissä tapaamisissa. Toisaalta useampi haastateltu kuvasi myös sitä, että vaikka koulutuksessa syntyi merkittävä vapaaehtoistyöhön lähdössä olevien ihmisten vertaistukiyhteisö, sen merkitys väheni ajan myötä, tai ainakaan vapaaehtoisella ei enää tukisuhteen alettua ollut aikaa tai mahdollisuutta ylläpitää vertaistukisuhdetta muiden vapaaehtoisten kanssa. Etenkin, mikäli tuki- tai mentorointisuhde oli ainakin alkuvaiheessa melko tasainen eikä siihen liittynyt erityisiä haasteita, vapaaehtoiset eivät kokeneet tarvitsevansa erityistä vertaistukea ja vapaaehtoistoiminta muuttui itsenäiseksi työskentelyksi, jossa konsultoitin lähinnä vapaaehtoistoiminnan koordinaattoreita yksittäisissä ongelmatilanteissa.

Ammattilaisilla on siis monenlaisia tehtäviä vapaaehtoistoiminnan mahdollistajina. Omassa tutkimuksessani monet haastatellut kuvasivatkin vapaaehtoistyön koordinaattoreina toimivien

ammattilaisten keskeistä merkitystä omalle vapaaehtoistoiminnalleen, etenkin haastavissa tilanteissa. Vapaaehtoistoiminnan koordinaattoreina toimivat ammattilaiset tekevät siis rajatyötä varmistautuessaan vapaaehtoistyöntekijöiksi haluavien luotettavuudesta ja turvallisuudesta, mutta myös laajemmin, luodessaan rekrytoinnin, haastattelujen, koulutuksen ja tuen kautta vapaaehtoistyölle sellaiset rajat ja puitteet, joita vapaaehtoistyöntekijöiden on omassa toiminnassaan mahdollisimman helppo soveltaa ja noudattaa. Molemmissa vapaaehtoistoiminnan muodoissa ammattilaiset siis ennalta pyrkivät viestimään vapaaehtoisille vapaaehtoistoiminnan rajat, joita nämä omassa toiminnassaan ja vuorovaikutuksessa sitten tulkitsevat ja toteuttavat. Tätä rajojen luomista ja vahvistamista tarkastelen omassa tutkimuksessani hyödyntäen rajatyön käsitettä, jonka esittelen seuraavaksi.

3 RAJATYÖ TUTKIMUKSEN TEOREETTISENA LÄHTÖKOHTANA

Tässä luvussa kuvaan tutkimukseni teoreettista taustaa. Keskeisimpänä tutkimuskäsitteenä on rajatyön käsite, sekä siihen liittyvät rajan ja asiantuntijuuden käsitteet. Nämä käsitteet ja teoreettiset lähtökohdat luovat analytyttisen viitekehyksen omalle työlleni. Lisäksi kuvaan aiempaa rajatyöstä sosiaali- ja terveysalalla tehtyä tutkimusta, jonka kanssa oma tutkimukseni asettuu vuorovaikutukseen.

3.1 Rajatyö käsitteenä alkuperäislähteissä

Tutkimuksessani hyödynnän rajatyön käsitettä. Lähtökohtana on Gierynin määritelmä, jonka mukaan rajatyö tarkoittaa ”mukaanottamisen (inclusion) ja ulossulkemisen (exclusion) retorisia pelejä” (Gieryn 1995, 406). Hyödynnän myös Ewa Wikströmin rajatyön kuvausta, jonka mukaan rajatyö tarkoittaa kaikkia niitä prosesseja, joissa rajoja ja työnjakoja rakennetaan, neuvotellaan ja määritellään uudelleen, ja joihin liittyy olennaisesti myös oman position ja asiantuntijuuden rakentaminen (Wikström 2008, 60-61). Tässä luvussa kuvaan tarkemmin tätä käsitettä.

Rajatyön (”boundary work”) käsitteen alkuperä on Thomas Gierynin tutkimuksissa, joissa rajatyötä käytettiin kuvaamaan niitä strategioita, joilla tieteen tekijät pyrkivät erottamaan tieteellisen diskurssin muista, tieteen ulkopuolisista intellektuaalisista toiminnoista. Gierynin teesi oli, että yritykset erottaa tiede muista diskursseista ovat osoittautuneet epäonnistuneiksi, koska rajat ovat lopulta häilyvät. Siksi tutkijat tekevät kirjoituksissaan ja puheissaan jatkuvasti rajatyötä, jossa he aktiivisesti pyrkivät luomaan eroa tieteen ja ei-tieteen välille, sekä lisäksi (välillä myös poleemisesti arvojärjestykseen asettaen) myös eri tieteenalojen välille. (Gieryn 1983.) Vaikka Gieryn itse alun perin kehitti käsitteen kuvaamaan nimenomaan tutkijoiden toimintaa, hän myöhemmässä tutkimuksessaan mainitsi myös useita muita ammatti- ja intressiryhmiä, jotka samoin voivat osallistua aktiiviseen rajatyön tekemiseen (Gieryn 1995, 394).

Rajatyö liittyy keskeisesti rajan käsitteeseen. Suomen kielen sanaa raja vastaa englanninkielisessä kirjallisuudessa kaksi osin erillistä käsitettä, ”border” ja ”boundary”, joista ensin mainittu on tavallisempi valtioiden rajoista ja muista fyysisistä rajoista puhuttaessa ja jälkimmäistä käytetään tavallisemmin kuvaamaan sosiaalisia rajoja; tosin esimerkiksi Giroux käyttää käsitteitä lähes

synonyymisesti sosiaalisten rajojen analyysissään (Giroux 2005). Rajojen käsite on aina ollut merkityksellinen sosiaalisen tutkimuksessa; Lamont ja Molnár kuvaavat, kuinka ne olivat olennainen osa Marxin, Weberin ja Durkheimin kaltaisten klassikoiden työkalupakkia sosiaalisten suhteiden analysoinnissa (Lamont & Molnár 2002, 167-168). Rajat eivät ole vakaita ja pysyviä, vaan epämääräisiä, muuttuvia ja läpäistävissä olevia, ja vaativat jatkuvaa määrittelyä ja uudelleenmäärittelyä (Hernes 2004, 9-10). Käsitteenä ja tutkimuskohteena raja liittyy yksilöiden toimintaan myös irrallaan sosiaalisten ryhmien välisestä suhteesta, esimerkiksi henkilökohtaisten rajojen ja henkilökohtaisen tilan ylläpitoon. Kyse on toisaalta yksilön fyysisestä henkilökohtaisen tilan käsitteestä ja toisaalta sosiaalisista rajoista esimerkiksi keskustelunaiheiden suhteen, vaikka näihin molempiin vaikuttaakin tilanteen konteksti ja sosiaalinen identiteetti yksilökohtaisten preferenssien ohella (Uzzell & Horne 2006; Plester 2009; sosiaalityön kontekstissa henkilökohtaisista rajoista ks. etenkin Pugh 2007).

3.2 Rajatyö sosiaali- ja terveysalan tutkimuksessa

Gierynin jälkeen rajatyön käsitettä on käytetty myös monenlaisessa sosiaali- ja terveysalan tutkimuksessa kuvaamassa sitä, miten moniammatillisessa yhteistyössä tai useiden eri toimijoiden kesken tehdään rajatyötä ja toiminnassa neuvotellaan eri toimijoiden rooleja. Pia Vuolannon väitöskirjassa rajatyötä käsitellään suomalaisen hoitotieteen akateemisen itseymmärryksen näkökulmasta (Vuolanto 2013), mutta useimmissa muissa tutkimuksissa näkökulma liittyy yleensä moniammatilliseen toimintaan sosiaali- ja terveydenhuollossa. Günther ym. kuvaavat kuntoutuskursseja käsittelevässä etnometodologisessa tutkimuksessaan, kuinka rajatyötä tapahtuu neuvotteluissa eri toimijoiden kesken, kun suunnitellaan kurssilaisten tulevaisuudessa tarvitsemia palveluita erilaisissa verkostoneuvotteluissa (esimerkiksi kuntoutuskurssin ohjaajat yhdessä kunnan sosiaalityöntekijöiden kanssa). Rajatyötä tehdään myös silloin, kun ollaan konkreettisesti rajalla, esimerkiksi saattamassa asiakasta uuteen paikkaan tai palveluun. (Günther ym, 2013, 88-94.)

Hall ym. kuvaavat artikkelissaan rajatyötä nimenomaan perheiden parissa työskentelevien eri alojen ammattilaisten (lääkärit, hoitajat, sosiaalityöntekijät, psykologit, opettajat jne.) näkökulmasta. Ammattilaisten tulee luoda oma roolinsa, joka eroaa muista ammattilaisista; tämä rooli ei kuitenkaan ole välttämättä pysyvä, vaan neuvotellaan uudestaan tilanteen muuttuessa, esimerkiksi kun ilmenee tarve uudentulolle avulle. Asiakkaan kokonaisvaltaista etua pohtiessaan työntekijät voivat myös joustaa ja astua myös ammattiroolinsa ulkopuolelle. (Hall ym. 2010.) Organisaatioon liittyvät

muutokset ja esimerkiksi uusien ammattiryhmien saapuminen tiettyyn kontekstiin, mutta myös hallintokulttuurin muutokset, voivat myös pakottaa työyhteisön ja työntekijät tekemään rajatyötä ja pohtimaan työnjakoa uudelleen (Wikström 2008, 60; Saario, Räsänen & Hall 2016, 176-177). Rajatyö ei ole vain organisaation sivutuote, vaan työntekijöiden rajatyö ohjaa koko organisaation toimintaa (Saario, Juhila & Raitakari 2015, 613).

Samoin Allen, joka on tutkinut ammattiroolien välistä rajatyötä sairaalakontekstissa, toteaa positioiden olevan muutoksessa ja joustavia sekä yksittäisesti tilanteista että myös suunnitelmallisesti tehdyistä organisaatioon vaikuttavien uudistusten vuoksi. Hoitajat astuvat säännöllisesti rajojen ulkopuolelle ja myös tietoisesti laajensivat toimialuettaan diplomatiaa ja sensitiivistä otetta hyödyntäen. Rajatyöhön sisältyy siis usein ajatus rajojen ylittämisestä tai suoranaisestä rajojen rikkomisesta. Rajojen ylittämiseen liittyy kuitenkin myös riskejä; astuminen oman ammattiroolin ulkopuolelle tehtäviin, joista ei ole saanut koulutusta, on potentiaalisesti riskialtista potilaan kannalta. (Allen 2000, 330, 350.) Terveystieteiden puolella, jossa professiot ovat nuorempia ja vasta äskettäin pätevyyydet lailla säädeltyjä (Laki sosiaalihoitoalan ammattihenkilöistä 817/2015), riskipuhetta oman ammattikompetenssin ylittämisestä on alkanut vasta äskettäin vahvemmin esiintyä nimenomaan ammattihenkilölakiin liittyvissä keskusteluissa. Rajatyöhön liittyy kuitenkin väistämättä ajatus rajojen tilanne- ja organisaatiosidonnaisuudesta. Siksi rajat eivät liity pelkästään koulutukseen ja osaamiseen, vaan myös siihen rooliin tai positioon, josta käsin kulloinkin toimitaan, ja myös arvioon asiakkaan tilanteista ja tarpeista (ks. Hoad 2002, 243-244).

Ewa Wikström on omassa, ravitsemusterapeuttien roolia rajatyön näkökulmasta käsittelevässä artikkelissaan kuvannut, kuinka rajatyötä tapahtuu sekä sisäisenä että ulkoisena dialogina. Rajatyötä on rajanvedon lisäksi myös oman roolin ja tarkasteltavaan ammattitoimintaan liittyvän sosiaalisen identiteetin rakentaminen. Hänen mukaansa ”rajatyötä on se prosessi, jossa yksilöt, ihmisryhmät tai sosiaaliset identiteetit erottuvat toisistaan”. Keskeisin kysymys on nimenomaan se, miten oma ryhmä erottuu muista (moniammatillisessa) työyhteisössä. Se voi sisältää myös pyrkimystä saada valtaa ja arvostusta omalla toiminnallaan. Ammatti-identiteetin ja position rakentaminen tapahtuu sisäisen, oman vertaisryhmän kesken tapahtuvan dialogin kautta, sekä koulutuksen kautta syntyvän ammatti-identiteetin luomisen ja vahvistamisen myötä. (Wikström 2008, 61-67.) Toisaalta ammatillinen auktoriteettiasema voi syntyä paitsi muodollisen koulutuksen, myös asiakkaan säännöllisen tapaamisen ja sitä kautta tämän asioiden ymmärtämisen kautta (ks. Saario, Juhila & Raitakari 2015, 614). Tämä on keskeinen teema omassa tutkimuksessani, jossa nimenomaan tiivis vuorovaikutus rakentaa vapaaehtoistyöntekijän asiantuntijuutta. Ammatillisessa tai työhön liittyvässä kontekstissa

sosiaalisen identiteetin rakentaminen kytkeytyykin läheisesti oman ammattiryhmän roolin rakentamiseen ja arvostuksen saamiseen tai ylläpitämiseen (ks. Wikström 2008, 61; Riesch 2010, 454). Ammattiryhmä voi retorisin keinoin kiistää muiden ammattiryhmien osaamista ja sitä kautta vahvistaa omaa auktoriteettiaan ja asiantuntijuuttaan tietyllä osa-alueella (Riesch 2010, 456).

Nimenomaan vapaaehtoistyön kontekstissa tapahtuvaa rajatyötä ovat tutkineet Field-Richards ja Arthur, jotka kuvaavat omassa artikkelissaan sairaalassa toimivien vapaaehtoistyöntekijöiden tekemää rajatyötä. He tutkivat nimenomaan vapaaehtoisten roolia ammattilaisten ja asiakkaiden (potilaiden) välissä. Heidän tutkimuksessaan vapaaehtoiset tekivät erilaisia ratkaisuja sen suhteen, mitä tehtäviä he olivat valmiita tekemään osana omaa toimintaansa. Osa oli valmiita tarttumaan myös fyysisempiin ja enemmän potilaan hoitoon liittyviin tehtäviin, osa koki näiden olevan vapaaehtoisen roolin ulkopuolella ja katsoi näihin ryhtymisen olevan myös turvatonta, etenkin mikäli heillä ei ollut riittävää tietoa tai osaamista kyseisistä tehtävistä. (Field-Richards & Arthur 2012, 627-629.)

Jo Gieryn itse kuvasi rajatyötä mukaanottamisen ja poissulkemisen (inclusion, exclusion) kautta (Gieryn 1995, 406). Artikkeleissaan Juhila ja Hall ja toisaalta Saario, Räsänen ja Hall kehittävät tätä teemaa pidemmälle ja kirjoittavat ulossulkevasta rajatyöstä (exclusionary boundary work) ja mukaanottavasta rajatyöstä (inclusionary boundary work). Ensin mainittu kuvaa sitä rajatyötä, jossa työntekijä rajaa tietyt tehtävät oman toimenkuvansa tai positionsa ulkopuolelle, esimerkiksi koska se edellyttää sellaista osaamista, joita hänellä itsellään tai hänen organisaatiollaan laajemmin ei ole käytettävissään. Jälkimmäinen puolestaan kuvaa sitä tilannetta, jossa työntekijä nimenomaan päättää jonkun asian kuuluvan omaan toimenkuvaansa ja ottaa lisää vastuuta, koska sillä tavoin on mahdollisuus parhaiten tukea asiakasta. Tieto ”asiakkaan parhaasta” on perustelu mukaanottavalle rajatyölle. (Juhila & Hall 2016, 66; Saario, Räsänen & Hall 2016, 179, 188.) Samantapaista jakoa hyödyntävät omassa tutkimuksessaan myös van Bochove ym., joskin he käyttävät suunnilleen samoista asioista käsitteitä ”demarcation work” (’ulos rajaava työ’) ja ”welcoming work” (’mukaan kutsuva työ’). Näitä ulossulkevan ja mukaanottavan rajatyön käsitteitä hyödynnän keskeisesti omassa tutkimuksessani tutkiessani sitä, miten vapaaehtoistyöntekijät toisaalta rajaavat tietyt seikat oman positionsa ulkopuolelle ja ylläpitävät ja luovat rajoja esimerkiksi ajankäytön ja taloudellisten seikkojen suhteen, ja toisaalta tietoisesti ylittävät tukisuhteen muodollisia rajoja, tällöin perustellen sitä asiakkaan edulla.

Richard Pugh on tutkinut pienissä yhteisöissä ja harvaan asutuilla alueilla toimivia sosiaalityöntekijöitä ja näiden rajatyötä tilanteissa, joissa asiakkaan voi kohdata säännöllisesti myös ammatillisen kontekstin ulkopuolella. Hän kuvaa erilaisia suhtautumistapoja rajojen ylittämiseen. Rajojen ylittämisen voi nähdä vähemmän tietoisena toimintana ja rajojen rikkomisen puolestaan

selvästi vahingollisena toimintana. Pugh katsoo kuitenkin, että rajat voidaan jatkuvasti määritellä uudelleen, ja käytännössä selkeät rajat eivät ole mahdollisia. (Pugh 2007, 1419-1420.) Omassa työssäni puhun rajojen rikkomisesta ja ylittämisestä synonyymisestä, enkä liite käsitteeseen arvolatausta.

Rajatyö sisältää käsitteenä siis monenlaisia retorisia prosesseja, joilla sekä luodaan, vahvistetaan ja ylläpidetään omaa positiota ja asiantuntijuutta. Nimenomaan tarve rajatyölle kuvaa sitä, että rajat eivät ole itsestään selvä asia, vaan vaativat jatkuvaa työtä. Rajat ovat sosiaalisia konstruktioita ja jatkuvasti myös uudelleentulkinnan kohteita. Oman työhön tai vapaaehtoistoimintaan liittyvän position rajoja luodaan ja ylläpidetään suhteessa muihin ammattiryhmiin korostamalla omaa asiantuntemusta. Mukaanottavan ja ulossulkevan rajatyön käsitteet kuvaavat sitä, kuinka rajoja voidaan joissakin tilanteissa ”raottaa” tai jopa purkaa ja joissakin tilanteissa vahvistaa. Omassa tutkimuksessani kuvaan tätä rajojen jatkuvaa muokkaamista vapaaehtoistyöntekijöiden toiminnassa. Seuraavassa pääluvussa kuvaan tarkemmin tutkimukseni toteuttamista, jonka jälkeen siirryn aineiston analysointiin.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tässä luvussa esittelen tarkemmin tutkimuskysymykset ja työni tavoitteet, sekä sitä, mitä haastateltujen tuottamia teemoja jouduin rajaamaan tutkimukseni ulkopuolelle. Käsittelen myös aineiston kokoamista prosessina ja kuvaan käymääni eettistä pohdintaa. Lopuksi kuvaan sitä, kuinka analysoin kokoamaani ja tekstimuotoon saatettua aineistoa ja miten hyödynsin teorialähtöistä sisällönanalyysiä rajatyötä teoreettisena lähtökohtana käyttäen.

4.1 Tutkimuskysymykset, työn tavoitteet ja eettiset huomiot

Kuten edellä on käynyt ilmi, vapaaehtoistyötä on tehty pitkään ja sille on asetettu monenlaisia toiveita ammattimaisen auttamistyön täydentäjänä ja jopa korvaajana. Tämä kuitenkin edellyttää selkeämmän käsityksen saamista vapaaehtoistyöntekijän toiminnasta ja siitä, miten vapaaehtoistyöntekijän positio rakentuu verrattuna ammattilaisiin. Vapaaehtoistyöntekijöitä toimii perheiden parissa monenlaisissa rooleissa. Vapaaehtoistyöntekijöiden ja ammattilaisten välinen työnjako muotoutuu sekä lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa että äitimentortotoiminnassa yhtäältä ammattilaisten jo ennalta määrittelemänä, ja toisaalta tilannekohtaisessa vuorovaikutuksessa vapaaehtoistyöntekijän ja sekä tukea saavan lapsen, vanhemman tai perheen että sosiaalialan ammattilaisten välillä.

Tutkimuskysymysten muotoilua ohjaa sekä oma kiinnostukseni aiheeseen että aiempi tutkimus rajatyöstä ja sen tekemisen tavoista. Pro gradu -tutkielmassani haluan selvittää, miten vapaaehtoistyön rajat rakentuvat suhteessa sosiaalialan ammattilaisten työhön. Koska vapaaehtoistoiminnan kenttä on laaja, keskityn nimenomaan lapsiperheiden parissa tehtävään vapaaehtoistyöhön. Tämä tutkimukseni pääkysymys jakautuu kahteen alakysymykseen. Näistä ensimmäinen on, miten vapaaehtoistyöntekijät rakentavat rajatyön keinoin omaa positiotaan luotettavana ja perheen tilanteen hyvin tuntevana asiantuntijana. Tämä position rakentuminen tapahtuu nimenomaan vuorovaikutuksessa sosiaalialan ammattilaisiin, etenkin lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin, ja siinä tehdään sekä poissulkevaa että mukaanottavaa rajatyötä määritellessä vapaaehtoisten ja ammattilaisten asemia. Toinen alakysymys on, millä tavalla vapaaehtoistyöntekijät tekevät suhteessa tukea saaviin perheisiin sekä ulossulkevaa että mukaanottavaa rajatyötä ja miten he perustelevat sitä, mitä tehtäviä he ottavat itselleen ja mitä jättävät vapaaehtoisen vastuun ulkopuolelle. Tämä alakysymys liittyy siis nimenomaan vuorovaikutuksessa tuen saajiin tapahtuvaan rajatyöhön. Tässä taustalla vaikuttavat myös ammattilaisten ennakkoon koulutuksessa ja muussa viestinnässä

luomat vapaaehtoistyön rajat, mutta niiden tulkitseminen ja soveltaminen on vapaaehtoisten omaa toimintaa.

Työn tavoitteena on kuvata sitä, miten vapaaehtoisten ja ammattilaisten työnjako käytännössä toteutuu ja miten monella tavalla vapaaehtoisen positio rakentuu sekä kunnallisella sektorilla lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa että kolmannella sektorilla, tässä tapauksessa HelsinkiMissiojärjestön toiminnassa. Vapaaehtoistoiminnan rajojen monimuotoisuuden tuominen esille toivottavasti selkiyttää vapaaehtoistyöntekijöiden ja sosiaalialan ammattilaisten välistä työnjakoa. Vapaaehtoistoiminnan rajojen selkeämpi määrittely hyödyttää sekä ammattilaisia, vapaaehtoisia että perheitä.

Ennen tutkimuksen tekemistä hain lupaa tutkimushaastattelujen tekemiseen sekä tutkimuksen kohteena olevalta kaupungilta että HelsinkiMissiolta. Kaupungin osalta tutkimusluvasta tehtiin virallinen päätös. HelsinkiMission osalta koordinaattoreiden hyväksyntä riitti. Koska tutkimukseni kohdistuu nimenomaan vapaaehtoisten asemaan, heidän toimintaansa ja heidän tekemäänsä rajatyöhön, en ole haastattelussa kerännyt tietoja tai esittänyt kysymyksiä lastensuojelun tukihenkilötoiminnan tai HelsinkiMission mentoroinnin asiakkaina olevista perheistä, lapsista tai nuorista. Tämä liittyy myös tutkimuseettisiin periaatteisiin, joiden mukaan suojaamattomia ryhmiä ja lapsia tulee tutkia vain erityisen harkinnan nojalla (Mäkinen 2006, 23). Tutkimuksessa vapaaehtoiset esiintyvät ilman henkilö- tai muita tunnistetietoja (Mäkinen 2006, 114), ja myös perheisiin ja lapsiin liittyvät maininnat, esimerkiksi viittaukset lapsen tai muun henkilön nimeen, tai lapsen sukupuoleen tai ikään on poistettu tutkimusaineistoa läpikäydessä. Myös sellaiset epäsuorat viitteet, joista esimerkiksi vapaaehtoisen tukema nuori tai perhe olisi voinut kiistatta tunnistaa itsensä ja ”oman” vapaaehtoistyöntekijänsä, on pyritty poistamaan (ks. Kuula 2006, 112, 205).

Pohdin myös mahdollisuutta poistaa tiedot tutkimuksen konteksteista kokonaan myös HelsinkiMission osalta ja puhua vain vanhemmille tukihenkilöitä välittävästä kolmannen sektorin toiminnasta. Koska kuitenkin HelsinkiMission äiti- ja isämentortointia vastaavaa työtä ei muualla juurikaan tehdä, sen salaaminen olisi ollut hankalaa. Lisäksi HelsinkiMission toiminnasta on tehty tutkimuksia ja raportteja, joita halusin hyödyntää omassa tutkimuksessani lähdeaineistona. Näistä syistä päädyin siihen, että tältä osin tutkimuksen kontekstin anonymisointi olisi vaikeaa ja epätarkoituksenmukaista. Siksi puhun tekstissäni anonymisti ison kaupungin lastensuojelun tukihenkilötoiminnasta, mutta HelsinkiMission mentorointitoiminnasta ilman kontekstin anonymisointia. Tästä syystä pyrin kuitenkin erityisen tarkkaan analyysiluvuissa korostamaan sellaista tutkimuseettistä lähestymistapaa, joka ei aiheuta tutkimukseen osallistuneille vapaaehtoisille haittaa. Tavoitteenani ei ole arvottaa – saati arvostella – vapaaehtoisten toimintaa, vaan päinvastoin

korostaa heidän tilannekohtaista harkintaansa perheiden parhaaksi. Tutkimuksen tulee kestää sekä tutkimukseen haastateltavina osallistuneiden että mahdollisesti myös tukihenkilö- tai mentorointitoiminnassa asiakkaina mukana olevien lukijoiden arvioinnin. (Ks. myös Raitakari ym. 2019, 57.)

Tutkimukseen osallistuminen oli kaikille haastatelluille vapaaehtoistyöntekijöille vapaaehtoista (Mäkinen 2006, 23). Kerroin heille tutkimuksesta parhaani mukaan, vaikka tutkimuskysymykset muotoutuivat osin vasta haastattelujen teon jälkeisessä analyysivaiheessa (ks. Kuula 2006, 106). Vapaaehtoisilta haastateltavilta pyysin kirjallisen suostumuksen haastatteluun ja heillä oli mahdollisuus esittää tarkentavia kysymyksiä tutkimuksesta ennen tai jälkeen haastattelun, ja myös olla minuun yhteydessä puhelimitse tai sähköpostitse. Nämä kirjalliset suostumukset, joissa mainitaan myös haastateltavan nimi, olen säilyttänyt erillään muusta aineistosta (Kuula 2006, 108). Tutkimukseen osallistuvat olivat tietoisia siitä, että haastattelut nauhoitetaan, ja suostuivat siihen (Mäkinen 2006, 94). Haastatteluaineistoa olen käsitellyt ehdottoman luottamuksellisesti ja se tuhotaan tutkimuksen valmistuttua.

4.2 Vapaaehtoistyöntekijöiden haastattelut aineistona

Haastatteluaineiston keräämisen lähtökohtana oli se, että lähetin kutsun osallistua tutkimukseen sähköpostilla tutkimuskohteena olevan kaupungin lastensuojelun tukihenkilötoiminnan koordinaattoreille sekä HelsinkiMission mentorointitoiminnan koordinaattoreille, jotka lähettivät sen edelleen vapaaehtoisille. Etenkin lastensuojelun tukihenkilötoiminnan puolelta halukkaita haastateltavia olisi tullut enemmänkin kuin graduhankeeseen osalta oli mahdollista tavata ja haastatella. Kaikkien alkuun halukkaaksi ilmoittautuneiden kanssa sopivaa aikaa ei kuitenkaan löytynyt. Osa ilmoittautui alkuun kiinnostuneiksi, mutta ei enää vastannut viestiini, jossa kysyin sopivia ajankohtia haastattelulle, ja koska haastateltuja oli jo riittävästi, en muistutellut heitä aiheesta. Joukon haastatteluja sovittuani jouduin myöhemmin yhteyttä ottaneille suoraan sanomaan, että ainakaan tässä vaiheessa en pysty haastattelemaan tämän enempää vapaaehtoisia.

Menetelmällisesti tutkimukseni on laadullinen haastattelututkimus. Haastatteluja tehdessäni olen hyödyntänyt menetelmänä puolistrukturoitua haastattelua, jossa on osin ennakkoon suunniteltu kysymysrunko, mutta mahdollisuuksia myös vapaaseen keskusteluun. Tällainen puolistrukturoitu haastattelu on tavallisin laadullisen tutkimuksen tekotapa (Hyvärinen 2017, 21). Samalla sovelsin aktiivisen haastattelun menetelmää, jossa myös itse kommentoin haastateltavien kertomaa ja pyrin

luomaan haastattelusta luontevan, vuorovaikutteisen keskustelutilanteen. Strukturoimattomasta haastattelusta, käytetäänkin myös nimitystä keskustelunomainen haastattelu (Hirsjärvi & Hurme 2011, 45). Kirsi Siekkinen kuvaa syvähaastattelua, joka perustuu vapaamuotoiseen vuorovaikutukseen pikemminkin kuin ennakkoon laadittuihin kysymyksiin (Siekkinen 2001, 43); myös tästä tekniikasta omassa haastattelujen toteuttamisessa oli piirteitä. James A. Holstein ja Jaber F. Gubrium puolestaan kuvaavat aktiivista haastattelua (active interview) ja luovaa haastattelua (creative interview), joissa samoin olennaista on nimenomaan haastateltavan ja haastatellun välinen vuorovaikutus ja suhde sekä kosketukseen pääseminen pikemminkin haastateltavan tunteiden kuin yksittäisten tietojen kanssa (Holstein & Gubrium 1995, 12-16). Katsoin, että koska haastateltavien vapaaehtoisten lähtökohdat vapaaehtoisuudelle ovat moninaiset ja samoin tilanteet, joissa he ovat vapaaehtoistyössä olleet, ovat varsin vaihtelevia, strukturoimatonta, avointa haastattelua voi hyödyntää siihen, että kyselee tarkemmin erilaisista keskustelun kuluessa esiin tulevista vapaaehtoisena toimimiseen, vertaisuuden kokemuksiin ja rajatyön tekemiseen liittyvistä aiheista. Tein siis haastatelluille aihetta syventäviä ja tarkentavia jatkokysymyksiä ja välillä myös tulkitsevia kysymyksiä sen varmistamiseksi, että olin ymmärtänyt oikein haastatellun kertoman (vrt. Hyvärinen 2017, 28-29). Aktiivisen tai luovan haastatteluotteen hyödyntämisessä ja haastateltavien tilanteeseen kosketukseen pääsemisessä auttoi myös oma taustani perheiden parissa toimineena vapaaehtoisena, joskin pyrin siihen, että en ohjailisi liikaa haastattelua kertomalla omista kokemuksistani. Sen sijaan pyrin ohjaamaan keskustelua tutkimuksen teemoihin ja kannustin haastateltavia kertomaan lisää. Keskustelunomaisuudesta huolimatta toimin siis selvästi ohjaavassa roolissa. Luottamusta pyrin rakentamaan ennen varsinaista haastattelua kertomalla mahdollisimman avoimesti omasta tutkimuksestani sekä haastattelun aikana muun muassa osoittamalla empatiaa haastateltaville silloin, kun nämä kertoivat haastavista tilanteista tai ongelmista. (Ks. Ruusuvuori & Tiittula 2017, 47, 66-67.)

Tutkimusta varten olen tehnyt yhteensä 15 haastattelua. Alkuperäinen suunnitelmani oli tehdä haastattelut melko nopeaan tahtiin, mutta haastatteluajankohtien sopimiseen liittyvien käytännön hankaluuksien vuoksi sekä siksi, että HelsinkiMissio valikoitui toiseksi tutkimuskohteeksi vasta prosessin aikana, haastattelujen tekeminen venyi. Ensimmäisen haastattelun tein 23.3.2017 ja viimeisen 6.10. samana vuonna. Edellä mainitusta syistä tein ensin lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa mukana olevien vapaaehtoisten haastattelut ja vasta sen jälkeen haastattelin HelsinkiMission äitimentoreita. Haastattelut tein pääasiassa kirjastoista varatuissa ryhmätyö- ja kokoustiloissa, mutta joitakin haastatteluja jouduin tekemään rauhallisissa kahviloissa, mikäli muuta soveltuvaa tilaa ei ollut vapaana haastatellulle soveltuvana ajankohtana. Haastattelujen tekemisen

jälkeen litteroin haastattelut käyttäen F4transkript-litterointiohjelmaa. Haastattelutallenteiden pituus oli keskimäärin 34 minuuttia; tapaamisten alkukeskustelua, jossa muun muassa kerroin haastatelluille tutkimuksestani, en nauhoittanut. Litteroidut aineistot muodostivat 125 sivun pituisen dokumentin, kun liitin ne kaikki yhdeksi tiedostoksi, jonka fontti oli Times New Roman, fonttikoko 12 ja riviväli 1. Tämän jälkeen siirryin litteroitujen haastatteluaineistojen analysointivaiheeseen.

Haastateltuja oli yhteensä 15 henkilöä, joista 8 oli lastensuojelun tukihenkilötoiminnan vapaaehtoisia ja 7 HelsinkiMission äitimentoreita. Haastatelluilta kysyttiin haastattelun aluksi lomakkeella taustatietona ikää ja sukupuolta. Sukupuolikysymyksessä vaihtoehtoina olivat mies, nainen, muu ja en halua sanoa. Haastatelluista 3 oli miehiä ja loput 12 naisia. Tilastokeskuksen tutkimuksen, jossa kartoitettiin vapaaehtoistyön tekemistä, mukaan miesten ja naisten aktiivisuudessa vapaaehtoistyön suhteen ei ole merkittäviä eroja, mutta naiset tekevät miehiä enemmän vapaaehtoistyötä esimerkiksi sosiaali- ja terveysjärjestöjen ja uskonnollisten yhteisöjen kautta, kun taas miesten vapaaehtoistyö painottuu urheiluseurojen, kaupunginosayhdistysten ja asunto-osakeyhtiöiden toimintaan (Tilastokeskus 2011; vrt. myös Nylund & Yeung 2005, 19). Joidenkin muiden tutkimusten mukaan kuitenkin naiset ovat aktiivisempia osallistumaan vapaaehtoistoimintaan. Kansalaisareenan teettämän tutkimuksen mukaan niistäkin vastaajista, jotka sanoivat tekevänsä vapaaehtoistyötä, naiset tekivät tunneissa mitattuna enemmän vapaaehtoistyötä kuin miehet (Stranius 2018). Miesten saaminen mukaan vapaaehtoistyöhön näyttäytyy Harjun ym. mukaan haasteena, mutta päättävissä elimissä miehet ovat vahvasti mukana (Harju ym. 2001, 84). Niistäkin henkilöistä, jotka eivät ainakaan vielä olleet mukana vapaaehtoistoiminnassa, naiset olivat keskimäärin halukkaampia kokeilemaan vapaaehtoistyötä (Stranius 2018). Lehtinen arvioi omassa tutkimuksessaan, että naiset ovat aktiivisempia epävirallisten verkostojen rakentajia (Lehtinen 1997, 5), mikä saattaa myötävaikuttaa myös naisten aktiiviseen rooliin sosiaali- ja terveysalan vapaaehtoistoiminnassa. Huoli miespuolisten tukihenkilöiden vähyydestä on ollut toistuva teema lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa niin 1970-luvulla kuin 2010-luvullakin (Moilanen 2015, 95, 105). Haastattelemani miehet kommentoivatkin usein päätyneensä mukaan tukihenkilötoimintaan siksi, että ”nimenomaan miehiä” tarvittiin mukaan. Myös HelsinkiMission vapaaehtoisista enemmistö on naisia.

Ikää kysyttiin ikäjakauman kautta. Yksi haastateltu oli 18-30-vuotias, 3 haastateltua oli 31-40-vuotiaita, 2 haastateltua oli 41-50-vuotiaita, 4 haastateltua oli 51-60-vuotiaita ja 5 haastateltua oli 61-70-vuotiaita. Haastateltujen ikäjakauma painottui siis vanhempaan päähän. Tässä yhteydessä on huomioitava, että HelsinkiMission muutaman vuoden takaisessa vapaaehtoistoimintaa kartoittavassa kyselyssä halukkuus vapaaehtoistoimintaa kohtaan oli suurinta 25-34-vuotiaiden keskuudessa ja väheni iän myötä (Paju & Grönlund 2015, 25). Tämä ei suoraan anna kuvaa vapaaehtoistyötä tekevien

ikäjakaumasta yleensä eikä myöskään HelsinkiMission omien vapaaehtoisten ikäjakaumasta, mutta samankaltaisia tuloksia oli myös Tilastokeskuksen tutkimuksessa, jossa samoin iäkkäät tekivät vapaaehtoistyötä jonkin verran työikäisiä vähemmän (Tilastokeskus 2018). Myös Kansalaisareenan tilaamassa vapaaehtoistyön tutkimuksessa eniten vapaaehtoistyötä tuntien määrällä mitattuna tekivät nuoret, ja eläkeikäisten tekemän vapaaehtoistyön määrä oli merkittävästi laskenut muutaman vuoden takaisesta (Stranius 2018). Toisaalta Äyräväinen ym. korostavat, että vapaaehtoistyö on noussut erääksi tärkeäksi toiminnaksi eläkkeelle jääneiden henkilöiden elämässä (Äyräväinen ym. 2019); toki toiminnan merkityksellisyys siinä mukana oleville on eri asia kuin vapaaehtoistyötä tekevien eläkeikäisten määrä. On mahdollista, että omassa haastattelututkimuksessani korostui iäkkäämpien vastaajien osuus verrattuna vapaaehtoistyöntekijöiden keskimääräiseen ikäjakaumaan, mahdollisesti koska jo eläkkeellä olevilla vapaaehtoistyöntekijöillä oli todennäköisemmin aikaa haastattelulle.

On mahdollista tai jopa todennäköistä, että haastatelluiksi valikoitui sellaisia vapaaehtoistyöntekijöitä, jotka olivat erityisen sitoutuneita vapaaehtoistoimintaan ja/tai joilla oli erityisen paljon aikaa sekä vapaaehtoistyöhön että siihen liittyviin oheistoimintoihin. Haastateltujen koulutustaustaa ei systemaattisesti kartoitettu, mutta haastateltaviksi yleensä todennäköisimmin valikoituu akateemisesti koulutettuja ihmisiä, joille tieteellinen tutkimusprosessi on jossain määrin tuttu (ks. Mäkinen 2006, 103). Siksi aineistoa käsitellessä on tärkeää muistaa, että haastatellut vapaaehtoiset eivät välttämättä kuvaa tyypillisimpiä vapaaehtoistoiminnassa mukana olevia ihmisiä.

4.3 Sisällönanalyysi rajatyötä metodisena käsitteenä hyödyntäen

Haastattelujen tekemisen ja litteroinnin jälkeen siirryin aineiston analyysivaiheeseen. Analyysimenetelmänä käytin lähteiden sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi on menetelmä, joka pyrkii kuvaamaan lähteiden sisältöä sanallisesti, pyrkien saamaan tutkimuksen kohteesta tiivis kuvaus. Sisällönanalyysi on tekstianalyysiä. Analysoitava dokumentti voi olla hyvinkin monenlainen: kirja, päiväkirja, kirje, haastattelu, keskustelu, raportti tai jokin muu kirjalliseen muotoon saatettu dokumentti. (Tuomi & Sarajärvi 2004, 105.) Sisällönanalyysin yhteydessä erotetaan joskus sisällönanalyysi ja sisällön erittely. Omassa tutkimuksessani hyödynnän Tuomen ja Sarajärven määritelmää, jonka mukaan sisällön erittelyllä tarkoitetaan sellaista analyysia, jossa kuvataan kvantitatiivisesti niiden sisältöä, ja sisällönanalyysillä tekstien sisällön tarkempaa, analyttistä kuvailua, mutta toisaalta käsitteenä sisällönanalyysi kattaa molemmat tavat tarkastella aineistoa, ja ne voidaan nähdä peräkkäisinä työvaiheina (Tuomi & Sarajärvi 2004, 107-109).

Sisällönanalyysissa erotetaan toisistaan aineistolähtöinen sisällönanalyysi sekä teorialähtöinen sisällönanalyysi. Aineistolähtöisessä sisällönanalyysissa analyysia ohjaa nimenomaan aineisto itse ja siitä esiin nousevat teemat, jolloin tutkimusprosessi etenee nimenomaan aineistosta kohti ylätasoa. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä puolestaan teoreettiset käsitteet tuodaan esiin valmiina ja aineistoa tutkittaessa aineistoa luokitellaan nimenomaan jo valitun teorian ja/tai käsitteiden pohjalta. Tällöin aineiston käsittelyssä keskitytään nimenomaan niihin teemoihin, jotka ovat relevantteja teoreettisen lähtökohdan näkökulmasta, ja poimitaan erikseen ne asiat, jotka jäävät teorian määräämän rungon ulkopuolelle. (Eskola & Suoranta 1999, 157; Tuomi & Sarajärvi 2004, 110-117.) Toki aineistosta esiin nousevat teemat kuitenkin aina edellyttävät tutkijan tulkintaa, ja vastaavasti eri tutkijat käsittelevät myös samaakin aineistoa saman teorian varassa erilaisin koodiluetteloin (Eskola & Suoranta 1999, 157).

Tutkimukseni edustaa teorialähtöistä sisällönanalyysiä niin, että lukiessani läpi haastatteluaineistoa pidin lähtökohdana nimenomaan rajatyötä teoreettisena viitekehyksenä, sillä tavoin ymmärrettynä, kuin edellä luvussa kolme kuvasin. Aineistosta saattoi paikantaa myös useita muita teemoja, jotka jätin kuitenkin tietoisesti sivuun, sillä ne eivät suoranaisesti liittyneet rajatyöhön. Näitä olivat esimerkiksi vapaaehtoisten tarkemmat motiivit vapaaehtoistoimintaan lähtemiselle, toiminnan anti sekä vapaaehtoiselle itselleen että tukea saavalle lapselle, vanhemmalle tai perheelle, sekä vapaaehtoistyöntekijöiden roolien moninaisuus silloin, kun se ei liittynyt selkeästi joko oman asiantuntijuuden rakentamiseen tai ulossulkevan ja mukaanottavan rajatyön dikotomiaan.

Kuten edellä on todettu, sisällönanalyysi on tekstianalyysiä. Tässä tutkimuksessa tutkittavaa tekstiä ovat litteroidut vapaaehtoisten haastattelut. Aineistoa analysoidessani ja luokitellessani luin aineiston läpi useampaan kertaan. Etsin aineistosta erilaisia teemoja, jotka liittyivät rajatyöhön sekä keskeisiin taustatietoihin, ja koodasin nämä teemat eri väreillä aineistoa käsitellessäni. Koodausvaiheen yhteydessä merkitsin ylös myös sen, kuinka monta kertaa kukin teema esiintyi aineistossa (ks. Tuomi & Sarajärvi 2003, 117).

Aineiston koodausvaiheessa merkityt teemat olivat seuraavat:

- 1) Ammattilaisten vapaaehtoistoiminnalle luomat rajat ja puitteet koulutuksissa ja muussa viestinnässä vapaaehtoisten kertomuksissa
- 2) Vapaaehtoistyöntekijän oman position ja asiantuntijuuden luominen ja ylläpitäminen suhteessa ammattilaisiin
- 3) Vapaaehtoistyöntekijöiden ulossulkeva rajatyö suhteessa asiakasperheisiin
- 4) Vapaaehtoistyöntekijöiden mukaanottava rajatyö suhteessa asiakasperheisiin

Näistä kolme jälkimmäistä teemaa liittyivät varsinaisiin tutkimuskysymyksiini: oman asiantuntijuuden rakentaminen vuorovaikutuksessa sosiaalialan ammattilaisten kanssa, ja omien tehtävien rajaaminen ja itselleen ottaminen vuorovaikutuksessa tukea saavan perheen kanssa. Ensimmäinen teema puolestaan auttoi taustoittamaan varsinaisia tutkimuskysymyksiä. Ammattilaisten vapaaehtoistoiminnalle luomat puitteet ja rajoitteet toimivat taustana, jota vasten etenkin ulossulkevaa ja mukaanottavaa rajatyötä peilattiin.

Rajatyötä pyrin omassa työssäni tarkastelemaan ensinnäkin rajojen asettamisen ja tietoisien ylittämisen kautta, eli ulossulkevan ja mukaanottavan rajatyön kautta (ks. Juhila & Hall 2016, 66; Saario, Räsänen & Hall 2016, 179, 188). Toisaalta tutkin aineistoa siitä näkökulmasta, kuinka tiivis ja säännöllinen kontakti tuettaviin luo vapaaehtoiselle asiantuntemusta kokemuksen kautta, etenkin suhteessa lastensuojelun ammattilaisiin, joilla ei ollut mahdollisuutta vastaavaan lapsen arjessa mukana olemiseen. Tässä yhteydessä hyödynsin puolestaan rajatyötä nimenomaan vapaaehtoistyöntekijän asiantuntemuksen rakentamisen näkökulmasta (ks. Wikström 2008, 61; Riesch 2010, 454-456).

Rajatyön luonnetta nimenomaan aktiivisesti tehtävänä työnä koostaa se, että positiot ovat jatkuvasti muutoksessa ja joustavia tilanteesta riippuen. Niin työntekijät kuin vapaaehtoisetkin astuvat säännöllisesti rajojen ulkopuolelle ja myös tietoisesti laajentavat toimialuettaan asiakkaan parhaaksi. Rajatyöhön sisältyy siis usein ajatus rajojen ylittämisestä tai suoranaisestä rajojen rikkomisesta. (Allen 2000, 330, 350.) Rajojen ylittämiseen voi sisältyä myös riskejä, etenkin mikäli niitä tarkastellaan nimenomaan työntekijän tai vapaaehtoisen riittävän osaamisen kautta. Rajatyöhön liittyy kuitenkin väistämättä ajatus rajojen tilanne- ja organisaatiosidonnaisuudesta. Siksi rajat eivät liity pelkästään osaamiseen, vaan myös siihen positioon, josta käsin kulloinkin toimitaan, ja myös arvioon asiakkaan tilanteista ja tarpeista (vrt. Hoad 2002, 243-244). Siksi keskityinkin omassa tutkimuksessani nimenomaan vapaaehtoistyöntekijöiden toimintaan *vapaaehtoisen positiossa*.

Rajatyötä tehdään omassa aineistossani kahdessa eri vuorovaikutussuhteessa: suhteessa ammattilaisiin ja suhteessa asiakasperheeseen. Molemmissa näissä suhteissa tehdään rajatyötä sekä 1) rakentamalla yleisesti vapaaehtoisen asiantuntijuutta ja luotettavuutta; 2) sulkemalla ulos omaan positioon kuulumattomia asioita ja tehtäviä sekä 3) tekemällä mukaanottavaa rajatyötä asiakkaan tai asiakasperheen parasta arvioiden. Pyrin hahmottelemaan tätä jaottelua taulukon avulla.

	1: Vapaaehtoiset suhteessa ammattilaisiin	2: Vapaaehtoiset suhteessa asiakasperheisiin
Luotettavuuden ja asiantuntijuuden rakentaminen	X	X
Ulossulkeva rajatyö	X	X
Mukaanottava rajatyö	X	X

Olen jakanut aineiston analysoinnin kahteen pääluukuun. Luku 5 käsittelee nimenomaan kaavion saraketta 1, eli vapaaehtoisten rajatyötä suhteessa ammattilaisiin. Luku 6 puolestaan käsittelee nimenomaan vapaaehtoistyöntekijöiden toimintaa suhteessa asiakasperheisiin ja rajatyötä siinä kontekstissa (sarake 2 ylläolevassa kaaviossa). Näiden kahden pääluvun alaotsikoiden alla käydään läpi rajatyön eri muotoja, jotka vastaavat kaavion eri rivejä.

Työssäni analysoitaviksi aineistoesimerkeiksi olen pyrkinyt valitsemaan sellaisia katkelmia, joissa tietty teema nousee erityisen selkeästi esiin, sekä sellaisia, jotka kuvaavat hyvin aineiston yleisiä ilmiöitä. Toisaalta silloin, kun haastatelluilla on ollut selkeästi keskenään erilaisia ajatuksia, linjauksia ja näkökulmia, olen pyrkinyt tuomaan tämänkin selvästi esiin. Käytetyt aineisto-otteet valittuani olen kirjoitusprosessin aikana palannut takaisin aineistoon, tarkastellut haastattelukatkelmien laajempaa kontekstia sekä eri teemojen toistumista samassa haastattelussa. Seuraavissa kahdessa luvussa kuvaan aineiston analysoinnin ja sen kautta tuotetut tulokset.

5 VAPAAEHTOISTYÖNTEKIJÖIDEN RAJATYÖ SUHTEESSA SOSIAALIALAN AMMATILAISIIN

Rajatyötä tehdään vapaaehtoistoiminnassa sekä ammattilaisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden että vapaaehtoisten ja asiakkaiden välisessä vuorovaikutuksessa. Tässä kuudennessa pääluvussa käsittelen vapaaehtoisten position rakentumista suhteessa sosiaalialan ammattilaisiin: vapaaehtoistoiminnan ja ammattilaisten tekemän työn välisiä rajoja sekä vapaaehtoisen omaa asiantuntijuuden rakentamista suhteessa sosiaalialan ammattilaisiin.

5.1 Vapaaehtoistoiminnan ja ammattilaisten työn rajat

Omaa positiota vapaaehtoisena rakennettiin haastatteluaineistossa aktiivisesti suhteessa sosiaalialan ammattilaisiin ja jossain määrin myös muihin tuettavan perheen elämässä mukana oleviin ammattilaisiin. Tässä position luomisessa käytettiin kuitenkin rajauksiin liittyvää tietoa, joka oli aikanaan saatu osin myös ammattilaisilta koulutuksessa ja muussa vapaaehtoisen positiota ennakoon kuvaavassa viestinnässä. Yhteistyö sosiaalialan ammattilaisten kanssa näyttäytyi aineistossa kahdella tavalla. 1) Toisaalta tuotiin esiin ulossulkevana rajatyönä nimenomaan *vapaaehtoistoiminnan rajoja* ja tilanteita, joissa tulisi siirtää vastuu ammattilaisille. Tähän liittyen vapaaehtoistyöntekijät myös pohtivat sitä, mille taholle tällöin tulisi olla yhteydessä ja kertoivat myös kokemuksia tilanteista, joissa olivat saaneet tukea ammattilaisilta. 2) Toisaalta tuli esiin myös kuvauksia siitä, kuinka *omaa asiantuntijuutta rakennettiin ja ylläpidettiin mukaanottavan rajatyön keinoin nimenomaan verrattuna niihin ammattilaisiin*, joilla ei ollut samanlaista kosketusta lapsen tai nuoren arkeen. Tässä alaluvussa käsitellään ensinmainittua rajatyön tekemisen tapaa, ja luvussa 5.2 jälkimmäistä. Ulossulkevalla rajatyöllä tarkoitetaan sellaista toimintaa, joka rajaa tietyt tehtävät tai toiminnat oman vastuun ulkopuolelle. Siinä otetaan kantaa siihen, että tietty toiminto tai tehtävä ei kuulu omaan rooliin, koska se edellyttää erilaisia taitoja tai osaamista kuin mitä on mahdollista tarjota. (Juhila & Hall 2016, 66; Saario, Räsänen & Hall 2016, 179.)

Huolipuhe ja muuttuvien tilanteiden arviointi

Kaikki haastatellut toivat esiin vahvaa luottamusta sekä lastensuojelun tukihenkilötoiminnan että HelsinkiMission perhetoiminnan koordinaattoreihin, ja kaikki haastatellut korostivat jossain

yhteydessä, että koordinaattoreihin voi aina olla ongelmatilanteissa yhteydessä matalalla kynnyksellä. Lastensuojelun tukihenkilötoiminnan osalta tämä koordinaattoreihin yhteydessä ottaminen on suorastaan velvollisuus; toiminnan aloittaessa allekirjoitettavassa sitoumuksessa tukihenkilö sitoutuu ilmoittamaan tälle esiin nousevista huolenaiheista (Moilanen 2015, 101). Kyse on siis ulossulkevasta rajatyöstä, jota vapaaehtoistyöntekijöiden on velvollisuus tehdä siirtämällä vastuu ammattilaisille tietyissä tilanteissa. Keskusteltaessa siitä, milloin vapaaehtoistyön rajat tulevat vastaan ja millaisissa tilanteissa ainakin tulisi olla ammattilaiseen yhteydessä, vastauksissa korostui kuitenkin melko abstrakti huolipuhe. Ulossulkevan rajatyön kriteerit näyttäytyivätkin pitkälti huokoisina vapaaehtoisten kertomuksissa. Vain muutama vastaaja kommentoi konkreettisia tilanteita, joissa yhteydenotto ammattilaisiin olisi välttämätön. Eräs vapaaehtoistyöntekijä kuvaa esimerkiksi väkivallan sekä tuettavan lapsen tai nuoren itsetuhoisen käytöksen sellaisiksi varoitusmerkeiksi, jotka edellyttävät yhteydenottoa ammattilaisiin. Yksittäinen haastateltu mainitsee myös vakavat mielenterveyden ongelmat syynä olla yhteydessä ammattilaisiin. Kolmas haastateltu mainitsee puolestaan samoin nimenomaan väkivallan:

Vapaaehtoistyöntekijä: Itse asiassa, ne ois mun mielestä aika, varmaan (-) näkyis helposti ni olis se et jos lapsien tilanne, lapsien elämään tapahtuu jotakin muuttuu, tai näkyy lapsissa jotakin sellasta kehitystä, niin se ois mun mielest ihan selkeesti semmonen et silloin pitäis ottaa yhteyttä viranomaisiin. Tai jos mä näkisin esimerkiksi, pahoinpitelyä tai jotain tällasta, niin kyl mä silloin aika hanakasti lähtisin ottamaan yhteyttä johonki paikkaan, varmaan soittasin [koordinaattorille] ja kysyisin että mihin. Mutta, ei oo onneks tullu vielä vastaan. (Haastattelu 12)

Olennaiseksi katkelmassa nousee nimenomaan tilanteen muuttuminen (”lapsien elämään tapahtuu jotakin muuttuu, tai näkyy lapsissa jotakin sellasta kehitystä”). Ajatuksena on se, että muutos lasten käytöksessä merkitsee jotakin sellaista tilanteen huononemista, josta ammattilaiset eivät välttämättä ole tietoisia. Oletus on se, että ammattilaisilla on jo jokin ymmärrys perheen tilanteesta, lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa lastensuojelun asiakkuuden kautta ja myös HelsinkiMission kohdalla perheen taustasta saatujen tietojen osalta, ja siksi ammattilaisille on tärkeä ilmoittaa nimenomaan tilanteen muuttumisesta. Ammattilaisten vastuulle siirretään siis kriisiytynyt, vaikeammaksi muuttunut tilanne. Tästä erillisenä haastateltu nostaa esiin nimenomaan väkivallan ”jos mä näkisin esimerkiksi pahoinpitelyä”, väkivalta nähdään jo selkeästi rajana, joka edellyttää ”johonki” ilmoittamista. Haastateltu ei ole varma, mihin tilanteesta kannattaisi ilmoittaa, mutta luottaa siihen, että koordinaattoreilta saa tilanteeseen neuvoja.

Harmaa alue ja huokoiset rajat

Eräs haastateltu puolestaan koulutuksen antia pohtiessaan tekee omaa rajatyötään kuvaillessaan sitä, millaiset asiat kuuluvat ammattilaisille ilmoitettaviksi ja millaiset eivät:

Vapaaehtoistyöntekijä: Jos lasta, tai nuori tekee mun nähden jotain sellasta joka on laitonta esimerkiksi, niin tota ilman muuta sillon pitää puuttua. Mutta jos se on nyt ihan tämmöstä kielenkäyttöä ja tota jotain tämmöstä, niin ei mun mielestä oo mitään syytä. Että aivan siinä missä muutenkin moraali tai laki sanoo.

Haastattelija: Joo.

Vapaaehtoistyöntekijä: En ainakaan tiedä... Tietysti jos esimerkiksi nuori yhtäkkiä rupee tekemään niin että hän ei tuukaan sovittuun tapaamiseen ja vanhempi luulee että hän on mun kanssa esimerkiksi ja sit hän ei olekaan, niin ensimmäisenä kysyn sit häneltä itseltään et missä sä olit... (Haastattelu 5)

Kielenkäytön (ilmeisesti kiroilun tai muun asiattoman puheen) vapaaehtoistyöntekijä kuvaa asiana, joka ei edellytä toimenpiteitä, vaan kuuluu teini-ikäisen tavanomaiseen käytökseen. Sen sijaan laittomat asiat ovat jo selkeästi toimenpiteitä edellyttäviä asioita ja kuuluvat vapaaehtoistyön ulkopuolelle, puuttumista eli eteenpäin ilmoittamista vaativiin asioihin. Jonkinlaisella harmaalla alueella vapaaehtoisen kertomuksessa on valehteleminen: mikäli nuori ei saavu sovittuun tapaamiseen, vaikka vanhempi puolestaan luulee nuoren olevan tapaamisessa. Tätä haastateltu jää pohtimaan: ”ensimmäisenä kysyn sit häneltä itseltään”, eli vapaaehtoistyöntekijä aloittaa aiheesta keskustelun nuoren kanssa ja sen jälkeen etenee tilanteen mukaan, omaa harkintaansa käyttäen.

Suurin osa haastatelluista ei kuitenkaan kysyttäessäkään kovin selkeästi tuo esiin, millaisissa tilanteissa yhteydenotto työntekijään olisi tarpeellinen. Tästä mahdollisuudesta kyllä puhutaan, mutta se esitetään abstraktina huolipuheena: ”jos huomaa jotain sellaista oikeesti akuuttia”, ”jos tulis jotain sellaista [ylitsepääsemätöntä]”. Alla lainattu haastateltu tuo esiin tyypillistä pohdintaa:

Vapaaehtoistyöntekijä: Joo niistä on puhuttu että, heti vaan jos vähänkin tulee semmonen olo että nyt en selviä tästä tai epäilyttää joku asia niin, koordinaattoriin voi aina ottaa yhteyttä. Ja sitten myöskin näistä tilanteista puhutaan sit siellä työnohjauksen, siellä että, ammattihenkilön kanssa että, ei niin kuin, siitä olen turvallisimmiin mielin että minun ei tarvii kantaa vastuuta, sitten että sit, mä voin heti ottaa yhteyttä jos tulis semmonen tilanne että näkis jotain semmosta että, ei nyt, tai et tarvittais jotain ammatillista tukea tai apua sinne perheeseen. (Haastattelu 10)

Haastateltu kokee, että kynnys olla yhteydessä koordinaattoriin on hyvinkin matala, ”voi aina ottaa yhteyttä” ja hankalia tilanteita voi myös pohtia työnohjauksessa, joten haastatellulla on turvallinen olo omassa positiossaan vapaaehtoisena. Samalla kuitenkin haastateltu ei osaa tai halua nimetä edes hypoteettisesti esimerkkejä siitä, millaisia nämä hankalat tilanteet voisivat olla, vaan hän puhuu yleisellä tasolla ”semmosesta olostä” ja siitä, että ”näkis jotain semmosta”. Aineiston valossa on vaikea sanoa, onko kyse siitä, että vapaaehtoiset eivät osaa kertoa tai muista vapaaehtoistyölle koulutuksessa määriteltyjä rajoja. Toisaalta kyse voi olla myös oman asiantuntijuuden luomisesta ja ylläpitämisestä: rajat halutaan tietoisesti pitää joustavina ja huokoisina ja vapaaehtoisen oman tilannearvion mahdollistavina. On toki myös mahdollista, että joidenkin haastateltujen kohdalla kyse on edellisestä ja osan kohdalla jälkimmäisestä.

Osana vapaaehtoistyöntekijöiden koulutusta koordinaattorit luovat vapaaehtoistyön rajoja korostamalla sitä, millaisissa tilanteissa tulisi ottaa yhteyttä heihin, lastensuojelun sosiaalityöhön tai jopa suoraan sosiaali- ja kriisipäivystykseen. Nämä rajat toimivat pohjana vapaaehtoistyöntekijöiden tekemälle ulossulkevalle rajatyölle, jossa tietyt tilanteet ja ongelmat on tarkoitus siirtää ammattilaisten vastuulle. Käytännössä ainakin haastattelutilanteessa kuitenkin vapaaehtoistyöntekijöiden oli melko vaikea sanoittaa sitä, millaisia nämä selvästi vapaaehtoistyön rajojen ulkopuolelle jäävät tilanteet olisivat. Monet kuvasivat tilanteita epämääräisesti, enemmän *intuitiivisesti huolen herätessä* pikemminkin kuin konkreettisia mahdollisia tilanteita mainiten. Koulutuksessa luodut vapaaehtoistoiminnan rajat näyttäytyvät siis haastatteluaineistossa melko *epämääräisinä ja huokoisina, ja vahvasti vapaaehtoisten omassa tulkinnassa muovautuvina*. Vaikka tukihenkilötoiminnan vapaaehtoisilla on siis velvollisuus ilmoittaa huolenaiheista koordinaattoreille (Moilanen 2015, 101), ja myös äitimentortoiminnassakin sitä vahvasti painotetaan, vapaaehtoistyöntekijät käyttävät omaa arviointikykyään siinä, mikä on huolestuttavaa ja koordinaattoreille ilmoitettavaa. Kyse on siis vapaaehtoisten omasta harkinnasta pikemminkin kuin vahvoista ja selkeistä, jo enakkoon lukkoon lyödyistä rajoista. Myös esimerkiksi Claxton-Oldfield ym. omassa tutkimuksessaan totesivatkin, että vapaaehtoistoiminnassa tulee vastaan monenlaisia ”harmaita alueita”, joissa on mahdoton antaa enakkoon ehdottomia ohjeita, ja tällöin vapaaehtoistyöntekijän on tehtävä ratkaisunsa tilanteen mukaan (Claxton-Oldfield ym. 2011, 430). Peter Hoad kiinnittää omassa vapaaehtoistoimintaa käsittelevässä tutkimuksessaan huomiota siihen, että kyse ei aina ole niinkään taitojen puutteesta verrattuna ammattilaisiin: vapaaehtoisen toiminnan rajoja ei aina määritä taitojen tai koulutuksen puuttuminen, vaan nimenomaan *vapaaehtoisen positiossa toimiminen* (Hoad 2002, 243). Tämä korostaa rajojen huokoisuutta ja luo jatkuvaa position ylläpitämisen tarvetta. Omassakin aineistossani rajatyö vapaaehtoistoiminnan rajojen suhteen

muodostuikin tilannekohtaiseksi pikemminkin kuin vahvasti tiettyjen reunaehtojen muovaamaksi, ja vapaaehtoiset käyttivät omaa harkintaansa ja omaa perheen tilanteen tuntemukseen perustuvaa arviotaan pohtiessaan, edellyttääkö tilanne ulossulkevaa rajatyötä ja asian siirtämistä ammattilaisten vastuulle.

5.2 Vapaaehtoisen asiantuntijuus suhteessa ammattilaisiin

Sekä tutkimuskohteena olevan kaupungin että HelsinkiMission vapaaehtoiset kuvasivat yhteistyötä vapaaehtoistoiminnan koordinaattoreiden kanssa yksinomaan myönteisesti, ja näiden kanssa toimintaan ei liittynyt juurikaan mainintoja oman asiantuntijan aseman rakentamisesta kriittisesti suhteessa näihin. Sen sijaan suhteet lapsen asioista vastaaviin sosiaalityöntekijöihin lastensuojelussa näyttäytyivät haastavampina ja nimenomaan näihin verrattuna haastatellut korostivat omaa asiantuntijuuttaan lapsen asioissa. Vapaaehtoistyöntekijät tekivät siis mukaanottavaa rajatyötä konstruoidessaan omaa asiantuntijuuttaan, johon kuuluivat kiinteästi tukea saavien perheiden arjen asiat, joista heillä oli oman kuvauksensa mukaan enemmän tietoa kuin muilla. Ewa Wikström kuvaa omassa artikkelissaan rajatyötä erottautumisena muista samojen asiakkaiden (Wikströmin tekstissä potilaiden) asioita hoitavista ammattiryhmistä oman erilaisuuden korostamisen kautta (Wikström 2008, 61-63).

Perheen arjen asiantuntija

Kuvatessaan suhdetta ammattilaisiin vapaaehtoistyöntekijät usein tekivätkin rajatyötä rakentamalla omaa asiantuntemustaan suhteessa ammattilaisiin, nimenomaan tai erityisesti suhteessa lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin, jotka olivat juridisesti vastuussa lapsesta, mutta olivat (mahdollisesti resurssipulan vuoksi) tietämättömiä lapsen arjesta, päinvastoin kuin lasta säännöllisesti tapaava vapaaehtoistyöntekijä. Haastateltujen kuvauksissa lastensuojelun työntekijät vaihtuivat tiuhaan, eikä vapaaehtoinen aina edes tiennyt, kuka lapsen asioista vastasi lastensuojelun puolella. Kyse on tietoon liittyvästä rajatyöstä: rajoja rakennetaan sen suhteen, kenellä on oikea, ajantasaisin tieto lapsen tai perheen tilanteesta. Aineistossa oli kahdeksan selkeää mainintaa siitä, kuinka vapaaehtoistyöntekijä oli säännöllisen kontaktin ansiosta paremmin perillä lapsen tai perheen asioista kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, sekä lisäksi muutamia tulkinnanvaraisempia

mainintoja, joissa korostettiin vapaaehtoisen ja suhteen pysyvyyttä ylipäättään verrattuna lapsen elämässä läsnä oleviin muihin aikuisiin.

Samantapaisia tuloksia nousi esiin myös Mirka Smolej'n tutkimuksessa Icehearts-valmentajista, jotka vahvistivat omaa identiteettiään asemoimalla itsensä suhteessa jäykäksi ja byrokraattiseksi mielletyn kunnallisen sosiaali- ja opetustyön vastakohdaksi (Smolej 2017, 11). Vapaaehtoistyöhön ja kolmannen sektorin toimintaan liittyikin usein arvopohjainen aktivismi, joka suhtautuu kriittisesti julkisen sektorin toimintaan esimerkiksi läpinäkyvyyden puutteen ja ongelmallisten hallintouudistusten osalta (Evers 2013, 157). Vapaaehtoistyöntekijöiden kriittiset kommentit suhteessa lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin voi siis nähdä yhtä aikaa sekä oman asiantuntijuuden rakentamisena, että aktivismina, joka pyrkii puuttumaan ongelmallisiin rakenteisiin, tässä tapauksessa lastensuojelun epäkohtiin.

Esimerkiksi eräs haastateltu vapaaehtoinen kuvaa omaa asemaansa, mutta nostaa samalla esiin myös toiminta-alueen huonon tilanteen ja lastensuojelun ongelmat muutenkin:

Vapaaehtoistyöntekijä: Et täytyy sanoo, että niinku no nyt on joku uus sosiaalityöntekijä, jota mä en oo vielä tavannu kun hän on niin kiireinen, hän vaikuttaa siltä että hän on aika kartalla, mut siinä oli pari sellasta, jotka... siellon ilmeisesti niin paha tilanne siellä [alueella], enkä tiedä, ainakaan se ihan ensimmäinen jonka mä tapasin niin ei vaikuttanu kyllä siltä että ois niinku ollu kovin kiinnostunu, että hänen kanssaan mä en ollu kertaakaan yhteyksissä silloin ennen kun hän lähti pois, ja että siis...

Haastattelija: Ooksä sit muuten ollu tai siis, eiks oo niin, että te teette näitä sopimuksia tästä tukisuhteesta mut että onks muuta yhteyttä ollu sit sen lisäksi näihin sosiaalityöntekijöihin lastensuojelussa?

Vapaaehtoistyöntekijä: On mun täytyny olla. Mun on täytyny olla myös sen perhetyöntekijän kanssa tekemisissä, sen mä oon ymmärtäny et ilmeisesti normaalisti tukihenkilöt ei oo sen perhetyöntekijän kanssa välttämättä, eivät edes tiedä kuka hän on, mutta kun on tämmönen tosi moniongelmainen - - - niin tota niin sitten varmaan sen takia mullon ollu sen perhetyöntekijän kanssa sen verran tekemistä, aika paljon, että on jouduttu soittelemaan ja niinku ratkoon ja mun on pitäny raportoida siis [lapsen]... musta on tuntunu siltä että kukaan ei huomaa niinku että niinku vaikka hänen terveydentilassaan olevia juttuja tai kotona tapahtuvia juttuja. Mä oon joutunu tekemään tota lastensuojeluilmoituksenkin hänestä. (Haastattelu 4)

Haastateltu vapaaehtoinen kuvaa, että lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät vaihtuvat usein ("nyt on joku uus - - - siinä oli pari sellasta, jotka...") ja uusin sosiaalityöntekijä on "kartalla", mutta aiemmat eivät ole olleet vapaaehtoisen kokemuksen mukaan erityisen kiinnostuneita lapsen asioista. Vapaaehtoinen kuvaa, kuinka hän näkee lähimpänä lapsen tuen tarpeen ("kukaan ei huomaa niinku että vaikka hänen terveydentilassaan olevia juttuja tai kotona tapahtuvia juttuja"), vaikka lapsi onkin

lastensuojelun asiakkuudessa. Samalla rakentuu kuva vapaaehtoistyöntekijästä itsestään ainoana henkilönä, jota lapsen asiat kiinnostavat ja joka myös huomaa huolestuttavia muutoksia. Lisäksi hän kuvaa tekevänsä paljon yhteistyötä perheen perhetyöntekijän kanssa, vaikka itsekkin toteaa, että ”normaalisti” se ei kuuluisi vapaaehtoistyöntekijän tehtäviin. Kyse on rajojen ylityksestä, mukaanottavasta rajatyöstä asiakkaan tai asiakasperheen parhaaksi, mutta kyse on myös oman asiantuntemuksen rakentamisesta: läheinen suhde lapseen ja perheeseen vapaaehtoisen position kautta luo asiantuntijuutta vapaaehtoistyöntekijälle. Hän näkee ja ymmärtää perheen ja lapsen tilannetta paremmin kuin vaihtuvat ammattilaiset ja hyödyntää myös tätä omaa asiantuntijuuttaan selvitellessään perheen ongelmia yhdessä perhetyöntekijän kanssa (”on jouduttu soittelemaan ja ratkoon...”). Tässä tilanteessa vapaaehtoistyöntekijä tekee siis rajatyötä myös osoittamalla omaa asiantuntijuuttaan ja kompetenssiaan perheen tilanteen selvittelyssä käytännön toiminnan, ongelmanratkaisun ja yhteistyön kautta (vrt. Wikström 2008, 67). Arvioidessaan lapsen tilanteen terveydentilan ja perheessä tapahtuvien asioiden osalta huolestuttavaksi vapaaehtoinen on joutunut tekemään myös lastensuojeluilmoituksen.

Pitkäaikaisin aikuiskontakti

Toinen haastateltu vapaaehtoinen mainitsee olleensa mukana lapsen asioihin liittyvissä verkostotapaamisissa ja kuvaa sitä seuraavasti:

Vapaaehtoistyöntekijä: Mä oon ollu eräässä tilanteessa jossa oli erilaisia sosiaalipuolen lääkäristä alkaen, semmosen tapaamisen missä oli myös [lapsen] äiti mukana, että minut sinne kutsuttiin. Ehkä vähän senkin takia että saatoin olla äidin lisäksi, oisko siinä, niin äidin jälkeen mä olin sitte seuraava joka oli tuntenu [lapsen] pisimpään [naurahtaa]. No juu ei siinä nyt mitään ihmeellistä ollu mutta toisaalta siinäki mieles oli ehkä hyvä että olin siinä tilaisuudes mukana, et siin oli paljon eri sosiaalipuolen ihmisiä. (Haastattelu 7)

Vapaaehtoistyöntekijä on mukana verkostotapaamisissa, jossa on paljon ammattilaisia, sekä sosiaalihuollosta että terveydenhuollon ammattilaisia. Vapaaehtoisen asiantuntijuus tulee esiin ohimennen naurahtaen todetussa maininnassa siitä, että lapsen äidin jälkeen hän oli läsnäolijoista se, joka oli tuntenut kyseisen lapsen pisimpään. Rajatyötä tehdään tässä esimerkissä siis suhteessa asiakkaan tuntemiseen. Vapaaehtoistoiminnan pitkäaikaisuus yhdessä säännöllisten tapaamisten kanssa rakentaa vapaaehtoistyöntekijän asiantuntijuutta, verrattuna ammattihenkilöihin, jotka ainakin

haastateltujen vapaaehtoisten kerronnassa vaihtuvat usein. Mukaanottavaan rajatyöhön voi katsoa kuuluvan myös sen, että vapaaehtoistyöntekijä ottaa omaksi tehtäväkseen nimenomaan perheen pitkäaikaisen tukemisen, jota ammattilaisilta ei välttämättä voi aineiston kuvaamissa esimerkeissä saada. Samaan tapaan myös Marianne van Bochove ym. kuvaavat omassa vapaaehtoistoiminnan rajoja koskevassa tutkimuksessaan sitä, kuinka erityisesti pitkäaikainen toiminnassa mukana oleminen rakentaa vapaaehtoistyöntekijöiden asiantuntemusta, myös ammattilaisten silmissä (van Bochove ym. 2018, 403-404). Toinen oman aineistoni haastateltava tuo esiin vastaavia pohdintoja, joissa korostuu nimenomaan tukisuhteen pitkäkestoisuus muihin tukikontakteihin verrattuna:

Vapaaehtoistyöntekijä: Ja se on silloin tullu just kans esiin se että kuinka paljon äiti arvostaa sitä ja varmaan sitte [lapsi] itekin että joku pysyy että kuitenkin ne kaupungin henkilökään ei oo pysyviä, että se on ehkä osittain vähän haaste sit et siellä tulee aina silloin tällön uus ihminen taas. (Haastattelu 8)

Vapaaehtoistyöntekijä kuvaa omaa asemaansa pysyvyyden ja luotettavuuden kautta. Hän on se, joka on vakaasti mukana lapsen ja perheen elämässä (”että joku pysyy”), kun sen sijaan sosiaalialan ammattihenkilöt vaihtuvat (”kuitenkin ne kaupungin henkilökään ei oo pysyviä”). Omaa positiota luodaan ja rakennetaan suhteessa ammattilaisiin vakauden kautta. Vapaaehtoinen on omassa kerronnassaan sitoutunut toimintaan pitkäjänteisesti, ja saa sitä kautta arvostusta sekä lapselta että tämän äidiltä, kun taas ammattilaisten vaihtuminen on väistämättä haaste ja taitekohta perheen elämässä. Vapaaehtoistyöntekijän sitoutumiseen voi luottaa (päinvastoin kuitenkin Bochove ym., joiden tutkimuksessa vapaaehtoistyöntekijöiden sitoutumista epäiltiin; Bochove ym. 2018, 401). Samantapainen ilmiö kuin omassa aineistossani on nähtävissä esimerkiksi myös Icehearts-valmennustoiminnassa, johon valmentajilta vaaditaan poikkeuksellisen vahvaa sitoutumista; kuten toimintaa tutkinut Mirka Smolej toteaa, ”opettaja ja muu henkilökunta voi vaihtua, mutta Icehearts-kasvattaja pysyy” (Smolej 2017, 10). Pitkäaikaisuuden korostaminen näyttäytyy myös retorisena strategiana, joka vahvistaa omaa asiantuntijuutta ja auktoriteettiasemaa perheen tilanteen pitkäaikaisena tuntijana (vrt. Wikström 2008, 70, 74).

Vapaaehtoistyöntekijä ja lastensuojelun haasteet

Tämä jännitteinen suhde ja selkeä rajatyö ammattilaisiin tuli esiin nimenomaan suhteessa lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin ja pääasiassa niillä haastatelluilla, jotka toimivat nimenomaan

lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa. Sen sijaan suhde vapaaehtoistoiminnan koordinaattoreihin näyttäytyi läheisempänä ja ongelmattomampana, eikä siinä noussut esiin vastaavaa rajantynön tarvetta, ja toisaalta HelsinkiMission äitimentortoiminnan vapaaehtoiset eivät myöskään tuoneet vastaavia kokemuksia esiin. Haastatellut lastensuojelun tukihenkilötoiminnan vapaaehtoiset toivat usein esiin nimenomaan lastensuojelussa työskentelevien ammattilaisten vaihtuvuutta. Alla on siteerattu erästä vapaaehtoistyöntekijää, joka kuvaa vaihdoksia omasta näkökulmastaan, mutta vastaavia esimerkkejä aineistoissa oli muitakin. Näissä sitaateissa kyse ei kuitenkaan ole niinkään oman asiantuntemuksen vahvistamisesta suhteessa ammattilaiseen, kuin yhteistyön hankaluuden kuvaamisesta.

Vapaaehtoistyöntekijä: tota tosiaan niinku sosiaalitoimen edustajaan on niinku ollu se itseasiassa se ainoa kontakti... Tosin heitä on nyt vuosien varrella ollu, no nyt taitaa olla kolmas vai neljäs meneillään... Eli se on ollu vähän semmonen, semmonen tota, et siellei oo välttämättä aina kasvoja itselle, keneen kehen ottaa yhteyttä. - - - Sanotaan näin et et niinku se koulutuspuoli ja se puoli on niinku mun mielestä tosi hyvin hoidossa ja sitä on niinku tarjolla, mutta ehkä ehkä se niinku se tavallaan just se se sosiaalitoimen, tai niinku lapsen oman sosiaalihenkilön niinku osuus on jääny vähän niinku tyhjäksi, että käytännössä se mun silmiin on näyttäytyny silleen että se on taho joka uusii sen käytännön sopimuksen ja myöntää sille jatkon, mutta oikeestaan muuta... Jos ois tullu sellasia kiperiä tilanteita että ois tarvinnu apua ja tukea, niin siihen ois ollu... en sano, että kynnys, mutta niinku vähän ehkä vaikeempi sitte heidän puoleen kääntyä, et varmaan oisin ensiks, ensiks niinku kääntyny näiden koordinaattoreiden puoleen, koska tietyllä tapaa he on sitten siinä minun minun arjessani vahvemmin läsnä, vaikka se onkin vaan niitä sähköposteja. (Haastattelu 2)

Työntekijöiden vaihtuminen lastensuojelussa ja näiden kiireisyys on luonut useimmille lastensuojelun tukihenkilötoiminnan vapaaehtoisille tunteen siitä, että he eivät edes tiedä, kuka lapsen asioita lastensuojelussa hoitaa; ”kolmas vai neljäs meneillään - - - et siellei oo välttämättä aina kasvoja itselle, keneen kehen ottaa yhteyttä. Vaihtuvuus hankaloittaa yhteistyön tekemistä lastensuojelun kanssa. Tästä syystä nimenomaan tukihenkilötoiminnan koordinaattorit ovatkin kuvauksissa se läheisempi taho, johon on helpompi olla yhteydessä ja joka reagoi nopeammin. Taustalla voi olla myös kokemus siitä, että ammattilaiset eivät riittävästi tunnusta vapaaehtoistyöntekijöiden asiakasperheen arjen tuntemiseen ja pitkäaikaiseen suhteeseen perustuvaa asiantuntemusta (vrt. myös Field-Richards 2012, 630). Vapaaehtoiset kuvasivat haastatteluissa monenlaisia hankaluuksia liittyen nimeomaan yhteistyöhön lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Tukihenkilö: Ja kun [lapsi] saatto niinku soittaa mulle, hänellä oli niinku erilaisia tarpeita ja mä yritin välittää niitä sit perheen työntekijöille, mä en saanu heitä kiinni, mä

en saanu heiltä mitään kuittausta... Ne niiton ollu monta sosiaalityöntekijää siellä, jotka ei välttämättä kuittaa kun mä laitan... kerron jostain. (Haastattelu 4)

Kyseisen tukihenkilön ”oma” nuori on monella tavalla haastavassa tilanteessa ja turvautuu nimenomaan tukihenkilöön myös sellaisissa asioissa, jotka eivät vapaaehtoisen toimenkuvaan tai valtaan oikeastaan kuulu. Tukihenkilö ei saa kuitenkaan siirrettyä nuoren asioita eteenpäin myöskään hänen asioitaan hoitavalle sosiaalityöntekijälle itseään tyydyttävällä tavalla, koska ei saa – mahdollisesti sosiaalityöntekijän kiireen vuoksi – viesteihinsä vastauksia, ja jää siksi epätietoisuuteen siitä, onko viesti lapsen tilanteesta ja tarpeista mennyt eteenpäin.

Tulkitsen, että tämä ja aiemmat kuvaukset yhteistyön tekemisen hankaluuksista ovat esimerkkejä siitä, miten lastensuojelun työntekijöiden suuret asiakasmäärät, kuormittuneisuus ja tiheä vaihtuvuus näkyvät vapaaehtoiselle ja muodostuvat samalla haasteeksi vapaaehtoisen ja ammattilaisen välisen toimivan yhteistyösuhteen syntymiselle. Rajatyön näkökulmasta voi myös todeta, että vapaaehtoistyöntekijä yrittää tehdä ulossulkevaa rajatyötä ja siirtää vastuuta tilanteesta ammattilaisille, mutta haasteiden vuoksi ulossulkeva rajatyö ei onnistu. Tällöin vapaaehtoinen joutuu ikään kuin pakosta tekemään mukaanottavaa rajatyötä ja kannattelemaan tilannetta.

Moilanen on todennut, että nykyisessä muodossaan ”tukihenkilön suhde lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin merkitsee lähinnä toimintaa koskeviin seuranta- ja arviointipalavereihin osallistumista” (Moilanen 2015, 111). Omassa haastattelututkimuksessani tuli selvästi ilmi, että haastatellut eivät olleet tähän positioonsa tyytyväisiä, vaan toivoivat sellaista aikaa ja tilaa, jossa heidän äänensä ja heidän kokemuksensa ja näkemyksensä lapsen ja perheen tilanteesta tulisivat kuulluiksi. Kyse on siis osaltaan juuri mahdollisuudesta tuoda omaa asiantuntijuuttaan esiin yhteistyössä lastensuojelun ammattilaisille, jota kuitenkin sosiaalialan ammattilaisten kiire, resurssipula tai vapaaehtoisten kokema kiinnostuksen puute ei mahdollistanut. Moilanen onkin omassa lastensuojelun tukihenkilötoimintaa käsittelevässä väitöskirjassaan todennut, että tukihenkilöiden mukaan heidät erottaa sosiaalityön ammattilaista kiireettömyys, joustavuus ja suhteen henkilökohtaisuus ”vastakohtana sosiaalityöntekijöiden ammatilliselle etäisyydelle, kiireelle ja byrokraattisille toimintatavoille” (Moilanen 2015, 107). Sosiaalityöntekijöiden osalta kiire, etäisyys ja byrokraattisuus eivät kuitenkaan – toivottavasti! – liene ammattiroolin välttämättömiä osia, vaan ainakin osin lastensuojelun haasteisiin ja resurssipulaan kytkeytyviä ilmiöitä.

Toisaalta kyse on myös lastensuojelun tukihenkilötoiminnan osalta tapahtuneessa tukihenkilön aseman muutoksessa. Omassa tutkimuksessaan Johanna Moilanen kuvaa, kuinka vielä 1970-luvulla lastensuojelun sosiaalityöntekijä oli tukihenkilön yhteistyökumppani prosessin eri vaiheissa, mutta

nykyisin tällä on pikemminkin hallinnoijan rooli. 1970-luvulla läheinen yhteys tukihenkilöihin palveli myös sosiaalityöntekijän omaa profession rakentamista, mutta tällaista tarvetta ei nykytilanteessa enää ole. Toisaalta aiemmin tukihenkilöistä suurempi osa olikin sosiaali-, terveys- tai kasvatusalalla toimivia tai näitä aloja opiskelevia, joten toiminta sosiaalityöntekijän kanssa oli vahvemmin kollegiaalisesti painottunutta. Tukihenkilöiden asema lastensuojeluprosessissa on muuttunut ja he liittyvät siihen löyhemmin, vaikka Moilasan arvion mukaan tukihenkilöiden määrä onkin noussut. Nykyisellään tukihenkilöiden suhde sosiaalityöntekijöihin muodostuukin lähinnä seurantalavereihin osallistumisesta. (Moilanen 2015, 102-111.) Omasta aineistostani on nähtävissä, että tukihenkilöinä toimivat vapaaehtoistyöntekijät eivät ole täysin tyytyväisiä tähän muuttuneeseen positioonsa ja toivovat sosiaalialan ammattilaisilta sekä suurempaa arvostusta omalle työlleen että myös tukea asiantuntijuudelleen.

Rajatyön ja oman position rakentamisen näkökulmasta voi todeta, että vapaaehtoistyöntekijät luovat ja ylläpitävät omaa asiantuntijuutta ja positiotaan toimijana suhteessa sosiaalityön ammattilaisiin korostamalla asemaansa *pitkäaikaisena ja pysyvänä hahmona* tukea saavan lapsen tai perheen elämässä, *verrattuna vaihtuviin työntekijöihin, jotka eivät muutenkaan ole perheen arjessa läsnä ja voivat sikäli olla myös tietämättömiä arjen haasteista* (vrt. Saario, Juhila & Raitakari 2015, 614). Vapaaehtoistyöntekijöillä on velvollisuus tehdä ulossulkevaa rajatyötä ja siirtää haastavimmat tilanteet ammattilaisten vastuulle. Tämä tapahtuu kuitenkin tilannesidonnaisesti ja omaa arviota hyödyntäen. Vapaaehtoiset rakentavat itselleen positiota perheen arjen tukijoina, jotka ovat kiinnostuneita näiden elämästä. Tämä vertautuu ammattilaisiin, joilla ei ole mahdollisuutta samalla tavoin olla läsnä. Tätä vapaaehtoistyöntekijän positiota ja asiantuntijuutta ei kuitenkaan aina ole edes mahdollista rakentaa vuorovaikutuksessa ammattilaisten kanssa, juuri siksi, että ammattilaisilla ei ole aikaa aktiiviseen yhteydenpitoon vapaaehtoistyöntekijöiden kanssa. Se on osasy siihen, miksi rajatyö ammattilaisiin näyttäytyy haastavana vapaaehtoistyöntekijöiden kertomuksissa. Seuraavassa pääluvussa käsitellään sitä, miten haastatellut rakentavat positiotaan ja tekevät rajatyötä suhteessa asiakkaisiin, toimiessaan lasten, vanhempien ja perheiden kanssa.

VUOROVAIKUTUKSESSA PERHEIDEN KANSSA

Tässä luvussa kuvaan vapaaehtoistyöntekijöiden suhteessa asiakasperheisiin tekemään rajatyötä. Vapaaehtoistyöntekijät tekivät sekä ulossulkevaa rajatyötä, jossa he rajasivat tietyt asiat oman ajankäyttönsä, vapaaehtoisen positionsa ja osaamisensa ulkopuolelle, että mukaanottavaa rajatyötä, jossa he ottivat itselleen tehtäviä ja olivat valmiita ylittämään alun perin määriteltyjä rajoja asiakasperheen parasta arvioiden.

6.1 Vapaaehtoinen rajojensa varjelijana suhteessa perheeseen

Edellä kuvattiin sitä, kuinka vapaaehtoistyöntekijä tekee rajatyötä suhteessa ammattilaisiin korostamalla omaa asiantuntijuuttaan autettavan lapsen tai vanhemman arjen tuntijana säännöllisen kontaktin kautta. Yhtä lailla vapaaehtoistyöntekijä joutuu kuitenkin tekemään rajatyötä ja sitä kautta ylläpitämään vapaaehtoistyöntekijän identiteettiä myös suhteessa apua saavaan perheeseen arvioidessaan sitä, miten he toteuttavat vapaaehtoistoiminnan rajoja. Tämäkin toteutuu ennen kaikkea toisaalta ulossulkevan ja toisaalta mukaanottavan rajatyön kautta. Kuten esimerkiksi Claxton-Oldfieldin ym. tutkimuksessa on kuvattu, vapaaehtoistoiminnassa tulee vastaan paljon sellaisia tilanteita, joihin ei ole selkeitä ”ohjeita” saati vastauksia, ja joissa vapaaehtoinen omaan harkintaansa nojaten tekee ratkaisun siitä, kuuluuko tietty tehtävä tai pyyntö hänen toimintaansa ja rooliinsa (Claxton-Oldfield ym. 2011, 430).

Ulossulkevaa rajatyötä tehtiin omassa aineistossani ennen kaikkea *ajankäytön ja taloudellisten asioiden* suhteen, mutta myös *oman roolin ja keskustelunaiheiden osalta, sekä vapaaehtoistoiminnan ja oman elämän muiden osa-alueiden* (oma perhe-elämä, toiminta sosiaalisessa mediassa) välillä. Perheiden muuttuvissa tilanteissa ulossulkevaa rajatyötä saattoi olla myös *yhteydenotto ammattilaisiin*, mikäli perheen tilanne muuttui niin, että vapaaehtoistyöntekijän arvion mukaan tarvittiin tiiviimpää tukea. Ulossulkevaa rajatyötä haluttiin aina perustella; tavallisimmin perusteluna olivat ennalta sovitut vapaaehtoistoiminnan puitteet, mutta esiin nostettiin myös lapsen tai perheen etu, toiminnassa mukana olevien asiakkaiden tasavertaisuus sekä vapaaehtoisen oma jaksaminen.

Vapaaehtoistyön kohdalla kyse on sekä osaamisesta, omasta jaksamisesta että ammattilaisten koulutuksissa ja muussa viestinnässä asettamien ja ylläpitämien vapaaehtoistoiminnan rajojen soveltamisesta. Lisäksi kyse on myös konkreettisesta rajojen vartioinnista esimerkiksi käytetyn ajan

ja lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa tapaamisten kulujen hallintana. Joskus tukihenkilöt joutuvat tekemään rajanvetoa myös esimerkiksi sen suhteen, täytyykö heidän olla koko ajan tuettavan tai mentoroitavan henkilön tavoitettavissa tapaamisten välillä. Kyse ei siis ole vain osaamisesta (vrt. rajatyö terveydenhuollossa, esim. Field-Richards & Arthur 2012), vaan nimenomaan vapaaehtoistyöntekijän position rajojen luomisesta. Tällainen ulossulkeva rajatyö keräsi aineistossa yhteensä 16 mainintaa. Joissakin haastatteluissa tema esiintyi useita kertoja; osa haastatelluista puolestaan koki, että he eivät olleet joutuneet tekemään aktiivista ulossulkevaa rajatyötä, vaan suhteen puitteet olivat asettuneet itsestään kohdilleen. Ulossulkevan rajatyön tekeminen on väistämätöntä kaikessa toiminnassa, sillä rajat ovat keskeinen osa kaikkien organisaatioiden toimintaa (Hernes 2004, 10), mutta erityisesti vapaaehtoisten kohdalla, joilla ei ole ammattilaisilta edellytettävää virkavastuuta.

Ajankäyttö

Tavallisimmin ulossulkeva rajatyö nousi esiin nimenomaan ajankäytön kautta. Tukea saavien asiakkaiden toiveet siitä, että vapaaehtoistyöntekijä viettäisi hänen kanssaan enemmänkin aikaa kuin oli yleisesti sovittu, nousi esiin myös joissakin muissa vapaaehtoistyön tutkimuksissa (esim. Claxton-Oldfiel ym. 2011, 430). Alla siteeratussa haastattelukatkelmassa eräs vapaaehtoistyöntekijä kuvaa sitä, kuinka hän joutuu tekemään ulossulkevaa rajatyötä tilanteessa, jossa tuettava kaipaisi enemmänkin apua. Samalla hän kuitenkin kokee saavansa tähän rajojen ylläpitämiseen apua ylemmällä taholla määritellyistä tukisuhteen raameista ja koulutuksessa saadusta kannustuksesta omien rajojen vetämisen suhteen.

Vapaaehtoistyöntekijä: erityisesti niinku mikä on ollu itelle arvokas opetus ja oppi siltä kurssilta, niin se on ollu se omien rajojen asettaminen et, että kun välillä tuettava ehkä tarvii sua enemmän ja toivois sulta enemmän kun mikä se tavallaan tukisuhteen tarkoitus on ollu, niin niinä hetkinä on sit ollu helppo palauttaa se mieleen et hei, muistetaan et miks mä täällä oon, et mä en oo äitinä hänelle tai minään tämmösenä vaan meillon se yhdessä tehty sopimus ja sitä noudatetaan. - - -Sillon [nuoren haastavan tilanteen aikana] sitä niinku tarvetta ja niinku tilausta mulle ehkä sit enemmän kun mitä se tukisuhde käytännössä itsessään vaati, ja sillon olis, sillon joutu käymään sitä keskustelua itsensä kanssa, et meillon nää rajat, se on se yks viiva kaks kertaa näkemistä kuukaudessa, mun ei tarte olla koko ajan tavoitettavissa, mun ei tarte käydä siellä joka päivä, mut mut se oli semmonen hetki, kun tottakai kun on suhde toiseen ihmiseen, ja tuntuhan se pahalta kun ei voi, eikä tietyllä tapaa myöskään halua sitten sitä omaa arkeaan liikaa sekoittaa, että siinä vaiheessa joutuu tekemään itelleen ne pelisäännöt selväks. Että tota, mikä se on se oma rooli, se ei oo siinä mielessä perheenjäsenen rooli tai vastaava... (Haastattelu 2)

Haastateltu vapaaehtoinen kuvaa nuoren elämässä hankalaa ajanjaksoa, jolloin tämä olisi kaivannut tiiviimpää tukea. Vapaaehtoistyöntekijä joutuu tekemään rajatyötä suhteessa nuoreen, mutta myös itseensä: ”silloin joutu käymään sitä keskustelua itsensä kanssa”. Vapaaehtoinen kuvaa, että hänestä tuntui pahalta, koska hän ei voinut vastata myönteisesti nuoren tarpeisiin ja odotuksiin, nuoren, jonka kanssa hänelle on muodostunut läheinen suhde (”tottakai kun on suhde toiseen ihmiseen”) ja juuri siksi hän joutuukin aktiivisesti perustelemaan omaa toimintaansa. Toisaalta hän vetoaa ulossulkevan rajatyön perusteluina nuoren kanssa yhdessä tehtyyn tukihenkilötoiminnan sopimukseen (”meillon se yhdessä tehty sopimus”), joka pitää sisällään tapaamiset 1-2 kertaa kuukaudessa. Samalla hän vetoaa myös vapaaehtoisten koulutukseen, jossa on myös kannustettu omien rajojen asettamiseen. Kyse on siis suhteen ulkoisista, ammattilaisten vahvistamista puitteista koulutuksessa ja tukisuhteesta tehdyssä sopimuksessa. Toisaalta vapaaehtoistyöntekijä kuitenkin vetoaa myös omaan tilanteeseensa ja jaksamiseensa: ”ei voi, eikä - - - halua sitten sitä omaa arkeaan liikaa sekottaa”. Kyse on myös vapaaehtoisen roolista nimenomaan vapaaehtoisena; hän ei ole nuoren perheenjäsen, kuten hän katkelmassa sanoo kahteenkin otteeseen asiaa painottaakseen, ja siksi hänellä on mahdollisuus rajata oma arkensa nuoren haastavan tilanteen ulkopuolelle. Kyse on siis vapaaehtoisen position määrittelystä ulossulkevan rajatyön kautta myös sikäli, että vapaaehtoinen asemoi oman positionsa suhteessa siihen, mitä hän ei ole. Hän ei ole perheenjäsen, eikä hän ole myöskään ammattilainen, jolla olisi virkavastuuta haastavassa tilanteessa olevasta nuoresta, vaan vapaaehtoistyöntekijä, jolla on mahdollisuus pitää kiinni ennalta määritellyistä rajoista.

Lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa mukana olevista haastatelluista osa kuvasi ajankäyttöön liittyvää rajanvetoa myös kasvatuksen näkökulmasta, osana kasvatustavastuuseen liittyvää selkeiden rajojen asettamista. Tämä tarkoitti esimerkiksi sovituista tapaamisten kestoajoista kiinni pitämistä sekä nuorten kohdalla muutenkin vastuunoton ottamista tehdyistä päätöksistä ja sopimuksista. Eräs vapaaehtoistyöntekijä kertoo:

Vapaaehtoistyöntekijä: Mun on vaan vedettävä niitä rajoja, sellasia että... että jotenkin ei mee levottomaksi nää hommat, se on myös sille lapselle tosi tärkeä että siinon tosi selkeet rajat, että jos mä sanon jotain että mä lähen tiettyyn aikaan niin sitten mä kans lähen, ettei hänellä tuu semmonen olo että voisko hän vielä jotenkin tingata lisää.

Haastattelija: Joo, että sovituksia pidetään kiinni. (Haastattelu 4)

Vapaaehtoistyöntekijä joutui vetämään tiukat rajat, jotta lapsi ei vaatisi jatkuvasti pidempää tapaamista. Vapaaehtoinen näki myös kasvatuksellisesti tärkeänä selkeät rajat: sekä saapuminen että

lähteminen tiettyyn sovittuun aikaan vahvasti samalla myös sitä, että tukihenkilö toimii sen mukaan kuin on luvannut eikä tapaamisten kesto voi neuvotella jatkuvasti uudelleen. Vaikka kyse on ulossulkevasta rajatyöstä, jossa vapaaehtoinen rajaa pidempää lapsen kanssa olemisen oman positionsa ulkopuolelle, tätä kasvatukseksi kuvattua rajanvetoa kuitenkin perustellaan pikemminkin lapsen edulla kuin vapaaehtoisen aseman tai oman jaksamisen kautta: ”että - - ei mee levottomaksi nää hommat, se on myös sille lapselle tosi tärkeää että siinon tosi selkeet rajat”.

Myös äitimentoreina toimivilta vapaaehtoistyöntekijöiltä välillä edellytetään rajanvetoa ajankäytön suhteen, vaikka molempien osapuolten ollessa aikuisia siihen ei liitykään samalla tavoin kasvattajan positioon asettumista kuin lasten ja nuorten kohdalla. Yksi vapaaehtoistyöntekijä kuvaa:

Vapaaehtoistyöntekijä: Ohan se välillä tietenki et kun ne keskustelut voi olla sitä että semmosia, välillä hyvin, sellasia, akuutteja ja, rankkojakin, ni sit just siihen kohtaan et mitä, missä kohtaa sä uskallat sanoo omia mielipiteitä tai missä kohtaa sä vaan oot hiljaa tai näin. [- -] Mutta, joo ja sitten aikataulullisesti, sehän on aika vähän se, loppujen lopuks se aika että se on, kaks tuntia, kaks kertaa kuussa, ni sehän on sillee tosi lyhyt aika. Kyl välillä must tuntuu et mä vähän kesken, et emmä nyt oo kauheen tarkkaan pitäny kiinni ni siit kahesta tunnista. Mutta, aina välillä tuntuu että, toinen odottaa että, mä oisin pidempään, tai silleen. Tai sillon vähän semmonen aina, kökkö fiilis lähtee sieltä. Mut ihan sillee et kyl hän tietää kans ne pelisäännöt ja näin mutta ettei me nyt (-) koskaan kelloo olla katottu, että, näin. (Haastattelu 11)

Vapaaehtoistyöntekijä kokee virallisen suhteen määrittelemät tapaamisten aikarajat melko tiukkoina ja toteaa kahteen kertaankin, ettei ole pitänyt niistä minuutilleen kiinni (”emmä nyt oo kauheen tarkkaan pitäny kiinni ni siit kahesta tunnista”; ”ettei me nyt koskaan kelloo olla katottu”). Samaan aikaan hän kuitenkin pyrkii rajaamaan tapaamisia ajankäytön näkökulmasta olemalla aktiivinen niiden päättämisessä, vaikka kokee toisen osapuolen odottavan häneltä pidempään olemista. Hän tekee siis toisaalta mukaanottavaa rajatyötä olemalla melko joustava ajankäytön suhteen, mutta toisaalta tekee kuitenkin myös poissulkevaa rajatyötä lopettaessaan tapaamiset, vaikka toinen osapuoli kenties toivoisikin hänen vielä jäävän (”aina välillä tuntuu että toinen odottaa että mä oisin pidempään”). Tästä vapaaehtoiselle tulee kielteisiä tunteita, kuten myös aiemmin lainatulle vapaaehtoiselle, joka ei voinut tavata tuettavaa niin usein kuin tämä oli toivonut. Vapaaehtoistyöntekijä viestittää toisaalta ymmärtävänsä tuettavan vanhemman toivetta todetessaan itsekin, että kahden tunnin tapaaminen kaksi kertaa kuussa on ”tosi lyhyt aika”. Silti vapaaehtoistyöntekijä tekee rajatyötä päättämällä tapaamiset ajoissa. Tässäkin hän viittaa nimenomaan ammattilaisten tuella solmittuun yhteiseen sopimukseen (”et kyl hän tietää kans ne pelisäännöt”). Mahdollisesti myös syvälinen keskustelu rankoistakin aiheista, jonka

vapaaehtoistyöntekijä tässä yhteydessä mainitsee, herättää tunteen siitä, että mentorin tulisi olla pidempään toisen käytettävissä. Voikin pohtia tässä yhteydessä sitä, saako vapaaehtoinen riittävästi tukea ja koulutusta esimerkiksi siihen, miten lopettaa raskaita aiheita sisältänyt tapaaminen empaattisesti, mutta silti omista rajoista kiinni pitäen, tai onko kyseisen tuettavan tilanne niin raskas, että vapaaehtoistyöntekijän tulisi rajata sen käsittely omien tehtäviensä ulkopuolelle.

Rooli ja keskustelunaiheet

Ulossulkevaa rajatyötä tehtiinkin myös keskustelunaiheiden suhteen. Ainakin yksi vapaaehtoistyöntekijä toisaalta toi esiin, että vapaaehtoisille tarjottu koulutus on auttanut nimenomaan emotionaalisessa rajatyössä:

Vapaaehtoistyöntekijä: Kyllähän siel painotettiin siel koulutukses just sellasii ettei lähe liikaa mukaan ja ei, just ota niitä toisen murheita sit silleen liian omaksi ongelmakseen. Että ikään ku silleen, ni kyl mä ehkä semmosii ohjeit oon noudattanu et pitäny ne tapaamisen hyvin semmosina kevyinä ja sillee et juteltu niitä näitä. En oo lähteny yrittämään kukaan mitään psykologin roolia siinä, ottamaan. Ehkä sellasta niin sieltä jääny. (Haastattelu 11)

Haastateltu vapaaehtoistyöntekijä kuvaa pitäneensä tapaamiset keveinä ja varoo ottamasta ammattilaisen (”psykologin”) roolia juuri siksi, että voisi pitää omat rajansa eikä tapaamisista tulisi hänelle liian raskasta tunnekuormaa (”ei just ota niit toisen murheita sit silleen liian omaksi ongelmakseen”). Hän siis tekee rajatyötä omassa roolissaan vapaaehtoistyöntekijänä rajaamalla liian raskaat tai haastavat keskustelunaiheet vapaaehtoisien ja asiakkaan välisen suhteen ulkopuolelle, ammattilaisten kanssa tarvittaessa puheeksi otettaviksi. Toisaalta tämä tapaamisten pitäminen ”kevyinä” ei ole kuitenkaan itsestäänselvää, vaan se on edellyttänyt tietoista ratkaisua ja siihen liittyvää toimintaa, tapaamisten aktiivista pitämistä toivotunlaisina ja sitä kautta rajojen ylläpitämistä. Tässä taustalla on vapaaehtoisien tulkinta ammattilaisten asettamista vapaaehtoistyön raameista koulutuksessa (”siel painotettiin siel koulutuksessa”), joiden pohjalta vapaaehtoistyöntekijä tekee ulossulkevaa rajatyötä rajaamalla pois raskaimpia aiheita. Vapaaehtoistoiminnan rajoja rakennetaan koulutuksessa paitsi muistuttamalla tilanteista, jotka edellyttävät ammattilaisten interventioita, mutta myös muistuttamalla vapaaehtoisia siitä, että vapaaehtoistyö ei edellytä erityistaitoja ja -tietoja tai ammattilaisen roolia (ks. myös Lehtinen 1997, 20). Yksi vapaaehtoistyöntekijä kuvaa:

Vapaaehtoistyöntekijä: Silti mul tuli sellanen olo et apua onks must tähän. Eli ku siellä kuitenkin mentoroitavat on laidasta laitaan erilaisista elämäntilanteista. Mut sit toisaalta siel koulutukses koko ajan korostettiin et te ootte siinä ihmisenä ihmisen rinnalla, teil ei tarvitse olla mitään erityistaitoja, et ootte vaan avoimin mielen ja avoimin sydämin. (Haastattelu 13)

Asiakkaiden laaja kirjo ja mahdollisesti haastavat elämäntilanteet saivat koulutuksessa vapaaehtoistyöntekijän pohtimaan, kykeneekö hän toimimaan vapaaehtoisena, mutta koulutuksessa on korostettu myös sitä, että vapaaehtoistyö ei ole ammattilaisten tekemään työtä eikä vaadi koulutusta tai erityisiä taitoja, vaan ollaan ”ihmisenä ihmisen rinnalla”. Tämä viestinnässä esiin noussut selkeä raja tuli esiin monissa muissakin haastatteluissa. Toiset korostivat sitä, että ollaan nimenomaan vain ihmisinä auttamassa, osa haastatelluista puolestaan määritteli asiaa negaation kautta esimerkiksi toteamalla, että vapaaehtoistyöntekijöiden ei ole tarkoituskaan olla psykologeja, sosiaalityöntekijöitä tai lääkäreitä. Tämä teema tuli toistuvasti esiin, ja oli selvästi ollut vahvasti esillä koordinaattoreiden puheissa ja koulutusmateriaaleissa, sillä haastatellut toivat sen voimakkaasti esiin melko samantyyppisin sanankääntein. Omassa vapaaehtoistyöntekijöiden roolia käsittelevässä tutkimuksessaan sen ottaa esiin myös Peter Hoad: vapaaehtoiset voivat olla koulutettuja kuuntelijoita, mutta he eivät kuitenkaan ole psykologeja, sosiaalityöntekijöitä, lääkäreitä tai sairaanhoitajia, ja tästä rajasta sekä vapaaehtoistoimintaa järjestävät tahot että vapaaehtoiset itse olivatkin hyvinkin tietoisia (Hoad 2002, 243).

Vapaaehtoistyöntekijän rajatyötä sekä ajan että tuen luonteen suhteen saattoi helpottaa tieto perheen muista tukiverkostoista. Esimerkiksi eräs vapaaehtoinen oli valmis toimimaan melko raskaassa tilanteessa olevan äidin mentorina, mutta piti myös oman jaksamisensa kannalta olennaisena sitä, että äidillä on myös muita (ammattilais)auttajia:

Vapaaehtoistyöntekijä: siis mä ajattelen itseni kannalta et mun täytyy, kun mun lähiympäristössä ei oo ihan näin, tämmöstä tilannetta, mä koen et se on aika, hänellä on aika kova se arki, - - - että tavallaan, ettei mee liian syvälle siihen, murehdi niinku hänen elämäntilannettaan että, ja sillä tavalla mä oon kyllä, ollu tyytyväinen kun mä nyt kuulin häneltä että hän ensinnäkin saa apua, ja sitten hän mahdollisesti nyt vielä hakee lisää apua siihen - - -.

Haastattelija: Et se helpottaa sit sitä sunnin jaksamista, ei oo sellanen tunne että sä oot nyt ainoo apu tässä tilanteessa.

Vapaaehtoistyöntekijä: Niin ja sitten et pitäiskö mun tehdä enemmän että kun ei, periaatteessa tähän rooliin ei kuulu eikä mun pidä mennä niinku niin siihen tilanteeseen. (Haastattelu 10)

Vapaaehtoiselle saattaa kesken tukihenkilö- tai mentorointisuhteen tulla huoli lapsen tai koko perheen tilanteesta, joka voi vaatia esimerkiksi lastensuojeluilmoituksen tekemistä tai muuta ammattilaisten voimakkaampaa mukaantuloa. Tällaisessa tilanteessa ammattilaisen tuki paitsi perheelle, myös vapaaehtoiselle on tärkeää, kuten edellisestä lainauksestakin käy ilmi. Ammattilaisten rooli tilanteessa tukea lisäämällä helpottaa vapaaehtoisen omaa rajatyötä: kuten yllä siteerattu haastateltu kuvaa, hänen on helpompi pitää kiinni omista rajoistaan vapaaehtoistyöntekijänä, kun hän tietää perheen saavan muutakin apua (”ettei mee liian syvälle siihen, murehdi niinku hänen elämäntilannettaan että, ja sillä tavalla mä oon kyllä, ollu tyytyväinen kun mä nyt kuulin häneltä että hän ensinnäkin saa apua, ja sitten hän mahdollisesti nyt vielä hakee lisää apua siihen...”). Vapaaehtoistyöntekijän ulossulkevan rajatyön edellytyksenä on siis se, että muut asiakkaan elämässä mukana olevat (ammattilais)auttajatahot hoitavat omia tehtäviään. Mikäli näin ei tapahtuisi, vapaaehtoistyöntekijä voi joutua venymään ja tekemään mukaanottavaa rajatyötä ”pakosta”, kuten edellä luvussa 5.2 on käynyt ilmi.

Rahankäyttö ja budjetissa pysyminen

Lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa rajojen luomista ja ylläpitämistä tapahtuu myös taloudellisesti. Tukihenkilöillä on tietty budjetti, jonka he voivat käyttää tapaamisten kuluihin, esimerkiksi elokuvalippuihin, pääsymaksuihin tai ravintola- ja kahvilalaskuihin. Yksi vapaaehtoistyöntekijä kuvaa:

Vapaaehtoistyöntekijä: Mullahan on se vastuu että mä niinku periaatteessa pidän huolta siitä ekonomiasta näis meidän tapaamisissa. Niin tota niin et meillä riittää se raha meidän tekemisiin ettei mun tarvi esimerkiks yhtäkkiä maksaa satasia vuodessa lisää. Ja sithän se ei ois ketään kohtaan oikeudenmukaista, esmes sitä [sisarustakaan (tuettavan nuoren sisarus, jolla on oma tukihenkilönsä)] kohtaan. (Haastattelu 5)

Tukihenkilön vastuulla on tarkkailla sitä, että tapaamisiin käytetty rahamäärä pysyy annetun budjetin raameissa eikä tapaamisista tule lisäkuluja hänelle itselleen. Tämä on haastatellun vapaaehtoisen kertomuksessa tärkeää sekä siksi, että vapaaehtoiselle itselleen ei koidu kuluja, mutta myös tasavertaisuusperiaatteen nojalla: on reilua, että sama summa on käytettävissä kaikilla nuorilla, joilla on oma tukihenkilö, eikä esimerkiksi toisensa tuntevien nuorten kesken synny vertailua tai kilpailua

tästä asiasta. Vapaaehtoistyöntekijä tekee siis ulossulkevaa rajatyötä sulkiessaan oman toimintansa ja tukisuhteen ulkopuolelle budjetin ylittävät tapaamispaikat ja toiminnot, sillä ne eivät sovi toiminnan taloudellisiin puitteisiin. Tätä hän perustelee myös omasta positioistaan käsin: ”ettei mun tarvi esimerkiks yhtäkkiä maksaa sataasia vuodessa lisää”. Vapaaehtoisen positioon ei haastatellun mukaan kuulu se, että hänelle koituisi henkilökohtaisia kustannuksia tapaamisista, mutta samalla hän perustelee sitä myös tukihenkilötoiminnassa mukana olevien lasten ja nuorten edulla: heidän kannaltaan on oikeudenmukaisinta, että vapaaehtoisen taloudellinen tilanne ei vaikuta suhteen puitteisiin.

Taloudellinen rajanveto voi muodostua haasteeksi vapaaehtoistoiminnassa myös muuten. Eräs vapaaehtoistyöntekijä kuvasi tilannetta, jossa tuettavan lapsen vanhempi suoraan pyysi vapaaehtoistyöntekijältä taloudellista tukea perheelle:

Vapaaehtoistyöntekijä: äiti yrittää koko ajan, on yrittäny niinku siis säilyttää mun hankittavaksi ihan sellasia perusasioita jotka ei todellakaan kuulu mulle mutta on silleen niinku kääsee selkeesti lapsen pyytää multa [vaatteita ja liikuntavälineitä]. - - - [T]ämmöstä on ollu niinku että oikeesti viimeksi kun olin käymässä niin äiti tuli istumaan siihen viereen, kun oltiin heillä, niin äiti tuli istuun siihen viereen ja valitteleen kun ei oo yhtään rahaa, ei oo yhtään rahaa, ja sitten, mä tiesin, mitä se tarkoittaa, että se toivoi että mä oisin... Siis tämmöstä, se on ollu tosi yllättävää, miten paljon, miten tiukkaa linjaa pitää vetää ja olla vaan semmonen että mm-mh.

Haastattelija: Minkö verran sä oot sit saanu koulutuksesta tai muuta niin tota tota tota neuvoja tai opastusta tähän rajaamiseen?

Vapaaehtoistyöntekijä: Oon mä joutunu [koordinaattorille] soittaa monta kertaa ja silleen just sit tota et sitten (huokaa) Se on niinku mä oon pitäny itteeni aika jämäptinä ihmisenä aina mutta on kyl pitäny opetella aivan siis sellasta niinku juuei, juuei, juuei, juuei kun siis tota niin [koordinaattori] on... niin. [Koordinaattori] on kyllä mua siinä tukenu. (Haastattelu 4)

Tämä esimerkki oli poikkeuksellinen, sillä pääsääntöisesti tukihenkilötoiminnan periaatteet olivat perheille selvempiä. Vapaaehtoistyöntekijä kuvasi, kuinka tuettavan lapsen äiti toistuvasti pyrki joko epäsuoraan pyytämään tukihenkilöltä rahaa perheen ja lapsen menoihin, tai pyysi lapsen välityksellä suoraan taloudellista tukea esimerkiksi talvivaatteiden tai liikuntavälineiden hankintaan. Yllä siteeratussa esimerkissä rahapyyntö esitetään epäsuoraan valittelemalla rahan puutetta (”kun ei oo yhtään rahaa - - - ja sitten mä tiesin, mitä se tarkoittaa, että se toivoi että mä oisin...”). Lapsen äiti tuo rahanpuutteen esiin, ja vapaaehtoistyöntekijä kertoo tietävänsä, että kyse on siitä, että äiti toivoo hänen antavan rahaa nuoren tai koko perheen menoihin. Vapaaehtoinen joutuu tekemään rajatyötä kieltäytymällä suorista pyynnöistä ja pyrkimällä olemaan aktiivisesti ymmärtämättä epäsuoria

vihjauksia, sillä suora taloudellinen tuki perheelle ei kuulu vapaaehtoistyöntekijän asemaan. Tukihenkilö oli säännöllisesti yhteydessä tukihenkilötoiminnan koordinaattoreihin ja sai näiltä tukea rajojen ylläpitämiseen, mutta kuvasi haastattelussa sen silti haastavaksi ja yllättäväksi osaksi tukihenkilön positiota. Vaikka vapaaehtoistyöntekijä kertoo olleensa omasta mielestään ”jämpä ihminen”, nimenomaan ulossulkevan rajatyön jatkuva tarve taloudellisissa asioissa on ollut yllättävää ja vaatinut aktiivista opettelua (”on kyl pitäny opetella aivan siis sellasta niinku juuei, juuei, juuei, juuei”).

Vapaaehtoisen oma perhe ja muu elämä

Myös toinen vapaaehtoistyöntekijä otti puheeksi taloudellisen rajanvedon suhteessa tukea saavaan perheeseen, joskin enemmän teoreettisena pohdintana. Samassa otteessa nousi kuitenkin esiin myös toinen seikka, rajat omat perheeseen ja vapaaehtoistyön ulkopuoliseen elämään:

Vapaaehtoistyöntekijä: Joo niistä juteltiin silloin jo siinä koulutusvaiheessa aika paljonkin, että esimerkiksi jostain lahjojen ostamisesta et se nyt ei oo ehkä ihan välttämättä kuulu asiaan paitsi tietysti varmaan jonkun syntymäpäivälahjan voi ostaa jos haluaa ja muuta, mut näin ja jos toinen pyytää rahaa tai muuta niin se ei ehkä oo soveliasta. Jotain muutakin tuli mieleen. Niin et esimerkiksi omaan kotiin ei suositeltu viemään et jos tää tuettava haluais, ja varsinkin jos on muita perheessä niin kun mullakin on [oma lapsi] niin siinä saattaa syntyä semmonen ehkä tilanne sitten joka ei ookaan positiivinen välttämättä kun huomaa että jos tavallaan onkin joku muu, jolle sitä aikaa antaa kun tää tuettava henkilö silloin kun häntä näkee. (Haastattelu 8)

Vapaaehtoistyöntekijä kuvaa koulutuksessa ennakkoon asetettuja rajoja taloudellisten asioiden osalta: samaan tapaan kuin edellä, hänen mukaansa rahan antaminen tai pyytäminen ei ole ”soveliasta” tukisuhteessa, mutta mikäli haluaa, tuettavalle voi ostaa syntymäpäivälahjan. Samassa haastattelukatkelmassa tulee kuitenkin esiin myös toinen olennainen rajanvetoon liittyvä seikka: tukisuhteen ja muun elämän väliset rajat. Vapaaehtoistyöntekijä kertoo saaneensa koulutuksessa ohjeeksi sen, ettei nuorta kannata välttämättä kutsua kotiinsa ja hän pohtii itsekin, että nuoren ja vapaaehtoisen oman lapsen kohtaaminen voisi olla hankala kokemus, jossa hän joutuisi huomioimaan molempien vaatimuksia ajan suhteen (”jos tavallaan onkin joku muu, jolle sitä aikaa antaa kun tää tuettava henkilö silloin kun häntä näkee”). Vapaaehtoistyöntekijä tekee siis ulossulkevaa rajatyötä siinä, että hän ei tuo tuettavaa nuorta omaan kotiinsa tai ainakaan tapaa tätä perheensä kanssa, vaan rajaa yksityisen perhe-elämänsä suhteen ja vapaaehtoistyöntekijän positionsa ulkopuolelle.

Vapaaehtoistella on siis selvästi vapaaehtoistoimintaan liittyvä ”työrooli”, jonka hän haluaa erottaa oman perhearkensa vanhemman positiosta.

Samantapaisia pohdintoja tuki- tai mentorointisuhteen ja muun elämän välisestä rajasta ja sen ylläpitämisestä oli muillakin haastatelluilla. Eräs haastateltu vapaaehtoistyöntekijä pohtii esimerkiksi sosiaalista mediaa tästä näkökulmasta:

Vapaaehtoistyöntekijä: [E]t esimerkiksi tuolla on paljon keskusteltu tätä kun on sosiaalista mediaa että pyydetäänkö mentoroitavaa esimerkiksi Facebook-kaveriks. Mikä kuitenkin tavallaan et vaikka mä kerron mun mentoroitavalle itsestäni tiettyjä asioita jotta mä tuun heille läheiseks, niin en mä välttämättä kuitenkaan halua että he kaikkee tietää mun elämästä. Koska mä en kuitenkaan tietyllä tavalla oo heidän ystävänsä, vaikka tän mun ensimmäisen mentoroitavan kanssa todella paljon keskustellaan hyvin henkilökohtaisista asioista mistä mä keskustelen myös mun ystävien kanssa, että ikään kuin se suhde on syväntynyt tässä tosi paljon. (Haastattelu 14)

Vapaaehtoistyöntekijä pohtii, kuinka hän kyllä osana vähitellen rakentuvaa vuorovaikutussuhdetta kertoo kyllä omastakin elämästään mentoroitavalle vanhemmalle, mutta toivoo silti voivansa kontrolloida sitä, mitä toinen osapuoli hänen elämästään tietää, ja ei siksi halua välttämättä tätä esimerkiksi Facebook-kaverikseen. Vapaaehtoistyöntekijä tekee rajatyötä kertoessaan itsestään tapaamisilla vain sen, mitä haluaa jakaa; mikäli toinen osapuoli olisi hänen kaverinsa sosiaalisessa mediassa, tämä kontrolli häviäisi. Kyseinen vapaaehtoistyöntekijä haluaa kuitenkin erottaa mentoroitavan ystävistään, vaikka keskustelunaiheet tämän kanssa ovatkin yhtä lailla henkilökohtaisia. Tässäkin kyse on erillisen, vapaaehtoistoimintaan liittyvän ”työroolin” ylläpitämisestä. Kyse on ulossulkevasta rajatyöstä: yhteydenpito sosiaalisessa mediassa ei kuulu vapaaehtoistyöntekijän tulkinnan mukaan vapaaehtoistyöntekijän positioon. Samalla tämä raja on myös keino erottaa vapaaehtoistoimintaan liittyvä, sinänsä läheinen suhde vapaaehtoisen ja tuettavan välillä muista ystävyysuhteista.

Claxton-Oldfieldin ym. vapaaehtoistyötä käsittelevässä tutkimuksessa omaan elämään liittyvien muiden asioiden jakaminen tuettavien kanssa nousi esiin yhtenä sellaisena asiana, joka oli ns. harmaalla alueella: vapaaehtoistyöntekijöiden käsitykset sen suhteen jakaantuivat. Tästä syystä Claxton-Oldfield ym. kutsuvat sitä yhdeksi sellaiseksi asiaksi, jonka kohdalla vapaaehtoistyöntekijöiden tulisi käyttää harkintaa. (Claxton-Oldfield ym. 2011, 431.) Sama ilmiö nousi esiin myös omassa tutkimuksessani: yllä lainatut vapaaehtoistyöntekijät tekevät ulossulkevaa rajatyötä ainakin itsensä kohdalla ylläpitäessään tiivistä rajaa vapaaehtoistoiminnan ja muun elämän

välillä, mutta kuten luvussa 6.2 käy ilmi, osa haastattelemistani vapaaehtoisista puolestaan on valmiita ylittämään näitä rajoja ja kertomaan tuettaville enemmän omasta elämästään.

Lastenhoidon tai muun lisäavun tarve

Ulossulkeva rajatyö voi liittyä myös vapaaehtoistyöntekijän käytännön toimintaan. Kyse on siis myös tekemiseen liittyvästä rajatyöstä, eli tiettyjen tekemisten ja toimintojen rajaamisesta vapaaehtoistyöntekijän position ulkopuolelle. Yksi haastateltu äitimentorointitoiminnan vapaaehtoistyöntekijä kuvaa:

Vapaaehtoistyöntekijä: äitimentoroinnissakin niin oli juuri et muistakaa sitten et se ei ole siivous- eikä lastenhoitoapua, et jos alkaa tällasta myöskin et äiti sanoo et mä lähden kampaajalle et heippa, ni [naurahdus], et nää on nyt radikaalei tietenki mut siis sanottiin näin et se ei ole mentoroinnin et äiti pääsee kampaajalle, et eri asia on et äiti pääsee jonnekin ja kävelee puistossa sil aikaa ku äiti menee yksin, et kaikkee voi soveltaa mutta ei lähtökohtaisesti et mentoroinnin työnkuva oo se lapsen hoito. (Haastattelu 15)

Äitimentor on määritelty nimenomaan vanhemman tukihenkilöksi ja tarkoitus ei ole tarjota lastenhoitoapua. Vapaaehtoistyöntekijä tuo tämän rajan esiin selkeänä: ”se ei ole siivous- eikä lastenhoitoapua”. Tässä kyse ei ole taidosta, kuten esimerkiksi hoitotyön osalta, vaan nimenomaan ulkoa määritellyistä toiminnan puitteista (ks. myös Hoad 2002, 243-244). Toisaalta vapaaehtoistyöntekijä pohtii rajan olevan mahdollisesti joustava: ”kaikkee voi soveltaa”, mutta silti lähtökohtaisesti lastenhoitoapu on rajattu toiminnan ulkopuolelle. Tästä rajauksesta vapaaehtoistyöntekijä pyrkii pitämään omassa toiminnassaan kiinni. Kyse on toiminnan määritelmästä, joka on jo ennakkoon kommunikoitu sekä äiti- ja isämentoreina toimiville vapaaehtoisille että asiakasperheille. Ulossulkevaa rajatyötä voi silti joutua tekemään, mikäli rajat suhteen aikana unohtuvat tai tuettava perhe toivoo tai arvelee tilanteen muuttuvan suhteen jatkuessa pitkään. Tällöin ullossulkevaa rajatyötä on position määrittely ja vapaaehtoisen positiosta kiinni pitäminen aina uudelleen.

Osana tätä rajojen asettamista on myös sen huomiointi, että on mahdollista, että perheiden tilanteet kärjistyvät ja heille joudutaan järjestämään tiiviimpää tukea kuin mitä vapaaehtoisen on mahdollisuus tarjota. Rajatyötä voi joutua tekemään myös sen suhteen, että pysyy selvästi vapaaehtoisen positiossa ja ottaa yhteyttä ammattilaisiin, mikäli ammattiavun tarvetta havaitsee tai edes epäilee, kuten edellä on kerrottu. Yksi vapaaehtoistyöntekijä kertoo:

Vapaaehtoistyöntekijä: [S]iinä lueteltiin et, tai keskusteltiin sillon et kyllä mentori silti itse tietää aikuisena ihmisenä aika nopeesti jo näkee jotain mielenterveys- tai jotain muita semmosii oikeen vakavia ongelmia, eli et sit pitää olla nollatoleranssi(sic) siihen kontaktin ottamiseen just HelsinkiMissioon et heti sanoo et nyt ei voi nyt alkaa yhtäkkiä esimerkiksi psykologiksi, siis antaa psykologin palveluita jos sä oot mentori, ni et just täntyyppistä, et kyl siel ihan selkeesti, tai sitten just sanottiin et jos tulee sellanen olo et kanssakäyminen alkaa oleen liian tiivistä, et ehdotellaan jotain vaikka sanotaan kerran viikossa ja paljon enemmän kun kuuluu mentorointiin niin sillon pitää olla hyvin tarkka heti et ei tää oo semmonen ystävyysuhde et yhtäkkiä ollaan viis päivää viikossa toisen tukena. (Haastattelu 15)

Jo edellä on puhuttu rajatyöstä tapaamisten tiiviyn suhteen, mikä tulee esiin myös tässä haastattelussa. Vapaaehtoistoiminnalla on selkeät rajat. Mikäli tuki- tai mentorointisuhte ei tunnu pysyvän näissä rajoissa mentorin tai tukihenkilön ponnistuksista huolimatta, se voi olla merkki tiiviimmän tuen tarpeesta, joka edellyttää ammattilaisten interventiota tai tilannearviota. Tässäkin esimerkissä vapaaehtoistyöntekijä korostaa ulossulkevaa rajatyötä suhteessa ammattilaisiin: ”ei voi nyt alkaa yhtäkkiä esimerkiksi psykologiksi”. Mikäli vapaaehtoinen näkee merkkejä vakavista mielenterveyden ongelmista, on oltava yhteydessä vapaaehtoistyötä koordinoivaan tahoon ja huolehdittava sitä kautta siitä, että tuettava vanhempi saa riittävää tukea muualta. Mielenterveysongelmien hoito rajataan siis itsestäänselvästi ulossulkevalla rajatyöllä vapaaehtoistyöntekijän aseman ja kompetenssin ulkopuolelle. Tässäkin rajauksen taustalla on ammattilaisten aiemmin antama ohjeistus: ”tai keskusteltiin sillon”, ”et kyl siel ihan selkeesti”.

Vaikka osa haastatelluista painotti aktiivista otetta rajojen luomisessa ja ylläpitämisessä vapaaehtoistyössä, useampi koki rajojen ja rakenteiden syntyneen itsestään ilman erityistä aktiivista panosta. Jotkut haastatellut kokivat suhteen asettuneen tiettyihin uomiin ilman aktiivista ulossulkevaa rajatyötä tai muutakaan ponnistelua (”ei oo tarvinnu omia rajoja miettii”; ”hyvin joustavasti se on mennä kyllä hänen kanssaan”). Haastattelutilanteissa ei tullut selkeää käsitystä siitä, olivatko nämä haastatellut vapaaehtoistyöntekijät enakkoon selventäneet tapaamisten frekvenssiä ja luonnetta tai muita seikkoja. Tässä kohtaa taustalla lienee ainakin osin vaikuttanut nimenomaan ammattilaisten panos ja tuki- tai mentorointisuhteen ympärille rakennetut valmiit rakenteet. Tähän kuuluu se, että tuettavat perheet saavat tietoa myös ammattilaisilta tukisuhteen kestosta, tapaamisten frekvenssistä sekä myös vapaaehtoistyöntekijöiden positiosta enakkoon. Nämä puitteet helpottavat ulossulkevan rajatyön tekemistä.

Toisaalta muuttuvissa tilanteissa ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa rajoja joutuu kuitenkin aktiivisesti ylläpitämään ja *haastatellut vapaaehtoiset ovat joutuneet tekemään aktiivista*

ulossulkevaa rajatyötä niin tapaamisten määrän ja niiden keston osalta, taloudellisten asioiden suhteen kuin myös sosiaalisen median ja oman tukisuhteen ulkopuolisen elämän suhteen. Ulossulkevaa rajatyötä tehdään myös sitä kautta, että tietyt keskustelunaiheet tai tilanteet rajataan nimenomaan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten kanssa käsiteltäviksi. Osalla haastatelluista vapaaehtoisista rajojen vetämiseen tai ylläpitämiseen liittyi kielteisiä tunteita tai haastavia tilanteita, jolloin haastattelutilanteessakin vedottiin joko ammattilaisten ohjeisiin, yhdessä tukea saavan perheen kanssa tehtyyn sopimukseen tai siihen, että rajat palvelivat perheen tilannetta.

Toisaalta arvio perheen tilanteesta saattoi johtaa myös tietoiseen vapaaehtoistoiminnan rajoitteiden rikkomiseen, aktiiviseen mukaanottavaan rajatyöhön. Näitä esimerkkejä, joita myös usein perusteltiin nimenomaan perheen tilanteella ja edulla, kuvataan seuraavassa luvussa.

6.2 Vapaaehtoinen rajojen tietoisena ylittäjänä

Edellisessä luvussa kuvattiin ulossulkevaa rajatyötä, jossa vapaaehtoistyöntekijät pyrkivät pitämään huolta vapaaehtoistoiminnan rajoista sekä ajankäytön, taloudellisten asioiden että keskustelun teemojen suhteen, sekä tekemällä eroa vapaaehtoistyön ja muun elämän välille. Huolimatta siitä, että vapaaehtoistyössä on määriteltäviä tietyt ehdot ja rajat, joista kiinni pitämiseen vapaaehtoista on pyritty myös ammattilaisten taholta tukemaan, monet haastateltavat kuvasivat prosessia, jossa rajat vähitellen liudentuvat suhteen muuttuessa vähitellen ystävyydeksi. Osa haastatelluista kuvasi myös tietoisia rajanylityksiä, joissa tukisuhteen muodollisista rajoista ”lipsuttiin”. Myös muissa vapaaehtoistyön tutkimuksissa, esimerkiksi Peter Hoadin artikkelissa, todetaankin, että vapaaehtoistyöntekijät saattoivat käyttää omaa aloitekykyään, tehdä enemmän kuin rooli edellytti, ja näin määritellä uusia omia rooliaan. Hoad kuvaa esimerkiksi vapaaehtoista, joka joutui etsimään uutta hoitokotia vanhukselle, koska tämä ei saanut muualla kunnollista hoitoa. Tämän hän teki ennalta määrätyn roolinsa rajoituksia rikkoen, mutta samalla nimenomaan asiakkaan hyvinvoinnin vuoksi. (Hoad 2002, 243-244.)

Vapaaehtoistyöntekijät olivat kuitenkin hyvin tietoisia suhteen rajoista ja siksi rajojen ylityksiä pyrittiin aina perustelemaan, vaikka perusteluita ei erikseen kysyttykään. Rajojen ylittämisen taustalla oli kaksi perustelua. Jossain tapauksissa suhde nähtiin jo enemmän ystävyys-suhteena, mikä motivoi rajojen venyttämistä. Joskus taas oman harkinnan ja voimavarojen puolesta haluttiin antaa tuettavalle tämän parhaaksi jotakin enemmän, kuin varsinaisesti edellytettiin. Tällöin kyse oli siis perheen edusta. Kuten myös van Bochoven ym. tutkimuksessa vapaaehtoistyöntekijöiden ja ammattilaisten rajoista todetaan, mukaanottavaan rajatyöhön kuuluu se, että vapaaehtoinen on hyvin tietoinen rajojen

ylittämisestä ja kokee välttämättömäksi ylityksen perustelemisen. Päinvastoin kuin van Bochoven ym. tutkimuksessa, jossa ammattilaiset välillä ”kutsuvat” vapaaehtoisia rajojen ylittämiseen, omassa aineistossani rajojen ylitykset tehtiin itsenäisesti ja nimenomaan omaan asiantuntijuuteen ja perheen parhaan arviointiin nojaten. (Ks. van Bochove 2018, 399, 402.)

Rajatyöhön kuuluu myös se, että välillä rajoja vahvistetaan, mutta välillä niitä myös neuvotellaan uudelleen ja asetetaan erilaisiin, myös omasta tavanomaisesta positiosta poikkeavaan asemaan (Allen 2000, 330). Tällainen mukaanottava rajatyö keräsi haastatteluaineistossa yhteensä 31 mainintaa. Mukaanottavaa rajatyötä tapahtui aineistossa monella eri tavalla: 1) suhteen jatkaminen virallista tukisuhdetta pidemmälle; 2) viralliset rajat ylittävä ajankäyttö suhteeseen kuuluvien tapaamisten aikana; 3) taloudellisten määräraharajojen tietoinen ylittäminen; 4) yhteydenpidon laajentaminen myös muihin perheenjäseniin varsinaisen tuettavan lisäksi; 5) vapaaehtoistoiminnan ulkopuolelle rajatun avun (esimerkiksi lastenhoitoapu) tarjoaminen.

Suhteen jatkaminen pidempään

Yleisimmin keskustelussa esiin noussut mukaanottavan rajatyön tema liittyi siihen, että vapaaehtoistoiminnassa syntynyt suhde nähtiin ennen kaikkea ihmissuhteena, joka tulisi jatkumaan myös sen jälkeen, kun virallinen tuki- tai mentorointisuhde päättyisi. Lastensuojelun tukihenkilötoiminnassa tukisuhde jatkui nuoren tilanteen mukaan siihen asti, kunnes tämä täyttäisi 18 tai 20 vuotta, joskin se oli mahdollista lopettaa (tai jättää uusimatta) myös aiemmin, jos nuori sitä toivoi. Mentorointisuhde solmittiin pääsääntöisesti vuodeksi ja se yleensä päättyi virallisesti vuoden jälkeen, mutta erityistilanteissa mentorointia saattoi jatkaa HelsinkiMission kanssa tehdyllä sopimuksella toisenkin vuoden ajan. Näistä määritellyistä rajoista huolimatta vapaaehtoistyöntekijät toivat esiin toiveita ja odotuksia siitä, että suhde jatkuisi virallisen suhteen päätyttyäkin:

Vapaaehtoistyöntekijä: Sit kun se virallinen osuus loppuu, niin kyllä mä varmasti sit [nuoren] elämässä tuun pysymään.

Haastattelija: Joo, et se jatkuu sitten.

Vapaaehtoistyöntekijä: Ehdottomasti, et kyllä meistä sen verran läheisiä on tullu, et ei se, ei se oo pelkkä tukisuhde enää, et kyllä se on ystävyyttä. (Haastattelu 3)

Vapaaehtoistyöntekijä: Vaikee sanoo joo et miten sitä sitten. Emmä oo ajatellu mitään, että, emmä. Jos meil jatkuu samal lail jutut ja edelleen on yhteisiä mielenkiinnon kohteita edelleen juteltavaa vuoden jälkeen ni mikä jottei että, voidaan hyvin jäädä,

silleen, kavereiksi tai näin tai, tutuiksi. Asutaan aika lähekkäin ni silleen helppo nähä ja näin. Emmä oo sitä poissulkenu. Mut sit taas toisaalt jos tuntuu et, aika on kypsä sit sillon ku, vuosi on täynnä ni sit on siin, ja sitte seuraavaa mentoroitavaa. (Haastattelu 11)

Näissä esimerkeissä suhteen jatkuminen kuvattiin ensisijaisesti suhteen muuttumisen kautta: ensimmäisessä esimerkissä suhde oli jo muuttunut ystävyudeksi, ja jälkimmäisessä otteessa suhde voisi jatkua eräänlaisena naapuri- ja kaverisuhteenä. Ensimmäisen katkelman vapaaehtoistyöntekijä oli varma suhteen jatkumisesta ”ehdottomasti”; jälkimmäisen katkelman haastateltu ei ollut jatkosta yhtä varma (”mut sit taas toisaalt jos tuntuu et aika on kypsä - - - ni sit on siin”). Suurin osa haastatelluista arveli tai toivoi suhteen jatkuvan ihmissuhteenä senkin jälkeen, kun virallinen, vapaaehtoistyön ja siitä tehdyn sopimuksen määrittämä suhde oli päättynyt. Kyse on siis rajatyöstä, jossa vähitellen vapaaehtoistyöntekijän ja asiakkaan suhde rakentuu uudelleen ja muuttaa muotoaan.

Keskeinen osa tätä suhteen muuttumista oli myös se, että suhteen toivottiin vähitellen kehittyvän tasa-arvoiseksi suhteeksi, kun pääasiallinen vetovastuu siihen asti oli ollut nimenomaan vapaaehtoisella tukihenkilöllä tai mentorilla. Ainakin yksi vapaaehtoistyöntekijä kuvaa selkeästi tarvetta käydä muuttuvat pelisäännöt eksplisiittisesti läpi suhteen muuttuessa ystävyyssuhteeksi aiemmin virallisen tukisuhteen sijaan. Hän valmistautuu tekemään aktiivista rajatyötä suhteen uudelleen määrittelemiseksi, kun virallinen tukisuhde päättyy. Tällöin suhde muuttuu uudenlaiseksi, tasavertaisemmaksi, kuten haastateltu vapaaehtoinen kuvaa: ”minulla on yhtä lailla odotuksia hänen suuntaansa”. Näihin odotuksiin kuuluu ainakin se, että ”vetovastuu” suhteesta muuttuu yhteiseksi, eli molemmat osapuolet ovat yhtä lailla vastuussa siitä, että tapaamisia ehdotetaan ja sovitaan. Näin suhteen muuttuminen ystävyyssuhteeksi sisältää myös rajatyötä, sillä se edellyttää aktiivista toimintaa uusien rakenteiden luomiseksi.

Toinen haastateltu vapaaehtoistyöntekijä kuvaa toisesta vapaaehtoistoiminnan kontekstista, pienperheyhdistyksestä, tilannetta, jossa mieskaveritoiminnan vapaaehtoinen ja hänen tukemansa sittemmin aikuistunut nuori ovat pitäneet yhteyttä jopa vuosikymmenten ajan. Tämä on osaltaan muovannut hänen odotuksiaan siitä, että vapaaehtoistyönä alkanut suhde voi jatkua kehittyvänä ihmissuhteenä hyvin paljon muodollisen tukisuhteen rajoja pidemmälle.

Vapaaehtoistyöntekijä: Toivottavasti pidetään yhteyttä. Et siellä pienperheyhdistyksessäkin, on tää mieskaveritoiminta, ja mitä oon kuullu siitä toiminnasta, niin joku on ollu 40 vuotta yhteydessä (naurua).

Haastattelija: No se on jo aika kunnioitettavaa. - - -

Vapaaehtoistyöntekijä: Mutta toivon mukaan pystytään olemaan ainakin jonkin verran yhteydessä [virallisen suhteen päättymisen jälkeen]. Ja emmä oikeestaan usko ihan nyt näillä näkymin et se päättyiskään.

Haastattelija: Joo.

Vapaaehtoistyöntekijä: Koska tota me ollaan niin paljon puhuttu just niistä asioista joista hän on niin kiinnostunu ja joista ehkä hänen kaverinsa tai edes vanhemmat ei oo niin kiinnostuneita. (Haastattelu 5)

Edellä lainatussa katkelmassa myös tukihenkilön ja nuoren yhteiset kiinnostuksen kohteet, joita nuoren lähipiiri ei muuten jaa, toimivat sellaisena tekijänä, joka myötävaikuttaa suhteen jatkumiseen virallisen tukisuhteen jälkeenkin. Taustalla mahdollisesti vaikuttaa myös vapaaehtoistyöntekijän kuulema kuvaus jopa 40 vuotta jatkuneesta, alun perin vapaaehtoistoiminnassa tukisuhteena alkaneesta ihmissuhteesta. Haastateltu vapaaehtoinen toivoo yhteydenpidon jatkuvan, ja sanoo, että ei usko, että se voisi päättyä. Vapaaehtoistoiminnan kautta syntynyt ihmissuhde on sellainen suhde, jossa nuori voi puhua hänelle tärkeistä kiinnostuksen kohteista. Vapaaehtoistyöntekijän maininta ”ainakin jonkin verran [ollaan] yhteydessä” antaa kuitenkin ymmärtää, että tässäkin suhde määritellään uudelleen ja rajat ovat erilaiset virallisen suhteen päätyttyä, kun tapaamiset eivät ole enää samalla tavoin säännöllisiä.

Oman elämän jakaminen

Kun osa haastatelluista kuvasi tekevänsä ulossulkevaa rajatyötä, johon kuului esimerkiksi tiettyjen oman elämän asioiden tai sosiaalisen median rajaaminen vapaaehtoistyösuhteen ulkopuolelle (vrt. luku 6.1 edellä), osa haastatelluista puolestaan otti nämä elementit suhteeseen mukaan. He tekivät mukaanottavaa rajatyötä kertomalla myös omasta elämästään suhteen toiselle osapuolelle ja pitäen yhteyttä myös sosiaalisessa mediassa. Tämä mukaanottava rajatyö vapaaehtoistoiminnan ja muun elämän suhteen myötävaikutti siihen, että suhde ylitti vapaaehtoistyösuhteen rajat ja jatkui virallisen suhteen päättymisen jälkeenkin:

Vapaaehtoistyöntekijä: No on et kylhän se virallinen suhde on jo päättyny, et mä en enää oo hänen mentorinsa eikä hän oo mun mentoroitava. Mut me ollaan silti ystäviä, tavataan aina välillä ja ollaan somessa ystäviä Facebookissa. Ja jutellaan aina - - . Et mä luulen että mikäli se musta riippuu nii mä seuraan kyl hänen elämäänsä ja hänen lastensa elämää loppuikäni [naurahtaa]. (Haastattelu 13)

Vapaaehtoistyöntekijä: Voi jopa sanoo et se on ehkä liikaa semmonen et ollaan ystäviä, tai siis no totta kai ollaan ystäviä, mut siis tiedät semmonen et mentäis nytten, vaik viikonloppumatkalle yhdes tai kahdestaan ni ei sillä tavalla ystäviä, mutta ollaan jo oikeesti et tunnetaan puolin ja toisin ja minäki olen kertonu omista lapsistani ja omasta perheestä ja näin - - - et ollaan oikeesti, lähennytty tän vuoden aikana. (Haastattelu 15)

Molemmat yllä siteeratut haastatellut kuvaavat suhteen muuttuneen ystävyudeksi. Ensimmäinen haastateltu toteaa suhteen jo päättyneen virallisesti, mutta kertoo sen jatkuvan ystävyyssuhteena, johon kuuluu tapaaminen ”aina välillä”, ystävyys Facebookissa, sekä jutteleminen. Koska suhde on muuttunut ystävyudeksi, sillä ei ole päättymispäivää, vaan haastateltu toteaa seuraavansa mentoroitavansa ja tämän lasten elämää loppuikänsä ”mikäli se [hänestä] riippuu”. Toinen haastateltava on hieman varauksellisempi ja toteaa suhteen muuttuneen ystävyudeksi, mutta toteaa samalla, että ei ole toisen osapuolen kanssa ”sillä tavalla ystäviä” että olisi esimerkiksi luontevaa matkustaa yhdessä. Samalla vastaaja kuitenkin kuvaa suhteen olevan sillä tavoin tasapuolisempi, että hänkin on kertonut omasta perheestään ja omista asioistaan. Maininta siitä, että suhde on ”ehkä liikaa semmonen et ollaan ystäviä” on kuitenkin tulkittavissa siten, että vapaaehtoinen itsekkin pohtii, onko rajojen ylitys suhteessa viralliseen tukisuhteeseen ollut liiallistakin, ja onko hän mennyt liian pitkälle mukaanottavassa rajatyössä tuodessaan suhteeseen oman elämänsä asioita.

Tunne rajojen ylittämisestä tavalla tai toisella näkyi myös niin, että haastatellut vapaaehtoistyöntekijät kokivat tarpeelliseksi perustella omaa toimintaansa. Yksi haastateltu vapaaehtoistyöntekijä toi esiin suhteen pidempään jatkumisen syynä nimenomaan perheen tarpeisiin vastaamisen:

Vapaaehtoistyöntekijä: Elikä meil on, todellakin vähän haasteellisempi perhe ni mä oon sopinu HelsinkiMission kanssa että me jatketaan tätä suhdetta nyt ainakin vielä, kaks, yhteensä kaks vuotta ja sitten mä tuun jatkamaan sitä myös sen jälkeen ihan ilman Mission tukeekin, HelsinkiMission tukee. Tää oli perheen toive. - - -

Haastatteli: Sä oot sit ihan tälleen ollu valmis sit just sitä, tukea jatkamaan sen jälkeenkin kun nää viralliset HelsinkiMission asettamat nää puitteet ikään kuin päättyy.

Vapaaehtoistyöntekijä: Kyllä, koska mä koen et siit on ehkä varmaan heille eniten hyötyä et se on todella pitkäjänteistä sitte (-). (Haastattelu 12)

Haastateltu kertoo tukemansa perheen olevan ”vähän haasteellisempi” ja hyötyvän nimenomaan pitkäkestoisesta tuesta. Perhe on itsekkin tuonut esiin toiveen pysyvästä tukisuhteesta, kuten vapaaehtoistyöntekijä kertoo (”tää oli perheen toive”). Perheen kanssa on sovittu kahden vuoden virallisesta tukisuhteesta, mutta se tulee jatkumaan jo sen jälkeenkin. Tätä vapaaehtoistyöntekijä

perustelee nimenomaan perheen edulla: hän arvioi, että nimenomaan pitkäjänteinen suhde palvelee parhaiten perhettä ("koen et siit on ehkä varmaan heille eniten hyötyä et se on todella pitkäjänteistä sitte"). Taustalla vaikuttaa perheen tilanteen haastavuus, joihin liittyy myös aiempia kokemuksia hylkäämisestä tai kesken loppuneesta tuesta. Siksi vapaaehtoistyöntekijältä toivotaan nimenomaan pitkää suhdetta, joka tarjoaa riittävästi aikaa luottamuksen rakentumiselle, ja vapaaehtoistyöntekijä tekee mukaanottavaa rajatyötä ollessaan valmis sitoutumaan tällaiseen pitkään, virallisen suhteen aikarajat ylittävään suhteeseen.

Pidemmät tapaamiset

Ajankäyttöön liittyvää mukaanottavaa rajatyötä tehdään myös yksittäisten tapaamisten osalta. Se olikin aineistossa yleisin tapa, jolla haastatellut tietoisesti ylittivät vapaaehtoisen ja nuoren/vanhemman välisen suhteen virallisia ja koulutuksessa määriteltyjä rajoja. Vaikka tapaamisten kestoksi oli alustavasti määritelty puolitoista tai korkeintaan kaksi tuntia noin kaksi kertaa kuukaudessa, monet haastatellut kertoivat viettävänsä yhdessä paljon pidempiäkin aikoja kerrallaan tuettavan kanssa. Tätäkin haastatellut perustelevat nimenomaan tukea saavan edulla. Pidemmän tapaamisen aikana vapaaehtoistyöntekijällä on mahdollisuus tarjota enemmän apua tai kokemuksia kuin mitä määrättyssä lyhyessä ajassa on mahdollista.

Vapaaehtoistyöntekijä: Ja mä oon nyt ollu siellä pidempään että, oli tarkoitus, tai on sanottu et kaks tuntia, mutta mä oon sanonu hänelle että mä en yleensä varaa sille päivälle mitään, et jos hän tarvii mua vähän enemmän niin mä voin olla koska, ei siinä kahdessa tunnissa ehdi kolmen pienen lapsen kanssa juurikaan, niinku mihinkään. (Haastattelu 10)

Vapaaehtoistyöntekijä: On se... keskimäärin tosi hyvin. Et viimeks esimerkiks kun me tavattiin niin meillä on ohjeet niinku periaatteessa et se olis noin puoltoista tuntia se tapaaminen kaks kertaa kuukaudessa. Se on se niinku se tämmönen raja annettu. Mutta niinkun sanottu, niin esimerkiks mä mielelläni menen hänen kanssaan vaikka sinne [harrastukseen liittyvään kauempana sijaitsevaan paikkaan] ja ollaan yli vuorokausi pois sillä matkalla. Emmä katso niinku sitä että voivoi sentään, et en mä vois mennä... (Haastattelu 5)

Molemmat haastatellut haluavat tarjota jotakin sellaista, joka ei vain parin tunnin tapaamisessa onnistu, kuten pidempää retkeä nuoren harrastukseen liittyvään kohteeseen, tai ylipäätään menemistä jonnekin kodin ulkopuolelle, jonne ylemmän sitaatin kuvaama äiti ei ehtisi kolmen pienen lapsen

kanssa, ennen kuin pitäisi jo lähteä takaisin. Kyse on mukaanottavasta rajatyöstä, tietoisista rajojen ylityksistä ajan suhteen, jolla uskotaan olevan lisäarvoa. Niitä perustellaan tuettavan edulla: nämä hyötyvät siitä, että he pääsevät tiettyyn kohteeseen tai että vapaaehtoisella ei ole kiire päättää tapaamista, kun liikkuminen kolmen pienen lapsen kanssa on muutenkin hankalaa. Ensin siteerattu vastaaja nostaa perusteluksi nimenomaan tuettavan tarpeen: ”et jos hän tarvii mua vähän enemmän...” Tällöin vapaaehtoistyöntekijä pyrkii vastaamaan tähän tarpeeseen, vaikka samalla tuokin esiin, että ”on tarkoitus” että tuettavan kanssa vietetään vain kaksi tuntia kerrallaan. Myös jälkimmäinen vapaaehtoinen tuo esiin ”ohjeet”, joiden mukaan tapaamisaika olisi vain 1,5 tuntia kerrallaan, ja kuvaa pidempää, yli vuorokauden mittaista matkaa yhdessä nuoren kanssa siksi tietoisena rajojen ylittämisenä. Vapaaehtoistyöntekijät ovat valmiita tekemään mahdollisimman paljon tuettavien eteen, ja pitävät tätä tavoitetta muodollisia rajoja tärkeämpinä. He tekevät myös oman arvionsa tilanteesta ja sen perusteella toimivat kuten toimivat, huomioiden esimerkiksi nuorten kiinnostuksen kohteita tai arvioiden sitä, mikä olisi monen pienen lapsen äidin etu tapaamisen yhteydessä.

Taloudelliset asiat

Edellisessä alaluvussa (6.1) kuvattiin ulossulkevaa rajatyötä ja omien rajojen ylläpitoa nimenomaan taloudellisissa asioissa. Osa haastatelluista vapaaehtoisista puolestaan teki mukaanottavaa rajatyötä ja tietoisesti ylitti rajoja myös taloudellisissa asioissa. Eräs haastateltu vapaaehtoistyöntekijä kertoo, kuinka ravintolakäynneistä tukihenkilön ja nuoren yhteistä lempiruokaa syöden on tullut tukihenkilön ja nuoren ”harrastus”, johon menee enemmän rahaa kuin lastensuojelun tukihenkilötoiminnan kulukorvauksiin budjetoidut varat. Tukihenkilö ei pidä tarpeellisena tiukkaa budjetissa pysymistä, vaan on valmis ylittämään budjetin rajat ja sijoittamaan osin omia rahojaankin näihin yhteisiin hetkiin. Hän tiedostaa toiminnan taloudelliset rajat (”meillä viiskymppiä kuussa on se käyttö”), mutta katsoo, että kyseessä on joustava raja (”mä en sit taas nää sitä niin että mun pitää rajottaa...”). Kyse on siis joustavasta rajasta, jota vapaaehtoistyöntekijä ei koe tarpeelliseksi ylläpitää, vaan tietoisesti purkaa rajan. Sama vapaaehtoistyöntekijä kertoo myös jättävänsä tukihenkilölle maksettavan palkkion nostamatta. Tästä hän on myös kertonut nuorelle:

Vapaaehtoistyöntekijä: Meillähän on se mahdollisuus niinku viiskymppiä kuussa, se palkkio siitä, ja tota noin niin mä on niinku sanonut siitä että mä nään meidät ystävinä ja mä sit sanoin, että mä en oo koskaan ottanu sitä rahaa.

Haastattelija: Joo...

Vapaaehtoistyöntekijä: Sit hän oli taas ihan oli jo taas silleen niinku "ihanko totta", et hän näkee niinku siitä että mä en tee tätä mistään niinku tommosesta syistä, et mä teen ihan oikeasti niinku hänestä, hänestä niinku johtuen. Et ei niinku... Ja sit mä sanoinkin just että eihän se, et vaikka meidän virallinen osuus tässä päättyis niin kyllä mä niinku pysyn hänen elämässään. (Haastattelu 3)

Vapaaehtoistyöntekijä näkee sen, että hän ei nosta tukihenkilötoiminnasta maksettavaa pientä palkkiota, samalla osoituksena siitä, että hän ei ole mukana toiminnassa taloudellisista syistä, vaan nimenomaan nuoren vuoksi ja koska tästä on tullut hänelle tärkeä, kuten samassa yhteydessä mainittu toteamus suhteen jatkumisesta ”virallisen osuuden” jälkeenkin kuvaa. Rajoja aktiivisesti purkavaa rajatyötä tehdään siis sekä luopumalla omista eduista, kuten palkkiosta, että ajallisesti, jatkamalla suhdetta sen jälkeenkin, kun virallinen suhde on päättynyt. Tässäkin rajojen ylittäminen palvelee vapaaehtoistyöntekijän kuvaamana nuoren etua: maininta palkkion nostamattomuudesta korostaa nuorelle sitä, että vapaaehtoinen on toiminnassa mukana muista kuin itsekkäistä syistä ja vahvistaa sitä kautta nuoren luottamusta tukihenkilöä kohtaan. Palkkiosta kieltäytyminen on signaali nuorelle vapaaehtoistyöntekijän kiintymyksestä häntä kohtaan ja motiiveista, ja rakentaa siis tietynlaista vapaaehtoistyöntekijän positiota epäitsekäänä nuoren puolesta toimijana tässä diskurssissa paremmin vapaaehtoisen arvion mukaan kuin tiukka ammattilaisten määrittelemien rajojen noudattaminen. Se puolestaan vahvistaa nuoren luottamusta vapaaehtoiseen, ja tällä tavoin toimii tämän eduksi.

Muiden perheenjäsenten tapaaminen

Mukaanottavaa rajatyötä teki myös eräs lastensuojelun tukihenkilötoiminnan vapaaehtoinen, joka otti aktiivisesti yhteyttä myös tuettavan lapsen äitiin ja keskusteli tämän kanssa tilanteesta, vaikka hänen olisi ollut tarkoitus lastensuojelun tukihenkilötoiminnan vapaaehtoisena olla nimenomaan nuoren tukena. Vapaaehtoistyöntekijä koki itse tämän hyväksi tukisuhteen kannalta, sillä äidin tapaaminen antoi hänelle selkeämmät taustatiedot nuoren tilanteesta. Mahdollisesti luottamuksen rakentaminen äitiin vaikutti myös niin, että äiti oli motivoituneempi tukemaan nuoren ja vapaaehtoisen välistä suhdetta. Mukaanottava rajatyö kuvataan jälleen nuoren parhaan näkökulmasta (”rakennetaan taustat kunnolla”), joskin vapaaehtoistyöntekijä viittaa myös siihen, että tämä on hänen itsensä ja äidin kannalta samoin hyvä ratkaisu.

Vapaaehtoistyöntekijä: Sillon alkuaikoina meil oli pari tapaamista [naurahtaa] pelkästään äidin kanssa. Mä halusin vähän kuulla et onko äidillä toivomuksia tai jotain semmosia rajoja et mennään, ja jotain semmosii missä vois mennä eteenpäin. Jotain vinkkei sieltä äidiltä tuli, mutta noin muuten niin oli aika vapaat ja mä siin alus pidin erittäin, ja kyl mä edelleenki äitiä pidän ajan tasalla. - - -

Haastattelija: - - - kun sanoit et tapasit ihan tätä äitiä myös siin alussa niin, keksiksä tän ihan ite vai tuliks joltain työntekijältä tähän alote että näin kannattas tehä vai?

Vapaaehtoistyöntekijä: No kyl mä sen ehkä keksin ite, en tiedä sitte että oliko mulla siinä erityist syytä vai kuuluuks se vaan nyt mulla jotenki semmoseen että rakennetaan taustat kunnolla. Minä koin et se oli hyvä idea enkä mä nyt usko et äitikään sitä pahana, ei me varmaan tavattu ku pari kertaa ja kutsuin hänet jonneki kahville, et siinä se. (Haastattelu 7)

Tässä esimerkissä vapaaehtoistyöntekijä tekee mukaanottavaa rajatyötä ottaessaan omalle vastuulleen itsenäisesti myös alkupalaverien pitämisen nuoren äidin kanssa. Tämä ei kuulu toiminnan varsinaisiin puitteisiin, vaan vapaaehtoinen toteaaakin keksineensä sen itse. Hän kuvaa halunneensa varmistua siitä, onko äidillä odotuksia tukisuhteen osalta, tai sellaisia rajoja, jotka toiminnassa olisi hyvä huomioida. Keskustelussa joitakin asioita tulikin esiin (”jotain vinkkei sieltä äidiltä tuli”), mutta pääasiassa vapaaehtoinen kertoo saaneensa melko vapaat kädet omaan tehtäväänsä. Etenkin nuoremman lapsen, joka on usein riippuvainen vanhemmistaan tapaamisten käytännön toteuttamiseksi, kohdalla luottamuksen luominen vanhempiin voikin olla myönteinen seikka. Se voi sitouttaa vanhemmatkin suhteen tukemiseen, mikä on tärkeää etenkin nuorempien lasten kohdalla joidenkin haastateltujen kuvaamien toteutumattomien tapaamisten välttämiseksi. Suhteen luominen myös nuoren äitiin heti alussa on mahdollisesti vaikuttanut siihen, että yhteys myös äitiin on jatkunut edelleen, kuten haastateltu toteaa sanoessaan, että pitää edelleen äitiä ajan tasalla. Se tukee myös perheen tilanteen huomioimista kokonaisuutena.

Lastenvahdiksi tarjoutuminen

Samaan tapaan kuin lastensuojelun tukihenkilötoiminnan vapaaehtoisen on ajateltu olevan nimenomaan lapsen tai nuoren (eikä koko perheen tuki), vastaavasti edellä on äitimentortoiminnan osalta jo käsitelty sitä, että äitimentorina toimivan vapaaehtoistyöntekijän ei ole tarkoitus olla lastenvahti, vaan nimenomaan vanhemman tukihenkilö. Ainakin yksi haastateltu kuitenkin kertoi, että tästä rajauksesta, josta hän oli hyvin tietoinen, hän oli kuitenkin valmis joustamaan. Tälläkin kertaa tätä rajojen ylittämistä perusteltiin nimenomaan perheen tarpeilla: ”itse asias se mitä äiti olis

kaikist eniten halunnu ni just tää lapsenhoitoapu”. Äitimentortoiminnan vapaaehtoistyöntekijä pyrkii vastaamaan perheen tarpeisiin, vaikka se tarkoittaakin mentortoiminnan rajojen rikkomista:

Äitimentor: Mä voisin kuvitella, kato ku tää paljastu tää että itse asias se mitä äiti olis kaikist eniten halunnu ni just tää lapsenhoitoapu, ni sit mä sanoin vaan hänelle et kyl mulle saa soittaa että, (--) nyt olen ollu tyttöjen kans, tytöt tuntee mua ja (-) jollain lail viihtyy mun kanssa ni, kyl mä, kyllä voin olla ihan lapsenvahtikin mut se on sitte taas ulkona tästä mentorointitoiminnasta et se ei kuulu siihen. Mut se että, voin olla tarvittaes lapsenvahtina. (Haastattelu 9)

Vapaaehtoistyöntekijä tiedostaa, että lastenhoito ei kuulu osaksi äitimentorointitoimintaa. Siitä huolimatta hän havaitsee, että äidillä on kaikkein suurin tarve nimenomaan lastenhoitoavulle, joten hän lupaa tarjota sitä perheelle, etenkin kun on mentorointitoiminnan myötä jo tutustunut myös lapsiin (”tytöt tuntee mua ja jollain lail viihtyy mun kanssa”). Vapaaehtoistyöntekijä tekee päätöksen lastenhoidon tarjoamisesta nimenomaan perheen äidin tarpeiden pohjalta ja perheen etua arvioiden. Koska kuitenkin lastenhoitotoiminta on rajattu mentorointisuhteen ulkopuolelle, hän tarjoutuu toimimaan lastenvahtina ikään kuin yksityishenkilönä: ”kyllä voin olla ihan lapsenvahtikin mut se on sitte taas ulkona tästä mentorointitoiminnasta”. Koska vapaaehtoistyöntekijä tiedostaa toiminnan olevan äitimentoroinnin rajojen ylittämistä, hän katsoo olennaiseksi haastattelutilanteessakin ensinnäkin perustella sitä perheen tarpeella ja toisekseen korostaa, että lapsenvahtina toimiminen on mentoroinnista erillistä. Kyse on siis eräänlaisesta kaksoisroolista, jossa sama henkilö on sekä mentor että lastenhoitaja, mutta nämä positiot ovat toisistaan erillisiä (ks. myös Pughin tutkimus sosiaalialan ammattilaisten ”kaksoisrooleista” pienissä yhteisöissä; Pugh 2007, 1407-1409).

Myös toinen äitimentortoiminnassa toimiva vapaaehtoistyöntekijä oli valmis toimimaan lastenvahtina ainakin ”hätätilanteessa”. Myös hän koki, että olennaisinta oli äidin tai perheen tarpeisiin vastaaminen, ja suhteen viralliset rajat olivat siihen verrattuna toissijaisia:

Haastattelija: Mikä sun mielest tai miten sä näät nimenomaan tän mentorin roolin siinä äidin tai perheen elämässä?

Vapaaehtoistyöntekijä: Must se on just tavallaan ollu sitä, et me ollaan menty sen äidin ehdoilla. - - - Mut must se on ollu sellanen tuki. Eli tavallaan mehän toimitaan niin, et okei me ei olla lastenhoitajia mut me voidaan esimerkiks, kyl mäki sanoin että hei et hätätilantees jos sä tarviit nii mä voin auttaa lastenhoidossa, mut hän halus pitää sen niin et mä olin just nimenomaan hänelle. (Haastattelu 13)

Viimeksi mainitussa esimerkissä HelsinkiMission äitimentorina toimiva vapaaehtoinen tarjoutuu mentoroitavalle lastenhoitoavuksi, vaikka on samalla tietoinen siitä, että kyse on rajanylityksestä ("okei me ei olla lastenhoitajia"). Taustalla on ajatus siitä, että hän näkee oman positionsa nimenomaan äidin tarpeiden kautta ("et me ollaan menty sen äidin ehdoilla"). Siksi hän tekee mukaanottavaa rajatyötä tarjoutuessaan myös lastenvahdiksi, mikäli olisi akuutti tarve, sillä hän toivoo voivansa vastata äidin ja perheen kaikenlaisiin tarpeisiin. Samaan aikaan tässä esimerkissä kuitenkin myös mentoroitava tekee rajatyötä, hänen tapauksessaan ulossulkevaa rajatyötä, kieltäytyessään avusta. Hän haluaa pitää mentor-suhteen nimenomaan kahdenvälisenä suhteena ja kieltäytyy lapsenhoitoavusta. Tässä tapauksessa mentorin tarjous, jossa hän itse uskoo ajattelevansa koko perheen parasta, ei siis kuitenkaan vastaa äidin näkemystä siitä, mitä hän mentorilta toivoo.

Monet vapaaehtoistyöntekijät näkivät siis oman asemansa joustavana ja olivat valmiita tekemään mukaanottavaa rajatyötä ja ottamaan itselleen sellaisia tehtäviä ja vastuita, jotka eivät suoraan liittyneet ammattilaisten määrittelemään vapaaehtoisen positioon. Suuri osa vastaajista kuvasi prosessia, jossa vapaaehtoistoiminnan kautta *alkanut suhde muuttui joko suhteen aikana tai virallisen osuuden päättyessä ystävyysuhteeksi*, ja tapaamiset jatkuivat tai ainakin niiden toivottiin jatkuvan ilman organisaatiotahon tarjoamaa paradigmaa. Myös virallisen suhteen aikana monet vapaaehtoistyöntekijät olivat valmiita ylittämään rajoja siinä, että *he tarjosivat tuettaville enemmän aikaansa kuin mitä viralliset puitteet olivat määritelleet. Joustavaa rajojen uudelleenmäärittelyä tehtiin myös taloudellisten seikkojen suhteen, ja myös toiminnan ulkopuolelle eksplisiittisesti rajattua lastenhoitoapua tarjottiin*. Vapaaehtoistyöntekijät olivat hyvin tietoisia rajoista, mutta tekivät mukaanottavaa rajatyötä ja tietoisia rajojen ylityksiä siitä huolimatta ja *aina perustellen päätöstään lapsen, vanhemman tai koko perheen edulla ja tarpeilla*. Vapaaehtoistyöntekijät käyttivät omaa harkintaansa ja oppiessaan tuntemaan lapsen tai vanhemman he huomioivat parhaansa mukaan tämän tilannetta, tarpeita ja kiinnostuksen kohteita, ja olivat valmiita ylittämään tukisuhteen muodolliset rajat oman harkintansa ja arvionsa perusteella, toimien lapsen tai perheen parasta ajatellen. Rajatyö suhteessa tukea saaviin perheisiin oli siis hyvin monimuotoista, ja vapaaehtoistyöntekijät tekivät erilaisia ratkaisuja oman tilannearvionsa ja harkintansa pohjalta. Seuraavassa luvussa vedän vielä yhteen tutkimukseni tuloksia ja pohdin rajatyöhön vaikuttavia taustatekijöitä suhteessa aineistoon.

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessani haastattelin yhteensä 15 ison kaupungin lastensuojelun tukihenkilötoiminnan sekä HelsinkiMission äitimentortoiminnan vapaaehtoista. Haastatteluissa pyrin kartoittamaan vapaaehtoisten näkemyksiä omasta positiostaan ja ennen kaikkea tutkimaan sitä rajatyötä, jota he tekivät rakentaessaan ja ylläpitäessään omaa positiotaan sekä suhteessa ammattilaisiin että suhteessa tukea saaviin lapsiin, vanhempiin ja perheisiin. Haastattelut pyrin toteuttamaan puolistrukturoituina haastatteluina, jossa toimin myös itse aktiivisessa roolissa.

Tutkimusprosessi oli monivaiheinen ja pidempi kuin alkuperäinen ajatukseni oli ollut. Tähän vaikutti muun muassa HelsinkiMission valikoituminen toiseksi tutkimuskohteeksi vasta prosessin aikana, mutta myös tutkimuksen teko osin työn ohessa ja muut ajankäyttöön liittyvät haasteet. Toisaalta tauot työskentelyssä mahdollistivat välillä myös etäisyyden saamisen tutkimusaineistoon, jonka jälkeen aineistoa oli helpompi tarkastella uusista näkökulmista. Tutkimuskysymykset terävöityivät sekä aineiston uusien tarkastelukierrosten että kirjoitusprosessin myötä. Tästä seurasi myös se, että vasta jälkikäteen, kirjoitusprosessissa mieleen tuli ajatuksia ja käsitteitä, joita olisi ollut hedelmällistä hyödyntää jo haastattelujen tekovaiheessa. Tämä lienee jossakin määrin väistämätöntä, mutta herätti pohtimaan sitä, olisiko haastattelujen tekoon voinut vielä paremmin valmistautua teoreettisen käsitteistön purkamisen kautta.

Haastatteluissa vapaaehtoistyöntekijät kuvasivat läheistä suhdetta vapaaehtoistoiminnan koordinaattoreiden kanssa. Nämä olivat vastanneet vapaaehtoistyöntekijöiden rekrytoinnista ja kouluttamisesta, ja koulutuksen ja muun viestinnän kautta koordinaattorit olivat pyrkineet luomaan vapaaehtoistoiminnalle puitteet ja rajat, joita vapaaehtoiset saattoivat soveltaa omassa toiminnassaan. Tarkastelin tutkimuksessani näitä vapaaehtoistyöntekijöiden strategioita oman sosiaalisen identiteetin ja asiantuntijuuden rakentajina sekä rajojen ylläpitäjinä ja ylittäjinä hyödyntäen Thomas Gierynin luomaa rajatyön käsitettä. Rajatyötä on oman position ja asiantuntijuuden rakentaminen sekä omien vastuiden hallitseminen, ja se tapahtuu jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden, tässä tapauksessa ammattilaisten sekä asiakkaiden, kanssa.

Haastateltujen välit vapaaehtoistoiminnan koordinaattoreihin olivat läheiset, ja näiltä koettiin saatavan tarvittaessa tukea vapaaehtoistyössä esiin nouseviin haasteisiin. Sen sijaan suhteessa lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin ja joihinkin muihinkin perheiden elämässä oleviin ammattilaisiin korostui oman asiantuntijuuden korostaminen näihin verrattuna. Haastatellut rakensivat kertomuksissaan omaa asemaansa perheiden arjessa tiiviisti läsnä olevina henkilöinä, jotka olivat myös valmiita sitoutumaan pitkään tukisuhteeseen ja pitämään yhteyttä lapseen, vanhempaan

tai perheeseen virallisen tukisuhteen jälkeenkin. Tämä rakensi heidän asiantuntijuuttaan etenkin verrattuna lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään, joka saattoi vaihtua usein, eikä suuren asiakasmäärän vuoksi muutenkaan ollut yhtä lailla lapsen arjesta tietoinen. Vapaaehtoisen asiantuntijuutta loi siis tiivis vuorovaikutus perheeseen, jonka asioissa vapaaehtoistyöntekijä koki olevansa vahvemmin mukana kuin ammattilaiset. Toisaalta sosiaalityöntekijän kiireisyys turhautti vapaaehtoisia myös sitä kautta, että vuorovaikutus tämän kanssa jäi lyhyeksi ja pinnalliseksi, eikä antanut tilaa vapaaehtoisen ja ammattilaisen vuorovaikutukselle lapsen tai perheen asioista.

Ainakin osin kyse on kuitenkin ”lastensuojelun kriisistä”, riittämättömistä resursseista ja suurista asiakasmääristä, jotka myötävaikuttavat työntekijöiden kuormittumiseen ja nopeaan vaihtuvuuteen. Tähän vaikuttavat puolestaan palvelujärjestelmän pirstaloituminen, siirtyminen markkinamalliin, kohtuuttomat työntekijäkohtaiset asiakasmäärät ja niiden aiheuttama kiire ja henkinen kuormitus sekä johtamisongelmat. Lastensuojelussa sekä johtajia että työntekijöitä kuormittaa myös toisaalta pyrkimys vastata lasten ja nuorten tarpeisiin, mutta toisaalta lisääntyvä tietoisuus taloudellisista vaateista ja säästöpainet. (Alhanen 2014, 34-53.)

Suhteessa tukea tarvitseviin lapsiin, vanhempiin ja perheisiin vapaaehtoistyöntekijät tekivät omia ratkaisuitaan ja pyrkivät toisaalta soveltamaan koulutuksessa saamaansa tietoa vapaaehtoistoiminnan rajoista, mutta toisaalta myös arvioimaan perheen tarpeita ja ylittämään rajat oman harkintansa nojalla. Tätä toimintaa analysoin omassa tutkimuksessani hyödyntäen ulossulkevan rajatyön sekä mukaanottavan rajatyön käsitteitä. Ulossulkevaa rajatyötä tehtiin ennen kaikkea suhteessa ajankäyttöön sekä rahaan, mutta myös joitakin raskaampia keskustelunaiheita tai vaikeimpia ongelmia rajattiin vapaaehtoistyöntekijän position ulkopuolelle. Monet vapaaehtoistyöntekijät kuvasivat, kuinka he pitivät kiinni sovituista tapaamisajoista: tapaamisia oli ennalta määrätysti noin kaksi kertaa kuussa ja niiden kesto oli 1,5-2 h, ja vapaaehtoiset pitivät aikarajoista kiinni, vaikka joskus perheiltä tulikin joko avoimesti ääneen lausuttuja tai vapaaehtoistyöntekijöiden havaitsemia implisiittisiä toiveita tiiviimmästä tuesta tai pidemmistä tapaamisista. Taloudellinen rajanveto puolestaan liittyi pääsääntöisesti nimenoman lastensuojelun tukihenkilötoimintaan, jossa vapaaehtoisten vastuulla oli kaupungin maksaman tapaamisbudjetin hallinta. Ainakin yhdessä tapauksessa haastateltu joutui kuitenkin tekemään taloudellista rajatyötä myös kieltäytymällä suorista raha-avustuspyynnöistä. Yksittäisiä mainintoja ulossulkevasta rajatyöstä liittyi myös sosiaalisen median käyttöön, oman perheen tai muuten oman vapaaehtoistoiminnan ulkopuolisen elämän rajaaminen tukisuhteen ulkopuolelle, sekä keskustelusuhteen pitäminen ”kevyenä”, jotta vapaaehtoistyöntekijä ei joutuisi liian haastavaan psykologin tai muun ammattiauttajan rooliin.

Rajojen ylläpitäminen ei ollut itsestäänselvää; usein vapaaehtoiset kokivat hankalaksi sen, että joutuivat kieltäytymään jostakin, jota perhe toivoi tai tarvitsi. Siksi ulossulkevaa rajatyötä lähes aina perusteltiin, myös haastattelutilanteessa, jossa en itse haastattelijana mitenkään arvottanut vapaaehtoistyöntekijöiden toimintaa. Nimenomaan koulutuksessa ja muussa vapaaehtoistoimintaa organisoivien tahojen viestinnässä esiin tulleet vapaaehtoistoiminnan rajat ja puitteet toimivat ulossulkevan rajatyön osalta usein perusteluina: niihin vedottiin ikään kuin ”puolustuksena”, ja samalla korostettiin sitä, että nämä rajat olivat olleet alusta alkaen myös asiakkaan tiedossa. Ulossulkevaa rajatyötä perusteltiin kuitenkin myös muuten. Osa vetosi omaan jaksamiseensa tai oman arkensa sujumiseen; osa puolusti rajoista kiinni pitämistä kasvatuksellisistakin syistä; ja osa vetosi tasavertaisuuteen: toiminta oli tasapuolista, kun kaikkien kohdalla noudatettiin samoja periaatteita.

Moni haastatelluista vapaaehtoistyöntekijöistä oli kuitenkin valmis tekemään mukaanottavaa rajatyötä ja rikkomaankin rajoja. Tällöinkin haastatellut olivat kuitenkin hyvin tietoisia rajoista, ja siksi myös niiden ylittäminen tai rikkominen yhtä lailla edellytti perusteluja haastattelutilanteessa, ja haastatellut olivat hyvin tietoisia siitä, että ylittivät toiminnalle asetettuja rajoja. Mukaanottavaa rajatyötä perusteltiin lähes aina perheiden tarpeisiin vastaamisella tai lapsen, vanhemman tai perheen edulla, jonka katsottiin ylittävän ennaltamääritellyt rajat. Tuettavalle perheelle haluttiin antaa jotakin enemmän, ja siksi heitä saatettiin tavata pidempään, tai heille saatettiin tarjota sellaista tukea tai apua, joka ei oikeastaan kuulunut vapaaehtoistoimintaan. Joskus tuettaville haluttiin heidän etuaan arvioiden antaa jopa jotain sellaista, joka oli eksplisiittisesti rajattu toiminnan ulkopuolelle, kuten lastenhoitoapu. Rajojen ylittäminen avoimesti oli myös luottamusta tai suhteen merkityksellisyyttä korostava signaali tukea saavalle nuorelle, vanhemmalle tai perheelle.

Pitkässä vapaaehtoistyön kautta muodostuneessa suhteessa rajat myös liudentuivat vähitellen. Säännölliset tapaamiset myötävaikuttivat siihen, että suhde sai vähitellen ystävyysuhteen piirteitä, mikä edesauttoi tukisuhteen virallisten rajojen kyseenalaistamista ja purkamista. Rajat olivatkin joustavat myös niin, että suhde jatkui virallisen tuki- tai mentorointisuhteen päättymisen jälkeen. Suurin osa haastatelluista koki suhteen muuttuneen ystävyys- tai kaverisuhteeksi, jonka jatkaminen oli luontevaa, joskin suhde samalla määrittyi uudelleen virallisen osuuden päättyessä. Joskus kuitenkin suhteen jatkumista perusteltiin myös perheen edulla: pitkäkestoinen suhde palveli perheen kokonaistilannetta ja tuki jatkuvuutta.

Tarkasteltaessa ulossulkevaa ja mukaanottavaa rajatyötä havaitsin, että kyse ei ollut niinkään yksittäisten vapaaehtoisten persoonaan liittyvistä seikoista. Tietyt vapaaehtoistyöntekijät eivät olleet ”tiukempia” tai ”tarkempia” ja toiset taas ”sallivampia”, vaan sama vapaaehtoistyöntekijä saattoi

tehdä esimerkiksi ulossulkevaa rajatyötä taloudellisten asioiden suhteen ja mukaanottavaa rajatyötä ajankäytön suhteen, tai päinvastoin. Tämä puoltaa sitä, että kyse on tosiaan toisaalta suhteen ja rajojen rakentumisesta vuorovaikutuksessa tuettavan perheen kanssa ja toisaalta vapaaehtoistyöntekijän omasta harkinnasta ja perheen tilanteesta muodostamasta arviosta pikemminkin kuin persoonapiirteistä. Mielenkiintoinen jatkotutkimuksen aihe voisikin olla esimerkiksi se, miten vapaaehtoistyöntekijät rakentavat omia käsityksiään perheen tilanteesta ja tarpeista, ja miten he käyttävät omaa harkintaansa. Toisaalta omassakin aineistossani nousi esiin myös paljon sellaista kerrontaa vapaaehtoistyöntekijöiden moninaisista rooleista ja vaihdoksista positiosta toiseen esimerkiksi eri tilanteissa ja suhteen kehittyessä, jota voisi myös olla hyödyllistä tarkastella myöhemmissä vapaaehtoistoimintaan liittyvissä tutkimuksissa. Etenkin lasten parissa tehtävässä vapaaehtoistoiminnassa asema muuttuu väistämättä myös lapsen iän myötä.

Rajatyön käsite oli sillä tavalla hyödyllinen oman tutkimukseni ja vapaaehtoisten kertomusten kannalta, että se teki näkyväksi rajojen vetämiseen ja ylläpitämiseen liittyvän työn. Vapaaehtoiset eivät ainoastaan toteuttaneet vapaaehtoistoiminnan koordinaattoreiden ennalta asettamia rajoja, vaan tekivät aktiivista työtä pohtiessaan oman positionsa rajoja sekä yksin että ammattilaisten kanssa ja käyttäessään omaa harkintaansa sen suhteen, milloin perheen edun mukaista oli rajojen vahvistaminen, ja milloin puolestaan rajojen ylittäminen. Rajatyö on jatkuva prosessi, johon vapaaehtoiset joutuivat ryhtymään jatkuvasti uudelleen suhteen kehittyessä, tai esimerkiksi virallisen suhteen päättyessä, kun tukisuhteenä alkanut suhde määriteltiin uudelleen tasavertaisempana ihmissuhteenä. Vasta aineiston analyysivaiheessa tajusin, kuinka paljon rajatyöstä oli myös oman asiantuntijuuden rakentamista eikä vain asiakkaan tapaamisessa tapahtuvaa rajojen ylläpitämistä ja ylittämistä. Rajatyön käsite tarjosi mahdollisuuden tarkastella myös sitä, kuinka haastatellut vapaaehtoiset kuvasivat ja rakensivat omaa asiantuntijuuttaan sekä suhteessa sosiaalialan ammattilaisiin, että muutenkin haastattelutilanteessa luomassaan kuvauksessa omasta positiostaan ja toiminnastaan..

Tutkimukseni tavoitteena oli luoda kuvaa vapaaehtoisten toiminnasta ja siitä rajatyöstä, jota he tekevät omassa positiossaan nimenomaan vapaaehtoistyöntekijöinä. Toiveeni oli, että tieto asiasta auttaisi myös vapaaehtoisten position selventämisessä sekä suhteessa sosiaalialan ammattilaisiin että asiakasperheisiin. Toivon kuitenkin, että vapaaehtoistyöntekijöiden oma toimijuus säilyy edelleen, ja vapaaehtoisten oma arjen tapaamisten kautta rakentuva asiantuntijuus pääsee esiin vuorovaikutuksessa myös sosiaalialan ammattilaisten kanssa. Vapaaehtoistyöntekijä on yksi osa verkostoa, ja vaikka kahdenvälinen suhde lapsen tai vanhemman kanssa on arvokas tuki, vapaaehtoisen arjen asiantuntijuus voisi tulla paremmin huomioituksi ja hyödynnetyksi myös

asiakasperheen ympärillä toimivassa verkostossa. Tämä ei tarkoita verkostotapaamisten säilyttämistä vapaaehtoistyöntekijän vastuulle, vaan vapaaehtoistyöntekijän oman asiantuntijuuden tunnistamista ja tunnustamista myös ammattilaisten taholta.

8 LÄHTEET

- Ala-Honkola-Berge, Tuula (2016) Pekka Leppänen on vuoden 2015 vapaaehtoistyöntekijä http://www.tampere.fi/tampereen-kaupunki/ajankohtaista/artikkelit/2016/01/21012016_1.html Viitattu 4.2.2016
- Alhanen, Kai (2014) *Vaarantunut suojeluvalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä*. Raportti 24/2014. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Allen, Davina (2000) Doing Occupational Demarcation. The "Boundary-Work" of Nurse Managers in a District General Hospital. *Journal of Contemporary Ethnography* 29/3. 326-356.
- van Bochove, Marianne; Tonkens, Evelien; Verplanke, Loes; Roggeveen, Suzanne (2018) Reconstructing the Professional Domain: Boundary Work of Professionals and Volunteers in the Context of Social Service Reform. *Current Sociology* 66(3). 392-411.
- Botero, Andrea; Paterson, Andrew Gryft & Saad-Sulonen, Joanna (2012) Introduction. Teoksessa Andrea Botero, Andrew Gryft Paterson & Joanna Saad-Sulonen (eds.): *Towards Peer-production in Public Services. Cases from Finland*. Helsinki: Aalto University. 6-12.
- Colley, Helen (2003) Engagement Mentoring for 'Disaffected' Youth: a New Model of Mentoring for Social Inclusion. *British Educational Research Journal* 29/4. 521-542.
- DuBois, David L. & Karcher, Michael J. (eds., 2014) *Handbook of Youth Mentoring*. Second Edition. Los Angeles: SAGE.
- Eronen, Eija (2017) *Kohtaamisia, katkoksia ja sidoksia. Tutkimus Supermammojen vertaisryhmän äitiyöstä*. Tampere: Tampere University Press.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2006) "The ordinary". Preliminary findings and conceptualization of the ordinary in children's homes. Teoksessa Atte Oksanen, Eija Paavilainen & Tarja Pösö (toim.) *Comparing Children, Families and Risks*. 74-85.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 3. painos. Tampere: Vastapaino.
- Evers, Adalbert (2013) The Concept of 'Civil Society': Different Understandings and Their Implications for Third Sector Policies. *Voluntary Sector Review* 4(2). 146-164.
- Falk, Hanna (2015) Äiti- ja isämentoritoiminnan kokemukset ja vaikutukset: laadullisen tutkimuksen tulokset. Julkaisussa Vapaaehtoistoiminta lapsiperheiden tukena: perheiden, ammattilaisten ja vapaaehtoisten kokemukset. Helsinki: Missio. Pelastakaa sukupolvi -hanke. http://www.helsinkimissio.fi/sites/default/files/attachments/HM_PeSu_Raport_v4_DIGI.pdf 32-43. Viitattu 5.2.2016.
- Field-Richards, Sarah E. & Arthur, Antony (2012) Negotiating the Boundary Between Paid and Unpaid Hospice Workers: A Qualitative Study of How Hospice Volunteers Understand Their Work. *American Journal of Hospice & Palliative Medicine* 29/8. 627-631.
- Forsberg, Hannele; Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus. 5-18.
- Freedman, Marc (1993) *The Kindness of Strangers. Adult Mentors, Urban Youth, and the New Voluntarism*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Gieryn, Thomas F. (1983) Boundary-Work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists. *American Sociological Review* 48/6. 781-795.
- Gieryn, Thomas F. 1995. Boundaries of science. Teoksessa Sheila Jasanoff, Gerald E. Markle, James C. Petersen & Trevor Pinch (toim.) *Handbook of science and technology studies*. Thousand Oaks, CA: Sage. 393-443.

- Giroux, Henry A. (2005) *Border Crossings. Cultural Workers and the Politics of Education*. Second Edition. New York: Routledge.
- Grönlund, Henrietta (toim., 2015) Vapaaehtoistoiminta lapsiperheiden tukena. Perheiden, ammattilaisten ja vapaaehtoisten kokemukset. http://www.helsinkimissio.fi/sites/default/files/attachments/HM_PeSu_Raport_v4_DIGI.pdf Viitattu 5.2.2016.
- Günther, Kirsi; Raitakari, Suvi; Juhila, Kirsi; Saario, Sirpa; Kaartamo, Riina & Kulmala, Anna (2013) Asiakaslähtöisyys vakavaa mielen sairautta sairastavien nuorten aikuisten kuntoutuskurssilla. Etnometodologinen tapaustutkimus. Tampere: Muotialan asuin- ja toimintakeskus.
- Halava, Ilkka; Pantzar, Mika; Lukin, Elisa (2018) Kansalaisjärjestö jälkiteollisessa artistiyhteiskunnassa. Helsinki: STEA. <http://www.primefrontier.fi/julkaisut/STEA-Kansalaisj%C3%A4rjest%C3%B6-j%C3%A4lkiteollisessa-artistiyhteiskunnassa.pdf> Luettu 11.11.2019.
- Hall, Christopher; Slembrouck, Stef; Haigh, Emma; Lee, Anita (2010) The Management of Professional Roles during Boundary Work in Child Welfare. *International Journal of Social Welfare* 19. 348-357.
- Hallintolaki 6.6.2003/434.
- Harju, Aaro (2005) Kansalaisyhteiskunta vapaaehtoistoiminnan innoittajana. Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino. 58-80.
- Harju, Ulla-Maija; Niemelä, Pauli; Ripatti, Jaakko; Siivonen, Teuvo & Särkelä, Riitta (2001) *Vapaaehtoistoiminta seurakunnassa ja järjestöissä*. Helsinki: Edita.
- Hernes, Tor (2004) Studying Composite Boundaries: A Framework of Analysis. *Human Relations* 57(1). 9-29.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2011) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Helsinki University Press.
- Hoad, Peter (2002) Drawing the Line: the Boundaries of Volunteering in the Community Care of Older People. *Health and Social Care in the Community* 10(4). 239-246.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1995) *The Active Interview*. Thousand Oaks: SAGE.
- Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus. 167-193.
- Hyväri, Susanna (2005) Vertaistuen ja ammattiauttamisen muuttuvat suhteet. Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino. 214-235.
- Hyvärinen, Matti (2017) Haastattelun maailma. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvaara (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 11-45.
- Jaakkola, Jouko (1991) Yhteisöavusta vapaaehtoistyöhön. Epävirallinen apu suomalaisen sosiaaliturvan kehityksessä. Teoksessa Aila-Leena Matthies (toim.) *Valtion varjossa. Katsaus epävirallisen sektorin tutkimukseen*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 8-28.
- Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 71-161.
- Jacklin-Jarvis, Carol & Potter, Karen (2018) A Tale of Two States? A Comparative Study of Cross-Sector Collaboration in Children's Services and Flood Risk Management. *Voluntary Sector Review* 9(1). 89-97.
- Juhila, Kirsi (2006) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

- Juhila, Kirsi & Hall, Christopher (2016) Analysing the Management of Responsibilities at the Margins of Welfare Practices. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall: *Responsibilities at the Margins of Welfare Practices*. London: Routledge. 57-79.
- Järjestöbarometri 2018 (2018) Helsinki: Suomen sosiaali ja terveys ry. <https://www.soste.fi/wp-content/uploads/2018/11/jarjestobarometri-2018-soste.pdf> Luettu 11.11.2019.
- Kanninen, Katri (2005) *Attachment Patterns, Coping, Emotional Processing and Therapy Alliance in Recovery from Trauma*. Diss. Faculty of Behavioural Studies, University of Helsinki.
- Kansalaisareena (2019) Vapaaehtois- ja vertaistoiminnan määritelmät. <http://www.kansalaisareena.fi/aineistoa/vapaaehtois-ja-vertaistoiminnan-maaritelmat/> Viitattu 11.11.2019.
- Ketola, Markus & Hughes, Ciaran (2018) Changing Narratives, Changing Relationships: a New Environment for Voluntary Action? *Voluntary Sector Review* 9(2). 197-214.
- Korhonen, Anu (toim.) (2005) *Lastensuojelun tukihenkilön käsikirja*. Jyväskylä: Erityishuoltajärjestöjen liitto Ehjä ry.
- Kremer, Sarah E. & Cooper, Becky (2014) Mentor Screening and Youth Protection. Teoksessa David L. DuBois & Michael J. Karcher (eds.) *Handbook of Youth Mentoring*. Second Edition. Los Angeles: SAGE. 411-425.
- Kuula, Arja (2006) *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Laki lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä 28.2.2014/148.
- Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä 14.6.2002/504.
- Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 26.6.2015/817.
- Lamont, Michèle & Molnár Virág (2002) The Study of Boundaries in the Social Sciences. *Annual Review of Sociology* 28. 167-195.
- Lehtinen, Sini (1994) *Tukihenkilö apuna arjessa. Järjestöjen tukihenkilöprojekti*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Lehtinen, Sini-Tuulia (1997) *Vapaaehtoistoiminta – kasvava voimavara? Näkökulmia ammattityöhön*. Helsinki: Kansalaisareena ry.
- Moilanen, Johanna (2006) Mentorointi ja sukupolvityö ehkäisevän lastensuojelun käytäntöinä. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus. 149-164.
- Moilanen, Johanna (2011) Lasten ja nuorten tukihenkilötoiminta ja sukupolvisuhteiden muuttuva hallinta. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Vastapaino: Tampere. 279-317.
- Moilanen, Johanna (2015) *Tutkimus lastensuojelun tukihenkilötoiminnan muutoksista. Relationaalinen näkökulma*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mäkinen, Olli (2006) *Tutkimusetiikan ABC*. Helsinki: Tammi.
- Narikka, Jouko (2008) *Sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen ja hankinta*. Helsinki: Tietosanoma.
- Nylund, Marianne (2005) Vertaisryhmät kokemusten ja tiedon jäsentäjinä. Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino. 195-213.
- Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (2005) Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa. Teoksessa Marianne Nylund & Anne Birgitta Yeung (toim.) *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino. 13-38.
- Närhi, Kati (2004) *The Eco-Social Approach in Social Work and the Challenges to the Expertise of Social Work*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Oakes, Penelope (1996) The Categorization Process. Cognition and the Group in the Social Psychology of Stereotyping. Teoksessa W. Peter Robinson (ed.) *Social Groups and Identities. Developing the Legacy of Henri Tajfel*. Oxford: Butterworth Heinemann. 95-119.

- Ojanen, Markku (2001) Auttajaksi oppiminen. Psykologia minuuden tulkkina. Teoksessa Antti Eskola & Leena Kurki (toim.) Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Tampere: Vastapaino. 95-109.
- Paju, Petri & Grönlund, Henrietta (2015) Suomalaisen lapsiperheen avun tarve ja avun saaminen: kyselytutkimuksen tulokset. Julkaisussa Vapaaehtoistoiminta lapsiperheiden tukena: perheiden, ammattilaisten ja vapaaehtoisten kokemukset. HelsinkiMissio. Pelastakaa sukupolvi –hanke. http://www.helsinkimissio.fi/sites/default/files/attachments/HM_PeSu_Raport_v4_DIGI.pdf 10-25. Viitattu 4.9.2018.
- Pelkonen, Katariina & Aro, Marika (2015) HelsinkiMission äiti- ja isämentoroinnin malli. Julkaisussa Vapaaehtoistoiminta lapsiperheiden tukena: perheiden, ammattilaisten ja vapaaehtoisten kokemukset. HelsinkiMissio. Pelastakaa sukupolvi –hanke. http://www.helsinkimissio.fi/sites/default/files/attachments/HM_PeSu_Raport_v4_DIGI.pdf 27-31. Viitattu 5.2.2016.
- Pestoff, Victor (2012) Innovations in Public Services: Co-production and New Public Governance in Europe. Teoksessa Andrea Botero, Andrew Gryft Paterson & Joanna Saad-Sulonen (eds.): *Towards Peer-production in Public Services. Cases from Finland*. Helsinki: Aalto University. 13-33.
- Plester, Barbara (2009) Crossing the Line: Boundaries of Workplace Humour and Fun. *Employee Relations* 31. 584-599.
- Pryce, Julia ym. (2014) Mentor and Youth Matching. Teoksessa David L. DuBois & Michael J. Karcher (eds.) *Handbook of Youth Mentoring*. Second Edition. Los Angeles: SAGE. 427-438.
- Pugh, Richard (2007) Dual Relationships: Personal and Professional Boundaries in Rural Social Work. *British Journal of Social Work* 37. 1405-1423.
- Pulma, Panu (1994) Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 15-70.
- Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino. 65-82.
- Raitakari, Suvi; Räsänen, Jenni-Maria; Kostiainen, Tuula & Juhila, Kirsi (2019) *Integroituva työtapamuotoutuvassa perhekeskuskontekstissa. Kriittisten tekijöiden tarkastelua*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Riesch, Hauke (2010) Theorizing Boundary Work as Representation and Identity. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 40(4). 452-473.
- Rochester, Colin; Paine, Angela Ellis; Howlett, Steven & Zimmeck, Meta (2010) *Volunteering and Society in the 21st Century*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Roslund, Riku & Jansson, Kaisa (2019) Hoivabisneksistä tutut terveysjätit vuolevat miljoonia huostaanotetuilla lapsilla – Asiantuntija: Lapsilla ei pitäisi tehdä lainkaan voittoa. Ylen uutinen 11.10.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-11016328> Luettu 12.11.2019.
- Ruohonen, Marita (2003) Järjestöt vapaaehtoistyön areenoina ja mahdollistajina. Teoksessa Jorma Niemelä & Virpi Dufva (toim.) *Hyvinvoinnin arjen asiantuntijat. Sosiaali- ja terveysjärjestöt uudella vuosituhannella*. Jyväskylä: PS-kustannus. 40-55.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2017) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvuori (toim.) *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 46-83.
- Saario, Sirpa; Juhila, Kirsi & Raitakari, Suvi (2015) Boundary Work in Inter-agency and Interprofessional Client Transitions. *Journal of Interprofessional Care* 29/6. 610-615.
- Saario, Sirpa; Räsänen, Jenni-Mari & Hall, Christopher (2016) Negotiating Boundaries of Professional Responsibilities in Team Meetings. Teoksessa Kirsi Juhila, Suvi Raitakari & Christopher Hall: *Responsibilities at the Margins of Welfare Practices*. London: Routledge. 174-195.

Satka, Mirja (2000) Käsitteellistyneet käytännöt sosiaalityön teoretisoinnin välineenä. Teoksessa Synnöve Karvinen, Tarja Pösö & Mirja Satka (toim.) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä: SoPhi. 35-67.

Siekkinen, Kirsi (2001) Syvähaastattelu. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1*. Jyväskylä: PS-kustannus, 43-58.

Slembrouk, Stef & Hall, Christopher (2013) Boundary Work. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Maureen Matarese, Carolus van Nijnatten (eds.) (ed.) *Analysing Social Work Communication: Discourse in Practice*. London: Routledge. 61-78.

Smolej, Mirka (2017) Vapaaehtoistyöstä palvelutuotantoon – kasvava ammatillisuuden vaatimus kolmannen sektorin lastensuojelujärjestö Suomen Icehearts ry:ssä. *Janus* 25(1). 4-20.

Soini, Sari (1999) Hoivavastuun jakaminen. Ammattijärjestölehtien välittämä kuva sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten suhtautumisesta vapaaehtoistyöhön. Pro gradu. Tampereen yliopisto.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.

Stranius, Leo (2018) Vapaaehtoistyön tekeminen Suomessa. <http://www.kansalaisareena.fi/ka2016/wp-content/uploads/2018/05/Vapaaehtoisty%C3%B6n-tekeminen-Suomessa-2018-Stranius.pdf> Luettu 11.11.2019.

Suoninen-Erhiö, Lea (2011) Auttajan monet kasvot. *Sosiaalitieto* 7-8/2011. 8-13.

Tajfel, Henri (1978a) Social Categorization, Social Identity and Social Comparison. Teoksessa Henri Tajfel (ed.) *Differentiation between Social Groups*. London: Academic Press. 61-76.

Tajfel, Henri (1978b) Intergroup Behaviour. II Group Perspectives. Teoksessa Henri Tajfel & Colin Fraser (eds.) *Introducing Social Psychology*. Harmondsworth: Penguin Books.

Tajfel, Henri (1978c) The Achievement of Group Differentiation. Teoksessa Henri Tajfel (ed.) *Differentiation between Social Groups*. London: Academic Press. 77-98.

Tilastokeskus (2011) Ajankäyttötutkimus 2009. Osallistuminen ja vapaaehtoistyö. <https://www.stat.fi/til/akay/2009/04/index.html> Viitattu 5.9.2018.

Tilastokeskus (2018) Vapaa-ajan osallistuminen. https://www.stat.fi/til/vpa/2017/vpa_2017_2018-08-30_kat_002_fi.html Viitattu 11.11.2019.

Tukihenkilöt ja perheet. <https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/tukihenkilot-ja-perheet> Viitattu 4.2.2016.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 6., uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Uzzell, David & Horne, Nathalie (2006) The Influence of Biological Sex, Sexuality and Gender Role on Interpersonal Distance. *British Journal of Social Psychology* 45. 579–597.

Walton, Caron & Macmillan, Rob (2015) What's the Problem? The Role of Diagnosis in Building the Capacity of Voluntary and Community Organizations. *Voluntary Sector Review* 6(3). 325-332

Vapaaehtoistoiminta (2016) <http://www.hel.fi/www/sote/fi/vapaaehtoistoiminta/> Viitattu 4.2.2016.

Vidén, Sari (2007) Ammattilaisten neuvot vanhemmille. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino. 106-127.

Wikström, Ewa (2008) Boundary Work as Inner and Outer Dialogue: Dieticians in Sweden. *Qualitative Research in Organizations and Management: An International Journal* 3/1. 59-77.

Vuolanto, Pia (2013) *Boundary-Work and the Vulnerability of Academic Status: The Case of Finnish Nursing Science*. Academic Dissertation. Tampere University Press.

Äyräväinen, Irma; Piirainen, Arja; Lintunen, Tarja; Rantanen, Taina (2019) Vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksia vastavuoroisuudesta ikääntyneiden ihmisten vapaaehtoistyössä. *Gerontologia* 33(1). 3-18.

Liitteet

Liite 1: kutsu tutkimukseen lastensuojelun tukihenkilötoiminnan vapaaehtoisille

Kutsu osallistua tutkimukseen

Hyvä lastensuojelun tukihenkilönä toimiva aikuinen!

Olen Tampereen yliopistossa sosiaalityön maisteriopintoja tekevä opiskelija. Teen pro gradu – tutkielmaani lapsiperheiden parissa tehtävästä vapaaehtoistyöstä. Olen saanut [tutkimuksen kohteena olevalta] kaupungilta luvan tehdä haastattelututkimusta lastensuojelun vapaaehtoisille tukihenkilöille.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten vapaaehtoiset kokevat oman roolinsa toisaalta suhteessa lapseen ja toisaalta ammattilaisiin. Tarkoituksena on kartoittaa myös sitä, millaisia eväitä vapaaehtoiset ovat saaneet omaan rooliinsa vapaaehtoisuuteen valmentavassa koulutuksessa tai muuten kaupungin organisaatiolta. Lastensuojelun tukihenkilötoiminta saa tutkimusraportin käyttöönsä ja tätä kautta tutkimus tulee kehittämään vapaaehtoisten kouluttamista ja vapaaehtoistyötä ylipäänsä. Vapaaehtoistyön merkitys sosiaalityössä tulee todennäköisesti jatkuvasti kasvamaan, mutta lisäksi kiinnostukseeni aihetta kohtaan on vaikuttanut se, että olen myös itse toiminut järjestöpuolella vapaaehtoistyössä lapsiperheiden parissa.

Tutkimus toteutetaan yksilöhaastatteluina. Haastattelujen ajat ja paikat sovitaan joustavasti haastateltavien kanssa. Haastatteluun kannattaa varata aikaa n. 1 tunti.

Haastatellut esiintyvät tutkimuksessa anonyymeinä eikä edes ikää tai sukupuolta mainita vastausten yhteydessä tutkimuksessa. Kysymykset liittyvät nimenomaan vapaaehtoisena toimimiseen, eikä haastattelussa kysytä lastensuojelun asiakkaana olevaan lapseen tai tämän perheeseen liittyviä tietoja. Haastatteluaineistoa käsitellään luottamuksellisesti. Aineistoa käsittelee ainoastaan tutkija, ja haastattelunauhoitukset tuhoetaan tutkimuksen valmistuttua. Vastaan mielelläni tutkimukseen liittyviin kysymyksiin. Kiinnostuksestaan tulla haastateltavaksi voi ilmoittaa sähköpostilla tai puhelimitse.

Ystävällisin terveisin

Minna Heimola

heimola.minna.L@student.uta.fi

puh. [graduntekijän puhelinnumero]

Liite 2: kutsu tutkimukseen HelsinkiMission äiti- ja isämentoreille

Kutsu osallistua tutkimukseen

Hyvä HelsinkiMission äiti- tai isämentor!

Olen Tampereen yliopistossa sosiaalityön maisteriopintoja tekevä opiskelija. Teen pro gradu – tutkielmaani lapsiperheiden parissa tehtävästä vapaaehtoistyöstä. Olen saanut HelsinkiMissiolta luvan tehdä haastattelututkimusta äiti- tai isämentoreina toimiville vapaaehtoisille.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten vapaaehtoiset kokevat oman roolinsa toisaalta suhteessa perheeseen ja toisaalta ammattilaisiin. Tarkoitus on kartoittaa myös sitä, millaisia eväitä vapaaehtoiset ovat saaneet omaan rooliinsa vapaaehtoisuuteen valmentavassa koulutuksessa tai työntekijöiltä. Vapaaehtoistyön merkitys sosiaalityössä tulee todennäköisesti jatkuvasti kasvamaan, mutta lisäksi kiinnostukseeni aihetta kohtaan on vaikuttanut se, että olen myös itse ennen sosiaalityön opintojen aloittamista toiminut HelsinkiMission äitimentorina.

Tutkimus toteutetaan yksilöhaastatteluina. Haastattelujen ajat ja paikat sovitaan joustavasti haastateltavien kanssa. Haastatteluun kannattaa varata aikaa n. 1 tunti.

Haastatellut esiintyvät tutkimuksessa anonymieinä eikä edes ikää tai sukupuolta mainita vastausten yhteydessä tutkimuksessa. Kysymykset liittyvät nimenomaan vapaaehtoisena toimimiseen ja vapaaehtoisen rooliin, eikä tutkimusraporttiin tule tukea saavan perheen elämäntilanteeseen liittyviä yksityiskohtia. Haastatteluaineisto on luottamuksellista. Sitä käsittelee ainoastaan tutkija, ja haastattelunauhoitukset tuhotaan tutkimuksen valmistuttua.

Vastaan mielelläni tutkimukseen liittyviin kysymyksiin. Kiinnostuksestaan tulla haastateltavaksi voi ilmoittaa sähköpostilla tai puhelimitse.

ystävällisin terveisin

Minna Heimola

heimola.minna.L@student.uta.fi

puh. [graduntekijän puhelinnumero]

Liite 3: Suostumuslomake tutkimukseen osallistujille

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, sosiaalityön koulutusohjelma

Vapaaehtoistyön roolit ja rajat lapsiperhesosiaalityössä

Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Minua on pyydetty osallistumaan haastateltavana yllä mainittuun Minna Heimolan pro gradu - tutkielmaa varten tehtävään tutkimukseen. Olen saanut tutkimuksen tekijältä tietoa tutkimuksesta ja minulla on ollut mahdollisuus esittää myös kysymyksiä tutkimuksesta ja sen käytännön toteuttamisesta.

Ymmärrän, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja minulla on mahdollisuus kieltäytyä siitä tai keskeyttää osallistumiseni niin halutessani.

Tutkimuksessa kerättävää haastatteluaineistoa käsitellään luottamuksellisesti.

Haastattelumateriaali on vain tutkijan käytössä ja hävitetään tutkimuksen päätyttyä.

Haastateltujen nimi- tai muita tietoja ei missään kohtaa liitetä haastatteluaineistoon ja haastatellut esiintyvät tutkimuksessa nimettömänä.

Päivämäärä _____

Allekirjoitus _____

Nimen selvennys _____

Liite 4: Taustatietolomake tutkimukseen osallistujille

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, sosiaalityön koulutusohjelma

Vapaaehtoistyön roolit ja rajat lapsiperhesosiaalityössä

Haastateltavan taustatiedot

Haastattelun numero _____

Kohderyhmä _____

Haastateltavan sukupuoli

mies _____ nainen _____ muu _____ en halua sanoa _____

Haastateltavan ikä

18-30 _____ 31-40 _____ 41-50 _____ 51-60 _____

61-70 _____ en halua sanoa _____